

IVAN ZATLUKA

U OSOJU I PRISOJU

PRIPOVIJESTI

U NAKLADI SAMOGA AUTORA - CIJENA U PRETPLATI DIN. 20
TISAK PRVE HRVATSKE DICNIČKE TISKARE OSIJEK I. - STROSSMATEROVA ULICA BROJ 21

IVAN ZATLUKA

U OSOJU I PRISOJU

PRIPOVIJESTI

** Na trajnu uspomenu mojih
živih i mrtvih bivših izbornika 61.
izbornoga kotara u Vilićselu,
koji su me u četiri maha od 1906
do 1918 izabrali narodnim zastup-
nikom, u tadanji hrvatski sabor,
posvećeno.*

SVEUČILIŠTE	27
JOSIPA JURJA STROSSMAYERA	
U OSIJEKU	
GRADSKA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA	
OSIJEK	316.007
Broj inventara:	
Signatura:	

GRADSKA I SVEUCILISNA KNJIZNICA
OSIJEK

871349248

Ivan Zatluka
narodni zastupnik hrvatskog sabora
od god. 1906—1918.

Predgovor

Životna je tragedija Ivana Zatluke, što je vazda, kao potpuni idealista, radio sve, u najboljoj namjeri za druge, pa su ovi ubirali i pobrali i sve njegovoga pozitivnoga rada ... uspjehe.

Na oko ovo je čudna pojava, jer svaki čovjek, i ako javno radi, na sebe ne zaboravlja, nego se u prvom redu brine za se, prema onoj narodnoj: Uzdaš se u se ..

U takovu je stanju dočekao i duboku starost, pa iako se po vlastitom priznanju, ne osjeća više zvanim za borbu svojih idejala, on u svojoj smirenosti zapisuje vlastiti život i razne događaje. To njegovo zapisivanje nema književnih pretenzija ali ima pretenzija jednoga narodnoga borioca, čovjeka živa i ustrajna, koji je u radinosti podržavao svoju energiju time duševni mir i zadovoljstvo, koje se ne kupuje novcem, pa ni častima ...

Iz njegova zapisivanja slijedi, da su ti duševni proizvodi od svakdanje zbilje, pojave i doživljaji ocrtani naravnim slijedom, pa zato se čitaju sa zanimivošću, dakle je lektira za rasonodu.

Ako se uvaži, da je to napisao čovjek srca i rodoljub svojega naroda, kraj kojega je protekla povrh svega bura narodnoga preporoda do tamno prije svjetskoga rata, onda je to ujedno i dragocjeni prilog za našu političko-nacionalnu i kulturnu prošlost.

Autor nam obećaje još koje novo izdanje.

U svakom slučaju nije uzalud utrošen njegov trud i vrijeme, koje pravom uživa u zasluženom stanju mira.

Na ovo nadovezujem kao završetak:

Ad multos annos!

Osijek 7. IX. 1933.

R. F. Magjer.

Uvod

Pol stoljeća prohujalo, od kako sam već kao vatreni mladić uzeo učešća u javnom životu, stupio u borbene redove protiv mađarskoga gospodstva u Hrvatskoj.

Pedeset je godina, što sam sudjelovao u narodnim pokretima izlažući se raznim neprilikama i životnim opasnostima.

Od toga sam doba djelotvoran na svakom javnom polju. Nastojim da budem dosljedan svojim idealima.

—III—

Zaista nisam imao namjeru, bud na koji način, slaviti svoju 50 godišnjicu javnoga rada i 70 godišnjicu života.

Okupiše me braća i prijatelji, sjetiše me prošlosti. Za časak se rasplamtih. U mojoj se duši pojavio novi svijet ljepote. Dosta je bilo bure i oluje u mojoj prošlosti.

Ako i nisam više jak za borbu, ima u mene još nešto, čim izlazim na javu. To su moje pripovijesti. Što mogu zato boljega da učinim za tu svoju proslavu?

Rado bih prije, nego li ostavim svijet, iznijeti slike, koje su mi se usjekle u dušu, da budu pozniiji svjedoci mojih narodnih čuvstava, žara ljubavi i... posljednja večera.

Ovo je sva moja tečevina i imovina. Ovo je moj vrtić, zasađen cvijećem rodoljublja.

Gde komu biti će možda nepoznate riječi u naslovu. O s o j e je mjesto osovštivo gdje sunce sja. P r i s o j e je spram sunca, gdje je hladovina. U tomu smislu polaze i moje priče, čas obasjane sunčanom toplinom, čas hladovinom šumske idile.

Knjiga je pisana velikom ljubavlju; šaljem ju u svijet, s nadom, da će se tako i čitati...

PISAC.

Plamena srca*

I.

Prvom polovicom osamnaestoga stoljeća bio je u neznatnom ličkom zaseлку »Velebita« nastanjen seljak Mile, moj šukundjed, po majčinom rodu.

Za mladih dana služio je nekoliko godina u Senju, nekog kapetana, gdje je naučio čitati, pisati i računati.

Gospođa kapetanica bila je Talijanka. Uz nju je Mile naučio talijanski i razna gospodska posla, presti, šiti i kuhati.

Vijest, da mu je otac poginuo u ratu s Turcima, prisili ga na povratak u planinu, gdje mu se nalazila kuća, zaklonjena među surim kamenjem. U brzo se i oženio.

Njegova žena, Janja, šila je s Milom haljine od domačega vunenoga sukna i krznene zobune od kože, koje seljaci sami učiniše.

Milu poznašše diljem Like i Krbave, od ponosnoga Karlovca do tvrdoga Senja, od sinjega mora do bijela Bišća. Carski su ga oficiri poznavali i bosanski ga spahije zvali na divane.

Mile i Janja osjećali su, da im je Providnost namijenila veći zadatak. K njima se navraćali seljaci i uboga raja, u svakoj zgodi i nezgodi, pa je Mile Janji govorio:

— Mi dalje gledamo, nego ostali svijet. Naše susretanje sirotinje i bijednika, sunce je, na kom će se ogrijevati i njihovo potomstvo. Nastojmo, da što manje osjete boli.

— Dobro zboriš, moj Mile. Upoznala sam, da u toj bijednoj raji tinja iskra spoznaje. Do nas rijetko dopre sluga božji i drugo koje odlično lice., zato ćemo mi sijati dobro i zdravo sjeme, neka nikne, da bude žetve i duševne vrijednosti.

---

*Moj prvijenac; napisano godine 1900. Op. aut.

To dvoje posjedovalo je prirodnih vrlina, ma da si je Mile prisvojio i gdje koju manu svojega kapetana, kojega je danomice spominjao kao uzor čovjeka.

Jadna raja smatrala je Milu mudrim i promišljenim. Bio je zaista odvažan, rječit i dosjetljiv. Klanjala mu se i zvala ga od milja »Mali paša.«

— Kume, Jure, šta te tjera k meni? Pomišljah na tebe i eto te. Bije li te koja bijeda? upita Mile seljaka, koji je ulazio u dvorište, krupnim kamenom ograđeno. Seljak je nosio ispod ruke kozja krzna.

— Dodoh, kume, da mi sačiniš novi zobun, odgovori seljak.

— Hoću, kume, ako ćeš mi za to izvršiti važnu dužnost? Poći ćeš, od brda do brda i ponijeti svijetu moju poruku. Čim snijeg okopni, Turci će provaliti ovamo. Misle na more. Svatko neka se spremi već sada, da ga turska sila ne zateče na pragu. Treba pripraviť stožine i luči, pa čim se turska sila makne, zapalit će krijesove u znak, da pogibelj dolazi. Sve što je živo: u Velebit. Mladi k'meni. Ne zaboravi reći: »Čuvajte djecu, da nam se ne zatare sjeme i pleme!« Seljak zatače obje ruke u razgaljena, gustom dlakom zarasla njedra, kimne glavom u znak, da razumije. Ne oklijevajući ode.

Planuše stožine i krijesovi. Turci poplaviše Liku. Oživio Velebit. Pećine dadoše bijednim bijeguncima sklonište i zaštitu. Mladi pohrliše k Milu. Ne pitaju ga, šta će s njima? Zamišljeno očekuju zapovijed, zadovoljni, što su svoje porodice sklonuli na sigurno.

— U Brinju nas očekuju — Mile će sakupljenim muževima. — Odonud ćemo na obranu doma i roda!

U nekoliko je ljutih okršaja Milina četa učinila čudesu. I Turci se povukoše u Bosnu, Ličani u svoje potleušice, slaveći Milu, što im je u pravo vrijeme »navistio« tursku provalu.

Mile je imao sina Barišu. Dečko je od majke naučio krojiti i šiti. Otac ga poučio u čitanju i pisanju. Uvježbao ga u računstvu i talijanskom jeziku.

Bariša bijaše oštrouman. Veselilo ga, što je otac toliko poštovan. Primao je očevu nauku, kad mu je u dušu usađivao ljubav za rodnu grudu, bodreći ga na borbu i

živi otpor protiv Turaka, koji su ugrožavali daleku budućnost. Međutim nije bilo prigode, da oproba svoje junštvo.

Mladi Bariša zaželi vidjeti svijet, koji je poznavao po očevu pričanju. Govorio je:

— Idem, gdje nije turske sile. U Senju ću odlučiti na koji ću kraj. Svijet mi je otvoren. Iгла me može hraniti. Ne plašim se ni težega posla.

Došavši u Senj, razgledavajući u luci neku lađu, naiđe na vlasnika Portugiza. Taj ga nagovori, da s njim pođe u Lisabon.

Odvažan dječak pristane. Portugizac je uživao, što je poveo mladog Slavena. Zaposlio ga krpanjem jedara i šivanjem.

Bariša je sretno dospio u Lisabon i tamo proživio dvije godine.

Zahvatila ga čežnja za roditeljima i ličkim zavičajem. Uznemiri se i napusti Portugal, pa kad su ga pitali: Zašto odlazi iz zemlje, gdje mu je lijepo i dobro, odgovori:

— Ovdje sam tuđinac. Možda mi Turci poharaše dom, poubijaše roditelje. Srce me vuče onamo, gdje je vratak mojega mladoga života, gdje ljudi ne žive kao ovdje, po svom raspoloženju, već u borbi za slobodu.

Ove čuvstvene riječi prokrčile su mu put na lađu, koja je polazila za Carigrad tovarom vune.

Ispred Sardinije i Korzike, putem u Marselj, napadoše lađu korzikanski gusari. Posada se na lađi borila hrabro. Bila je više puta ugrožena. Razbojnici ju zakvačiše i pritezaše k sebi. Već su se spremali, da ju zaskoče. Posljednji najjači i najočajniji otpor prisilio je gusare na uzmak. Mnogi su platili glavom svoju smionost. Sam vođa gusara pao je mrtav u more. Na trgovačkoj lađi bijaše sreća. Samo jedan mrtav a svi ostali, pa i Bariša, bili su ranjeni. Lađa je nastavila plovidbu pravcem sredozemnoga mora.

Bariša se u Marselju iskrcao, veleći: — Ne želim vidjeti Carigrad, od kuda dolazi sve zlo, koji moj rod i domovinu stavlja vječito na grozne muke.

Stigavši u Francusku, naišao je na živ revolucionarni pokret. Uporođo njime grozničavo se svuda raspravljalo

o sadjenju krompira. U to vrijeme stiglo je iz Engleske prvo gomolje.

Sadnja krompira pojačala je revoluciju. Pitanje krompira stvorilo je dvije ratoborne stranke. Zemljoradnici su protivnici krompiru. Tvrđili su, da će kultura krompira potisnuti vrijednost žitaricama.

— Zanima me kako će ta strastvena borba svršiti. Zaposlit ću se kod imućnoga seljaka. Uplivati ću na njega, da se prijatelji tom korisnom biljkom, koju sam upoznao u Lisabonu, gdje je već vrtljari njeguju — govorio je Bariša sebi.

Nastupio je službu, nedaleko Marselja. Došavši u selo čuo je, kako policijski organ oglašuje odredbu vlasti, u prilog protivnika uzgajanja krompira.

Ovakav je oglas začudio Barišu.

— U Portugalu prisižu, da će krompir osvojiti čitav svijet — raduju mu se.

Svog je služboдавca revno poticao na uzgajanje krompira. Čovjek se na to odvažio, no naišao na zapreke sa strane svojih suseljana.

U brzo se Bariša osvjedočio, da odredba vlasti imade posve drugo značenje i postizava protivno.

— Tu se obistinila ona: Najslađe je zabranjeno voće. Seljaci umuju: Kad nam vlast zabranjuje slobodnu proizvodnju, bit će u tom nešta dobra. Kršimo zabranu! Opažam, da već i potajice sade.

Kad su seljaci uvidili korist od krompira, digoše se listom, zahtijevajući, da se naredba, koja sprečava slobodnu proizvodnju, povuče.

Sada je i Bariša čvrsto odlučio:

— Poći ću u domovinu, ponijet ću krompirovo gomolje. Sadit ću ga na svojoj zemlji. Svoj ću rod poučiti o vrijednosti ove blagoslovne biljke.

Nekoliko sedmica iza ove odluke, ukrao se Bariša na mljetačku lađu, koja je plovila za Trst. Ponio je svežnjić krompira, što ga je primio mjesto plaće.

Putem je njegov »izvozni tovar« dva puta dospio u pogibelj. Na otvorenom moru zapovijedi neka komisija, da se to smeće baci u more. Taj je posao imao izvršiti mor-

nar, kome je Bariša dao razumjeti, da će ga nagraditi, ako mu svježnjic izruči. Spasio ga.

Kod iskrcavanja u Trstu baciše gomoljike na smetište. Noću se Bariša šuljao do smetišta i teško sabrao svoju muku, ponesavši ju svojemu domu.

U njegovoj okolini još ni sanjali nisu o krompiru.

Oca nije našao na životu. Slavno je poginuo u boju, kad su Turci osvajali Hrvatsko Primorje.

Oko Bariše sakupiše se seljaci. Pričao im je svoje doživljaje o ljepoti Lisabona uz rijeku Tajo, o važnosti krompira, koji će biti »hrana vijekovnih vremena«.

Seljaci su ga motrili sumnjom i međusobno šaputali:

Žao nam je mlada čovjeka, što mu je bezvrijedni korov smutio um.

Bariša je prvi zasadio krompir. Seljaci su mu se rugali, zbijali šale. Nije se na njih ljutio. Govorio je:

— Krompir su neprijateljski dočekali u Francuskoj. Nerado je primljen u Hanoveru i Portugalu, gdje narod ne strepi za svoj opstanak, gdje ne pojmi, što znači borba sa Osmanlijama. Ima samo jedan put: Strpljivo čekati plod i sretnu berbu.

Napokon je i taj čas došao: Krompir je urodio i dozrio. Požurio se ispeći ga u žeravici.

Ugodan mu se miris širio uzduhom. Ljudi su pitali: Odakle taj miomiris? Bariša im ponosito odgovara:

Znat će te za čas i onda će vas proći volja protusloviti mi.

Iz čitave okolice sazove djecu. Svako dijete nadari pečenim krompirima, pa im zapovijedi:

— Djeco, žurite kući, dajte majci i svojim ukućanima. neka okušaju ovu slatku hranu, koje ima u mene na pretek!

Djeca brzaše s pečenim krompirima. Kad seljaci uvide, da je to slasni zalogaj, uzvise Barišu do neba. Zaklinjaše ga, da im dade koju gomoljiku za sjeme, bilo uz koju cijenu.

Već slijedećega proljeća sadili su njegovi susjedi krompir. Djevičanska zemlja urodila je prve godine bogato. Veseli Ličani govorili su:

— Nije Bariša uzalud bio u tuđini. Da nije njega, tko zna, kako bismo još dugo čekali, da upoznamo krompir?

II.

U sedmoj sam godini ostao bez oca. O svom mi je porijeklu ostavio u nasljedstvo ovu predaju:

— Jedan naših djedova bio je kmet i na rijeci Moravi skeledžija. Zoran čovjek. Nekoga dana imao je prevesti svoga gospodara, vlastelina, preko rijeke. Gospodar je bio mlad i jogunast.

— Uza skelu bio je privezan čamac. Gospodar ga neopazeno odveže u pomisli, da ga priveže na mjesto, koje se njemu sviđa. Čim je čamac odriješio, skela poleti naprijed, a čamac se zaustavi, nenadano zagrabi i potone. Mladi velikaš, silovit, ne ispušta čamac. Da bude moćniji vladati potonulim čamcem, omota uže oko svojih ruku, misleći ga pritegnuti k sebi. Skela je odmicala. Potonuli čamac povuče vlastelina, stegnuta užem preko skele, u dubinu Morave. Vlastelin zavapi u pomoć. Tek sada uvidi skeledžija nesreću. Skameni se, ali se i brzo sabere. Srčano se baci u valove nemirne rijeke za svojim gospodarom. Rijeku je bila uzburkana vjetrovima.

Skeledžija, ne oklijevajući, baci se u rijeku i zapliva gospodaru u pomoć. Sretno ga stigne u trenutku, kad je počeo tonuti. Uhvati ga za ogrlicu, u sigurnoj nadi, da će s njim preplivati rijeku, ali ga u plivanju nešto spriječi — zapeo je. Ni makac dalje. Mladi je gospodar u njegovoj jakoj ruci bez svijesti. Struja rijeke vuče obojicu na dno. Skeledžija se očajno bori. Ne shvaća zapreke. Misli mu lete: Kako ću odoljeti hladnoj nemirnoj i nabujaloj rijeci i nesmiljenim udarcima valova? Kako spasiti dragocjenu žrtvu svojega gospodara? Rađe bi sebe predao smrti, a da samo njega spasim. Zapodjene ljutu borbu sa bijesnim neprijateljem. U to spazi uže, mokro i savijeno na rukama gospodara . . .

Nogama i rukama otima rijeci dva života — svoj i gospodara svoga!

Snage mu već nestaje. Kuša konop odriješiti. Uzalud mu napor. Proplakao bi od ljutine. Čuje posmrtnu pjesmu nesmiljene rijeke, veseli šapat valova, koji se raduju žrtvama.

— Još trenutak i oba smo progutani...

Još jedan divski napor. Još jedan posljednji pokušaj. Zubima se domogne užeta na rukama gospodara. Bijesno ga grize, žvače, kida komad po komad, koje rijeka veselo nosi... Kad je otkimao posljednji kus, osjetiti, da ga snaga ostavlja. Nabubreno uže oklizne se sa ruku gospodara. Skeledžija sabere svu snagu i zapliva slobodno, povlačeći za sobom polumrtva gospodara. U to stiže i skela u pomoć.

Skeledžija je učinio sve što je znao i mogao da spasi gospodara od očite smrti. Opazivši, da mu se grudi uzdižu, zavapi radosno:

Spašen je. Hvala ti nebeski Oče, na tolikoj milosti!

Gospodara je spremio u dvorac i tu ostao uz njega.

Kad se je vlastelin oporavio, reče skeledžiji:

— Dajem ti potpunu slobodu i dvadeset lanaca zemljišta. Evo ti stotinu carskih dukata. Pribavit ću ti slobodnjaštvo. Za plemićku odoru darujem ti sukno, dvanaest velikih i šest malih zlatnih puceta sa grbom: s lijeva veslo, na vršku plameno srce, a s desna sidro, što znači: na vodi stečeno, u vjernosti i požrtvovnosti.

— Vremena su protekla — nastavi moj otac — nasljednici junačkog skeledžije, raspršiše se kao sitni ljudi — seljaci.

III.

— U našem je posjedu još plemićka kapa: (Hanačka čepica zlatnim pucetom na kojemu je grb.) Čuvaj to sine, kao uspomenu na davnu i ponosnu obiteljsku prošlost, svijetova mi otac.

Otac tmre. O spomenkapi ne vodi se račun. Izvukoh ju na svijetlo, postavih na glavu, pa odoh gizdav u selo. Oko mene sabrali se dječaci. Tumačim im povijest moje kape. Dive joj se, zlatno ih puce zablještava, prstićima ga diraju. Čude se junaštvu moga šukundjeda. Jedan će:

— Idemo se sigrati skeledžije i gospodara!

— Tko će biti gospodar?

— Ja, ja ću biti — svi viču u jedan glas.

— Ja ću biti skeledžija. Mene to ide, moja je kapa i odlika, progovorim odvažno.

Zaigrasmo se. Da poštedim kapu, odložim ju na čistu ledinu. Gospodar se utaplja, a ja ga, poput mojega djeda, spašavam, da me znoj oblijeva. Grizem konopac.

Uto se začu iza mojih leđa sumnjiv šušanj, roktanje...

— Jao, jao! Moja kapa! zavapim prestravljeno.

Ogromna krmača tresse ostacima poderane plemićke kape. Briznem u plač i zapomaganje.

Krmača me neustrašivo i prezirno gleda, kida moju kapu i moje srce.

Navališe na krmaču. Uteče, ponesavši u gubici posljednje parče kape, ostatak mojega plemenitoga roda!

Nasta potraga za zlatnim pucetom. Nema mu traga. Izgubilo se zauvijek. Rastužen odem spavati.

U neko doba noći probudi me iz sna užasna zubna bô. Kidajući konopac, povrijedio sam živac. Proplakao sam ostatak noći. U ranoj zoru morao sam otići seljaku-zubaru. Isčupao mi je bolesni zub.

Bolno sam uzdisao za zubom, mnogo jače za kapom i posljednjim zlatnim plemićkim znakom.

To su bili moji prvi osjetljivi gubici...

Prva pedesetgodišnjica.

Bilo je to početkom mjeseca listopada godine 1880. u gradu Koprivnici, kad sam susreo magistratskog kancelistu Josipa Martinušića. Bio je to maleni grbavac, komu je glava kao usađena izvirivala između dvije grbe^o sprijeda i straga. Reče mi:

— Hoćeš li, mladiću, samnom u moj vinograd? Moji lovački drugovi odoše u goru loviti. Obećao sam im, da ću im u klijeti prirediti dobar ručak, na povratku iz lova.

Pristanem i pođem s njim.

U klijeti smo kuhali paprikaš od svinjskog mesa, kukuruzne žgance i kestenje. Prostrli smo stol. Servirali ga

prostim šarenim zemljenim tanjurima i limenim jedaćim priborom. Uz sto primakli smo dugačke drvene klupe sa naslonima.

U dva sata poslije podne stigli su lovci pred klijet. Bila su petorica. Predvodio ih grad. ravnujući učitelj, na daleko poznat šaljivdžija: Gjuro Ester.

Svi su lovci nosili na torbi privezana mrtva zeca. Posljednja dvojica nosili su na kolcu ovješena velikog starog lisca, komu se rep, kao indijska lepeza raširio i ljuljao.

Odložiše prtljag, pa umorni posjedoše po klupama. Dotle donijesmo na stol jelo. Iz triju se velikih zdjela pušilo. Utočiše u čaše, netom odvrelog mošta, koga su unatoč što je prešao u kiseli stadij slasno srkali.

— Čuj me Joškec — šaljivim će tonom, ali kisela lica, prozboriti Ester.

— Sve mi se čini, da si nam pripremio paprikaš od tvojih starih kožnatih hlača.

— Pazite gospodo, da kome u grlu ne zapne dugme zaostalo na kojoj krpi paprikaša.

Mali grbavac shvatio je te riječi ozbiljno, pa se trudio dokazivati ispravnost svoje kuharske vještine i gostoprinstva.

Jelo se, pilo i veselilo, a zdravice se redale. Svaka je bila popraćena pjesmom:

»Mi okolo stola sjedimo...

Jen' drugoga imamo rad«.

Magistratski penovođa Julijo Kereskenji, nazdravi majci domovini, sa dodatkom:

— U neposrednoj je blizini mali dio domovine: Medimurje, koje stenje pod jarmom Madžara, zavjerimo se da ćemo ga čuvati za svoju naciju. Početi ćemo kulturno. Šaljimo u narod naše knjige i novine. Teško će ići, jer je medimurska inteligencija tuđinska, a narod zaplašen. Nemojmo se odvratiti od svoje domoljubne dužnosti. Dignimo glave i radimo odvažno...

— Tko će u Medimurje, kad smo svi zaposleni — jedan će.

U to doba bio sam neuposlen. Zdravica mi je doprla do srca upalila mi krv. Neoklijevajući kliknem:

— Ja ću u Medimurje! Spremite što je potrebno!

Nekoliko dana kasnije bio sam na putu u Međimurje. Zaodjeo sam se kao pekar. Na glavu sam natukao kapu uprašenu brašnom; opasao sam bijelu pekarsku kecelju.

Uprtio sam na leđa velik pekarski koš, *pun novina i knjiga*, pa tako od sela do sela, kao da prodajem pecivo.

Prošao sam šestnaest sela, ostavljajući u svakom ponešta od mog tovara.

Seljaci Međimurci primiše me radosno, nudajući mi hranu i piće za nagradu.

Vratio sam se u grad veselo.

Nekoliko dana za tim spremio sam se opet put Međimurja. Umišljao sam si, da sam pionir velike ideje, bezgranično hrabar.

Taj put nisam zalazio u sela koja sam prije obišao. Uputio sam se drugom stranom. Prošao sam pet sela. Uljezao sam u selo u kom je sijelo općine. Tuj sam raspao ostatak knjiga i novina.

Upravo u posljednjoj kući, gdje su moji »darovi« na jagmu razgrabljeni, nagovori me neki mladi čovjek. Ne sumnjajući u nj povjerih mu se odviše.

Još u razgovoru s njim, uniđe u sobu općinski pandur. Pristupi k meni posve bezazleno i izjavi mi, da sam uhapšen, u ime zakona.

Prije nego li sam se snašao prebacio mi preko ruke redarski lančić. Pomoću onog mladog čovjeka koji je samnom govorio, sapeše mi obje ruke, da su mi pomodrive.

Povedoše me pred općinskog bilježnika, koga nazivaše »jegyző-ur«, taj sam si naslov dobro upamtio.

Bilježnik pomadžareni Međimurac, bio je surov. I ne čekajući raport pandura, ošamari me s obje strane lica, uz mađarsku kletvu, tako oštro, da mi je pekarska kapa daleko frknula, a meni suze poletiše.

Na saslušanju sam počeo tajiti svoj »zločin«. Bilježnik dokuči trskovac i njim stade tući po leđima i sapetim mi rukama. Sad istom priznadoh, da sam kriv — svalivši svu krivnju na one, koji me poslaše. Odsudi mi dvadeset i četiri sata zatvora i izgon preko granice.

Baciše me u neku staru konjsku staju punu parcovia. Za sve vrijeme tamnovanja bijo sam boj sa parcovima.

koji mi izgrizoše na dva mjesta kaput i požderaše dobar komad kecelje.

Sutradan povede me pandur vezana do granice. Kod medašnog stupa, skinuo mi je lančić i rinu me na drugu stranu, zapretivši mi toljagom.

Kroz zimu sam mirovao. Čim je snijeg okopnio, javio sam se dobrovoljno za međimursku misiju. Zaboravio sam na doživljaj. Izgarao sam od želje, da razvijem svoje djelovanje i vještinu. Bio sam fanatiziran, pa se nisam plašio. Međimurje me je privlačilo. Uzeh tovar knjiga i novina. Taj put sam bio oprezniji. Posjećivao sam pouzdane seljačke kuće.

Unatoč moje opreznosti, otkrio se moj inkognito. Javiše mi, da me viju mađžarski žandarmi.

Iz Preloga požurih da se domognem hrvatske granice. Sreća mi posluži. Oružnici udariše prema Muri, a ja Dravi. Zamnom je na konju pojurio seljak, da me još za vremena upozori na pogibelj, pa mi predloži, da uzjašim na konja njemu iza leđa. Popeo sam se na konja, stisnuo sam koljena, objumio seljaka oko pojasa, a on dade hatu vjetra poljem do Dravskoga prevoza. Istom što sam se iskrcao na našoj strani ugledao sam mađžarske oružnike na obali međumurskoj...

»Zora« broj 8.

U kitnjastom perivoju.

Osvanu divno ljetno jutro. Probudilo me zvono na pozdrav Gospi. Protrljam oči. Veselo spuzim s postelje. Kleknuo sam pred sliku Bogorodičinu, toplo se pomolih.

Zadevoljan ugodno prospavanom noći, zagrnem se u kabanicu. Polunag i bosonog odem u perivoj iza kuće, da u rosnoj travi osvježim svoje mladenačko tijelo.

Stupam puteljcima divotnoga perivoja. Čini mi se hodam po mekanim jastucima. Kapljice rose na zelenoj

tratinjke iskre se dijamantnim bojama pod sunčanim sjajem.
Zemlja izgleda kao zlatan plašt.

Mnogovrsno šareno cvijeće diže raskošno glavice,
razmeće se bogatom ljepotom, pa mi dovikuje: jutarnji
pozdrav. Prekrasne pitome ruže sagibaju se nad grančice,
gigantski široke perivojem svoj dragi miris.

Lišće sa stabalja tajanstveno šušti, priča o sanjama
protekle noći pod vedrinom neba, uticajem mjesečeva
sjaja, na drhtajem lahor vjetrića; a u mene se bude slut-
nje i snovi, zaviti u zlatne pivoje:

Okol mene, sve je u veličajnoj snazi;
Najljepši tu je pogled na ovaj svijet.
Što stvori Bog, stupa određenoj po stazi,
Sva je narav samo jedan vječiti cvijet...

Zaslađujem si život uspomenama djetinjstva, osnova-
ma neizvjesne budućnosti u koju ulazim.

Grm što uz glatku stazu tiho čući,
Milo me vabi u bajni svoj hlad,
Nedavno tamo dobih cijelov toli vrući,
Kad mi vila Hrvatica, uzbudi život mlad!

Iz toga snatrenja, probudi me pjev ptičica. Njihova
milopojka zanese me, i ja zapjevah domoljubnu pjesmu,
kojom dadoh oduška srcu svom...

Ptičice male cvrkuću mi u zelenu gaju,
Brate! blagdan je danas, velik, samo tvoj;
Tvoja duša diže se u najvećem sjaju,
Iznad svijeta, — al ode predaleko, — zato stoj!

Prhnu ševa iz zlatne pšenice, pomamno se diže nebu
u visine. Gledam za njom. Zove me. U cvatu sam mlado-
sti, tople duše, vrele krvi... Čeznem... »Oh, da mi je s
njom poletiti, onamo u beskrajni prostor... u slobodu!«

Nuz uho prozuja pčelica. Pratim ju i dozivam: »Stani,
da od tebe učim! Sitna si, letiš neumorno poljem i brdom,
od cvijeta na cvijet, činiš ljudima dobra, bez hrabrenja i
hvale...«

Sabrah se. Mirno promatram taj prirodni sklad kit-
njasta perivoja, u kome nije zloče i svetogrđa. Dižem oči
nebu, pa kliknem iz duše:

»Jaki Bože! Neobuzdano te ljubim. Svud ću za Te
živ. Bit ću stalan, čvrsti div!«

I sinu mi misao:

»Rad bih znati, koja li je najljepša ruža u ovom kitnjastom perivoju?«

Nenadano ugledam na svom ramenu bijelu žensku ruku...

Bila je ruka, moje mile majke!

Prihvatim ju i položim na nju svoj smijerni cijelov.

»Slušala sam, sine moj, zavjet tvoj. Treba da zaviriš u vrtlog svijeta i život. Ne plaši se. Budeš li se pouzdavao u *Njega*, dati će ti snage i zaklona...

Podigne ruku i blagoslovi me...

To bijaše najljepša i najnježnija ruža onog perivoja! Još uvijek osjećam taj majčin blagoslov... Dubok je i svet takav običaj vjere i poniznosti. U njemu nalazim blaženu utjehu, iskru božanske ljubavi...

Dužnost nada sve.

Godine 1892. harala je u Budimpešti kolera. Hrvatska je vlada izdala strogu naredbu o zabrani uvoza robe iz zaraženih mjesta. Unatoč zabrane stigla je u mjesto, gdje sam bio načelnik i bilježnik općine, pošiljka ovčijih koža, koje je nabavio domaći krznar. Ta je pošiljka istovarena na željezničkoj stanici.

Već isti dan obolio je glavlar željezničke stanice sa simptomima kolere.

Kolodvor je od mjesta udaljen kilometar i na osami je. Uz glavara bio je samo jedan namještenik.

Toga dana, kad je glavlar obolio, nije mu bilo žene kod kuće. Otputovala je svojoj rodbini. Prije toga otpustila je služavku.

Kad je i onaj jedini namještenik vidio, kako se glavlar svija u bolovima i mukama, prestravljen pobjegne.

Glavlar je jaukao u grčevima, ali k njemu ne htjede nitko pristupiti.

Netko dođe k meni i prijavi mi:

— Glavar se stanice nalazi u opasnosti života, posve osamljen i bez svake pomoći.

I ako sam poduzeo sve mjere opreznosti, da se pošast iz susjedne Ugarske ne ušulja u Hrvatsku, vijest o oboljenju glavara osupnula me.

Ljudi što sam ih najmio, da u potrebi budu bolničari, otišli su na rad. Potražio sam zamjenu, ali se nitko nije na to odlučio, kad se je pročulo, da je nemio gost pred kućom. U selu je nastala zabuna.

Došao sam brzo do uvjerenja, da se ni silom ne da ništa postići. Nije do čekanja. Svaki je trenutak dragocjen i sudbonosan. Kraj svega, dužnost je nada sve.

Pođem posve sam u pomoć bolesniku. Isti moj redar odkazao mi poslušnost veleći: Kao otac brojne obitelji ne mogu se izložiti pogibelji.

Stigavši na stanicu našao sam glavara izobličena. Pomodrio je i propao do neprepoznanja. Ležao je u uredovnoj sobi. Grčio se, stenjao i urlao.

Ponio sam doverskih prašaka, čaja i konjaka.

Bolesniku sam ponajprije pružio utjehu i nastojao ga uvjeriti, da ću ga spasiti od smrti.

Dao sam mu praške. Svario čaj i pružio mu, da ugasi silnu žeđ. Naložio sam vatru i nastavio kotao s vodom da zavrije. Dotle sam se primio čišćenja bolesnika i prostora.

Privukao sam rukave do ramena. Naišao sam na vreće, koje sam namočio u vrelu vodu i njima oblagao bolesnika.

Bolest je bivala sve jača. Trgala mu je tijelo, lomila mišićje.

Uhvatih se s njom u očajnu borbu, zaustavljajući grčeve rukama i vrućim oblozima. Jednoč kad je htjelo bolesniku slomiti tijelo, legoh na njega, da zapriječim lom.

U selu nije bilo liječnika. Susjedne željezničke stanice, gdje su bili liječnici, udaljene su.

Trebalo je ipak nešto učiniti, dozvati pomoć. Kako, kad svatko bježi i ne sluša? Sabrah svu energiju.

Nekad sam služio na željeznici. Naučio sam brzojavljati. I ako kroz nekoliko godina nisam bio ni u blizini

brzojavnoga aparata, pokušao sam udarati po tasteru. Stara se vještina u nuždi povratila. Isprva slabo, a onda sve odvažnije. Oprezno sam javio o čemu se radi. Zamolih, da se odašalje liječnička pomoć i činovnik za zamjenicu. Ne rekoh ipak suštu istinu. Odgovoriše mi:

— Teretni je vlak spreman na odlazak. S njim će doći zahtjevana pomoć.

Taj sam posao proveo posve samostalno, po svim propisima željezničarske službe, unesavši u dnevnik brzojavne razgovore.

Vlak je stigao sat kasnije. S njime liječnik i zamjenik glavara.

Istom su sada saznali značaj bolesti.

Međutim je glavara postaje usnuo. Grčevi su se utišali, udovi mu se smiriše. To je bio siguran znak da je bolest izgubila svoju moć i da će bolesnik okrijepljen snom zadobiti otpornu snagu.

Sporazumno sa liječnikom preduzemosmo radikalnu raspužbu svega, nastojeći, da zarazu ugušimo u zametku i da joj spriječimo daljnji razvoj.

Iznemogla i fizički iscrpljena glavara stanice spremismo u krevet.

Pošiljku koža iznesosmo iz skladišta na polje spalivši je do posljednjega truna.

Sačinili smo protokol o svemu.

Sreća je poslužila, da se pošast nije proširila i da je ovo bio jedini slučaj oboljenja.

Ako i velikim naporom, to ipak bez vike i bojazni spriječena je pošast.

Svijestan učinjene dužnosti, nisam nigdje događaj spominjao, pa niti ga dalje službeno javljao. Glavno mi je bilo, da sam sačuvao svoje mjesto od grozne nesreće i pogibelji.

Imajući pred sobom dužnost nada sve, odvažno sam se oborio na gondu neman, ponosan, da sam je savladao.

Glavara postaje bio je jedini, koji mi je zahvaljivao na pruženoj mu pomoći u času, kad je stao gasnuti žižak njegova života.

Kurir.

Po nalogu stranke, kojoj sam politički pripadao i njen tajnik bio, morao sam optutovati kao kurir — u ratno doba — sa važnim političkim aktima u Budimpeštu. Teška je to bila moja zadaća, jer sam Mađzare smatrao najvećim dušmanima svoje nacije.

Kod odlaska iz Zagreba preporučeno mi je: — Pazi i čuvaj spise, da ti putem ne bi bud kojim načinom nestali. U njima je znamenit politički kapital, a uvide svuda vrebaju, da se domognu tajni i protivničkih zaključaka. Dođu li u nepozvane ruke, mogle bi nastati nedogledne posljedice.

Uvažih ozbiljno taj savjet. Akta sam stavio u moj kožni kovčezić. U vlaku sam ga stavio na policu tako, da sam mogao u njegov neprekidno zuriti, kao željva u jaje. Motrim ga i pitam se:

— Šta li će se iz tog jajeta izleći?

Do Budimpešte putovao sam svu noć. Nekoliko sam puta zadrijemao i kad sam se od sna prenuo, prvi sam pogled poklonio mom kovčegu. I opet sam nastavio drijemanjem.

Tako sam sretno putovao do predposljednje željezničke stanice Kelenföld. Velika je to stanica. Mnogi putnici za Budimpeštu na njoj silaze i prelaze na električni tramvaj, jer je put brži. Razlog je, što vlakovi u toj stanici dugo stoje, dok glavni kolodvor u Budimpešti učine slobodnim.

Vlak je u tu stanicu stigao rano u jutro, u doba, kad izmoreni putnici teško savladaju san. Neupućen da putnici izlaze, bezbrižno sam usnuo.

Nekoliko minuta kasnije no što je vlak zaustavljen, trgnem se iz sna. Kao i prije, bacio sam oči na mjesto gdje je kovčeg.

— Jao ne vidim ga! Kud je odjednoć dospio?

Zaprepastio sam se. Kao ranjena zvjer skočio sam sa sjedala, prebacujući po policama naslagane tuđe stvari i prtljag.

Iznenaden morao sam konstatirati, da je kovčega nestalo... Bolno sam stenjao. U bubrezima sam osjetio bolove.

Moje očajanje su suputnici motrili, pa me neki upita:

— Koja vam se desila nevolja? Čemu ste se toliko uznemirili?

— Nestao mi kovčeg! Na polici ga nije. Niste li opazili kuda je išeznuo?, nervozno sam pitao.

— Taj čas ga je iznio neki putnik. Hitno za njim, stići ćete ga na tramvaju iza stanice.

Kao grom jurnem iz voza i ravno do tramvaja trčao sam bez svijesti.

Jednim dugim i ostrim pogledom izmjerio sam čitav tramvaj, koji je očekivao putnike. Oko mi zape na mom kovčegu. Skočih u tramvaj i ne pitajući zgrabim kovčeg. Htjedoh s njim iz tramvaja. U taj mah, nastu u travaju zaglušna vika. Neki putnik derao se na me u mađarsko-židovskom žargonu, uhvativši me čvrsto za rukav kaputa.

Ja se htjedoh oteći. U to me pograbi nekoliko ruku surovo i bijesno.

Tek sada sam se snašao pa videći golemu zapreku, zavapih hrvatski u sav glas:

— Ostavite me! Taj je kovčeg moje vlasništvo, odnio ga ovaj, nepoštenim načinom, dok sam spavao!

Na svu moju sreću u tramvaju je bio čovjek, koji me je jedini razumio. Mađarskim jezikom protumačio je moje riječi.

Čovjek koji je odnio kovče priznao je svoju »zabunu« ispričao se i poletio zamnom u vlak, koji je u stanici još stajao i teško dahtao. Na polici je našao svoj kovčeg ponešto sličan mom.

Dotle je i tramvaj odjurio. Nesmotreni suputnik morao je uslijed toga ostati u vozu i prosljediti put na glavni kolodvor. Putem se srdio i kleo, toga radi.

Svratio sam se u hotel »Vadasz kert«. Tu me je dočekao barun P. R. Njemu su bili namijenjeni spisi, koje sam nosio. Izručio ih je mađarskoj parlamentarnoj opoziciji u klupskim prostorijama, u mojoj nazočnosti.

U klub su dolazili narodni poslanici, među njima baruni, grofovi i jedan knez, izraziti mađarski nacionalisti.

Sjednica nije dugo otpočela. Čekalo se i čekalo. Konačno stiže onaj na koga se čekalo, pozdravljen dolično. Prvaci stranke pružase mu ruke.

— Nizak, sitan ni malo ugledan gospodin, rekao u sebi. Tko li je samo?

Barun šapne:

— Savjetnik stranke. Židov: W. Nije poslanik.

— Njegovo se mišljenje uvažuje, prem je program stranke: kršćanski.

Započela je debata. I ako nisam razumio riječi, osjetio sam važnost, značaj, snagu i poletne misli onih ljudi. Zavidjao sam im.

Prije nego li je klub stvorio zaključak pozivao je predsjednik grof. R. savjetnika W. da izloži svoje misli. Za vrijeme njegova razlaganja vladala je grobna tišina. Govorio je odmjereno i uvjerljivo, a njegovi su konkretni prijedlozi primani pljeskanjem.

Taj mađarski politički Žid, pričinjao mi se: strojem, koji uskladjuje rad i silu.

Klub je dao u počast svojih gosti banket, kome su prisustvovali svi poslanici stranke sa predsjednikom i savjetnikom W.

Pružila mi se prigoda s nekim izmjeniti misli. Navijestio sam sudbonosne događaje. Zamjeriše mi, što se u parlamentu obaram na njihovu politiku. Isprsilivali se kao nepobjedivi...

Svjetski rat bio je u punome jeku. Mađzari su bili prepuni sebe. Opojani pobjedama, klicali su vijesnicima svoje sreće, njemačkoj vojsci, koja je u nepreglednim redovima prolazila gradom.

Zapanjeno sam gledao. Vojska se pomicala tiho. Vojnici stupaše pod teretom svojih naprtnjača i oružja kao ovčice, neznajući kuda.

Studenac pod Susedgradom.

Divan je krajobraz Susedgrada ili kako se mjestopisno naziva: Podsuseda. To je zagrebačko najbliže i najljepše izletišće. Nedjeljom i blagdanom hrle zagrebčani državnom i samoborskom željeznicom onamo, da se na obali srebropjene Save i brze Krapinčice naužiju svježega uzduha. I športaši nađu tamo svoju razonodu i užitak.

Povrh sela dižu se prvi obronci gore Sljemena. Već na prvom usponu sjevero-zapadne strane lijepi je prirodni perivoj; na njegovu vrhu ruševina, svjedok davnih žalosnih povjesničkih događaja. Strmo pod gradinom vijuga željeznička pruga, tik nje rijeka Sava. Veličajan pogled na Plješivicu, Okić-grad i Samobor.

Pravcem na sjever, iznad glavne ceste što vodi u Zagreb, počima brdo. Prvi je uspon na malu visoravan s koje se pruža vidik na Zagreb i daleke posavske krajeve sve do Ivanića i Velike Gorice. Tu na prvoj čestici bio je moj komadić vinograda sa malom kućicom.

Godine 1923, osjetio sam potrebu vode, jer takove na brdu nije bilo. Odlučio sam dakle da produbem i izgradim studenac. Računao sam, da će najviše stojati 3000 kruna.

Kopajući zemlju, u dubini šestoga metra naišao sam na tragove masti, a zatim na naslagu od 20—25 cm. fosilnih ribica iz pradaavne periode, kojim kemičari pridaju veliku važnost i vrijednost, jer se proizvodi od nje traže na svjetskom tržištu, za liječenje teških bolesti. Kod osmog se metra pojavio izvor vode tako naglo, da se teškom mukom moglo nastaviti kopanjem još za metar dublje. Voda je nadolazila snažno iz planinskih formacija i toliko hladna, da kopač nije mogao u njoj izdržati deset minuta. Dubljina je studenca devet metara. Izgradio sam ga krupnim kamenom iz iste planine.

Kod gradnje toga studenca vodila me misao, da bude od osobite važnosti i koristi za one, koji dolaze onamo na izlete, pa traže na tim uzvisinama odmarališta i gorske svježine; za one, koji kao bolesnici nailaze na podnožju Susedgrada mir, ružičasti sjaj i zlatni sunčani žar. Zato

sam studenac postavio posve uz put, kuda izletnici prolaze, šeću i uživaju prirodne darove; neka im je i na užitak izvrsna, hladna i pitka voda.

NekadANJI moj vinogradić i spomenuti studenac pod Susedgradom, danas je vlasnost sudije g. Helbetovića, gdje se sada nalazi i nekoliko gospodskih vila.

U tih se prošlih deset godina bezbroj izletnika napojilo, a da nije ni slutilo tendencije koje su me vodile, da u taj studenac potrošim znamenitu svotu od 10.000 kruna. Prolazeći prošle godine pokraj Susedgrada, opazio sam sa željeznice, da su uz studenac nastale velike promjene, i da se Susedgrad, kao što je razumljivo, lijepo razvija u moderno izletišta blizoga velegrada. Mogao bi biti mali raj na zemlji!

Bude li taj studenac pod Susedgradom služio i dalje prvobitnoj mojoj namjenjenoj svrsi, ne će mi biti žao za uloženu glavnicu, jer će odbacivati trajne i bogate kamate! Tražim li previše?

Djevojka iz cirkusa.

1.

Putujući cirkus zaustavio se u selu, na zelenoj tratinu uz glavnu cestu, ispred posljednjih niskih kućica siromašnih, dimom opaljenih, da se konji nahrane i odmore.

Unaokolo cirkuskih kariola, skupili se seljaci i djeca. Izvjedljivo su promatrali majmuna, koji se privezan na krovu kariola prebacivao i cerio na njih, kao da ih kara, što su ga počastili svojim posjetom, a nisu donijeli nešta griskati. Smijali se njegovim grimazama, dražili ga i rugali mu se. Šarena papiga u kavezu po strani kariola, čavrljala nerazumljive riječi.

Među djecom nalazila se ljepušna djevojčica crnolika, velikih crnih živih očiju, okretna i brbljava; odvažno dijete.

Ta mala upala u oči vlasnicima cirkusa. Svidio im se svaki njen kret. Prizvali ju k sebi, milovali ju i ispitivali za njene obiteljske prilike. Djevojčica im je odgovarala razumno, pokazala svoj dom pod slannim krovom. Dadoše joj slatkiša; vlasnica ju cirkusa izljubi, što joj je go-dilo. Djete ju pozove da pođe s njom k majci, pa poleti veselo svom domu, hvaleći se majci bezazleno:

— Majo! Zavoliše me komedijaši. I ja bi htjela ići s njima. Igrala bi se s majmunom »Mikom« i šarenom pti-com »Laurom«.

Uto udoše u kuću djevojčice vlasnici cirkusa pod iz-likom neke sitne potrebe. Zapredoše razgovor sa majkom. Doznali su, da je bijedna udovica sa četvero nejačadi. Sa-žaljevali ju i tješili, a na posljedku joj umiljato predlože:

— Vaša nam se mala Terezica vanredno sviđa. Svoje djece nemamo, bila bi nam radost, kad bi imali takovo dijete. Dajte ju nami. Uzet ćemo ju za svoju, brinuti se za nju, njenu sreću i budućost. Vama će odlanuti.

Isprva se majka ne htjede toj molbi odazvati sve dok djevojčica, očitó očarana nije majci došapnula:

— Majo! Ja bi išla s njima. Oni mene vole.

Vlasnica cirkusa iskusna žena, pritegnula je dijete k sebi, milujući ju, gladila joj glavicu i ljubila rumena lišca. Ta ju je nježnost još jače poticala, pa se čvrsto privinula uz ženu iz cirkusa, stavljaajući razna dječja pitanja.

— Hoću li se slobodno sigrati s Mikom?

— Svakako i s Pufijem, Laurom i Rokom, laskavo je odgovarala vlasnica cirkusa.

Videći majka zadovoljstvo djevojčice, pristane.

Lukava žena pruži joj stotinu kruna; pet godišnje di-jete uzme u naručaj i ponese u svoj kariol. Ljubeći ju po-sadi na »minder« dade joj raznih stvarčica za igru i za-povjedi, da krenu na put. Mala Terezica nije ni opazila, da je u tuđim rukama, da je izgubila majku i koja joj se sudbina kroji. Brzo se sprijatelji s cirkuskom družbom i životinjama, koji joj se sviđaše više, nego rođeni dom.

Napokon je odlučeno, da se mala Terezica stavi pod osobiti nadzor, da se svom propisanom strogošću i neu-moljivom dosljednošću poučava i vježba, već kao nejakó djete u cirkuskim vještinama, da svojom nevinošću i dra-

ženosti privlači općinstvo u cirkus. Mnoga je zla prepatila, dok je postala gibiva i vijugava. Pucale su joj kosti, koža se rastezala bez obzira i smilovanja. Gorko je plakala i vriskala, cvilila i jecala od boli i muka, a da je nitko nije požalio. Za najmanju pogriješku nesmiljeno je kažnjavana i na muke stavljana, glađu mučena. U tim je patnjama mala Terezica mnogo naučila i posve zaboravila na svu prošlost svog djetinjeg života; napredovala je i uskoro postala smiona mala cirkuska akrobatka. Penjala se, skakala i prevrćala uporedo s »Mikom«, svijala se poput zmije, jašila kao vila, bila najvažniji član cirkusa, miljenče publike, koja joj je neprekidno pljeskala i izazivala, da izmučena ponavlja svoju vještinu, a za sve to nije imala ni čestite hrane, ni priznanja sa strane vlasnika cirkusa.

Uskoro je u cirkusku družbu primljena nova žrtva, nešto od Terezice starija djevojka, imenom: Tonka.

Tonka je odbjegli iz jednoga većega cirkusa i sklonila se u ovaj. Djevojke se već prvih dana sprijateljiše. Tonka prizna Terezi, da u njenom srcu nije ni malo ljubavi za ovo cirkusko zvanje. Govorila joj je, da čezne za nečim boljim i uzvišenijim. Ta je bolest malo po malo prelazila i na Terezu. Jednoga je dana rekla Tonki:

— U dnu je moje duše nešto zasadeni, što me sjeća neke male siromašne kućice, u njoj žena, koja me pritiskala na svoje grudi; djeca, za koju sam imala osjećaja i smilovanja. Sjećam se, kad su od te kućice vozili mrtva čovjeka, i ja sam za njim plakala, naricala i tugovala. Ne mogu si protumačiti tko je bio, gdje je to bilo i kako sam dospjela u cirkus, koji moj život ubija, tijelo izrabluje. Zamrzila sam sve oko sebe. Pomisli, ovako već dvanaest godina!

— Razmisli malo Terez. Oteli su nas — ukrali!

— Sjeti se. Možda su to bili tvoji roditelji i braća, na koje si u mukama i patnjama zaboravila? Na cirkuske sprave gledamo mutnih i krvavih očiju. To se dalje ne da podnositi. Oslobodimo se. Učinimo nešto zla, da nas protjeraju. Svuda ćemo bolje naći, nego u ovom cirkuskom paklu.

Razjarene djevojke postale su nezadovoljne i prkošljive. Vlasnica cirkusa uzimala je često u ruke bič, vičući na njih i grdeći ih. Ne mareći što su već odrasle.

— Ja ću vas ukrotiti! Skitnice, da vas nisam prigrlila, smilovala vam se, bile bi ste džubre!

Djevojke su se gušile u plaču. Trpile su i pregarale, snujući osvetu u svojoj divljoj naravi ne posjedujući ni trun čudorednih vrlina. Zatrovane mržnjom spram surove vlasnice cirkusa, snovale su, kamo i kako da se sklonu, ali pod strogim nadzorom nisu si znale pomoći.

— Terezo! Tražim izlaz. To me lišava sna i mira, reče Tonka, pa nastavi:

— Smislila sam plan. U cik zore, dok će u cirkusu sve mirovati i u tvrdom snu počivati ustati ćemo. Odriješiti ćemo ona dva uvježbana psa: »Kastora« i »Poluksa« cirkuske dragulje. Povesti ćemo ih do bunara ne daleke puste. Dubok je. U njega ćemo oba baciti; jednoga ja, drugoga ti. Hitno ćemo izvesti taj posao, zatim se vratiti na svoj ležaj. Nitko ne će na nas sumnjati. Pristaješ li Terez?

— Pristajem, na sve što mi ti kažeš, šapne joj Tereza.

Dogovoreno i učinjeno. Ni živa ih duša nije primjetila, kad su otišle i kad su se kradomice povratile. Legoše i onako uzbuđene usnuše. Obje su sanjale isto, kako besćutno bacaju pse u bunar, slušaju jeku pljuska, cviljenje i borbu pseću.

Netko ih probudi i saopći događaj, radi kojega je sve cirkusko osoblje zabrinuto i ožalošćeno. Nastala je u cirkusu zabuna i trka. Vlasnici odrediše svestranu potragu, u kojoj i one dobiše svoj udio. Sumnjičilo se svakoga, samo su one ostale pošteđene. Potjera osta bez uspjeha. U to stiže glas, da su pasje strvine izvučene iz bunara.

— Neko vrijeme iza toga, nastao je sukob između Tonke i jednoga mladoga konjušara. U prepirci dobaci mladić Tonki:

— Čini mi se, da sam te ono jutro kad su psi nestali vidio na polju. Imati ćeš dobrotu protumačiti mi, gdje si bila i što si radila?

Tonka se odlučno ogradila i konjušara oštro prikorila, što ju dovodi u vezu s nestatkom pasa. Konjušar se drsko nasmije i reče:

— Šutiti ću, dok vidim, hoćeš li moje ponude prihvatiti.

Stoga se obje djevojke prestraviše. Od uzbuđenja su se tresle. Bile su kao na smrt osuđene. Dnevno su slušale vlasnicu cirkusa kako jadikuje, prijeti smrtnom kaznom onom, koji je cirkuske pse pomorio.

Vježbe su djevojkama zlo ispadale. Produkcijama su pristupale grozničavo, osjećale su, kao da ih smrt prati, a kad je svršilo prikazivanje, bile su posve tjelesno i duševno iscrpljene. Strahovale su. Bile su neutješne i nužne.

Jedne će večeri Tonka:

— Terez! Učinimo kraj našim mukama. Pođimo zajednički u smrt. Izgubiti nemamo šta. Nitko za nama ne će žaliti. Crna nas budućnost i onako čeka. Bacimo se u isti bunar u kojem su zaglavili Kastor i Poluks.

Terez očajna i zastrašena pristane. Svu su noć probdile u groznici, tješile se u isčekivanju osvita.

Još su na nebu treptale zvijezde, djevojke su se oprastale s cirkusom, gušeći u suzama.

K bunaru su žurile nijemo. Samo katkada čuo se pojedini teški uzdah i tihi jecaj. Pred bunarom se zagrlise i izljubiše. Tonka se odvažno okrene, ne reče ni riječi, naglo se savine nad bunarom i naglavce sunovrati u bunarsku dubinu. Čuo se potresan njen vrisak...

Terez je protrnula. Srce joj htjede da iskoči na usta. Čula je Tonkin vrisak i mukli pljusak u vodu... prepane se i dade se u mahnuti bijeg bez svijesti i cilja. Tako joj prođe čitav dan bez odmora. Zateće ju noć. Sva slomljena i bezumljena sakrila se u visoku pšenicu. Noć je sprovela budna, osluškujući prepeličin pijev. Svaki je šušanj pratila cvokotom zubi i jezom. Sa prvim osvitoj dana ostavila je ležaj. Nastavila je put, izbijegavajući ceste, sela i ljude. Stigla je do potoka, podigla skute povrh glave, gazila je kako je mogla. Izlazeći iz guste šume, naišla je na cigansko logorište i njihove čerge. Uplašena obišla ih. Primakla se gradu. Glad ju prisili da uđe u nj. Odluči potražiti si službu.

Bojažljivo je ušla u grad. Svratila se u prvu otmeniju kuću. Ponudi se. Sreća joj posluži. Onako lijepu i mladu zadržase ju više iz samilosti.

Neko je vrijeme spokojno radila. Odjednom se u nje razbudi cirkuska krv. Gdje je malo našla zgrade i vremena, penjala se i prevračala, previjala, protezala, plesala na nožnim palcima, mašno se vrtila u toliko, da je ukućane često spopadao strah, a ona se svemu tome srdačno smijala i djetinjски veselila — noseći u grudima strašnu tajnu o svom cirkuskom predživotu i povodu bijega.

2.

I ako se Tereza zadovoljila tajnom svoje prošlosti, ipak je u duši osjećala žalost, što se je otuđila skitničkom cirkuskom životu. Predbacivala si, maštajući:

— Ah, ipak sam u cirkusu našla užitak svoje mladosti. Najvećma žalim za »Sultanom«, sedlom i onim krasnim konjskim priborom. Užitak mi je bio, kad je u kalopu obletavao cirkuski krug, a ja na njem, na jednoj nozi, s obručem povrh glave kao zvijezda na večernjem obzoru. Do mene su dopirali zvučni poklici: »Bravo mala Terez!« Zadivila sam sve vještinom i sigurnošću. Da, to sam bila ja... O Tonka, Bog se smilovao tvojoj duši, nisam te trebala slijediti.

Dok je tako sanjarila, približi joj se kućni radnik Martin, devetnajst godišnji momak, zdrav, žilav i crvenih obraza, koji se brinuo oko timarenja plemenite pasmine »sufolk« i magareta, što je dnevno dovozilo iz hotela ispirke svinjama za hranu. Na ruci donio je naramak drva za štednjak.

— Divim se Terezo kad te motrim u vječnom plesu i vratolomijama. Poznam i druge djevojke, ni jedna ne zna što ti. Gdje si samo to naučila? Stojim pred tobom kao okamenjen. Ne znam, bili se smijao, žalio te ili se narugao.

— Pa reci mi po duši Martine, šta misliš? Kako me prosuđuješ?

— Da si starija rekao bih: vještica si. Pa ipak želio bih, da nešto od tebe naučim. Vidim vješta si. Sve je lijepo i ugodno. Spretna si, upravo si me opčarala.

— Želiš, da te nešto naučim. To mogu. Imadem načina, kako ćeš postati umjetnik, upoznati svakakva umijeća.

— A šta je umjetnik i umijeće? upita Martin.

— Čovjek i rad od osobita znanja i vještine. Ako

imadeš volje nešta prikazivati, kao ja, morati ću te poučiti u onom, što je za tebe najshodnije i najzgodnije.

— Nauči me, raditi ću sve što ustiješ.

— Hoću Martine. Evo uzmi za primjer. Tu su kamenčići, dobro motri i upamti. Bacati ćeš ih u visinu iznad svoje glave, naizmjenice, jednog za drugim hvatati, a da ne padnu na tlo. To ti je prva vještina, a i umjetnost. Naučiti ću te i druge znamenitosti. Bacati ćeš noževe, na stanovito mjesto; gdje tko zaželi, tamo se mora zabosti. Poučiti ću te, da tvoju torbu nitko otvoriti ne može. Dva i tri noža nositi ćeš na igli. Tanjur koga će držati dvije jake ruke, sa dva prsta ćeš oteji. Noževe ćeš gutati, nosi odrezati, zub iščupati, vatru rigati . . .

— Sve ću Terezo, ali to ne! plašljivo će Martin, to su vražja posla, oslobodi nas Bože!

— Ne plaši se. Sve je to varka, zasljepljivanje gledalaca. Slatko je varati naivne ljude! Znaš li Martine, da sam i tvoje magare naučila mudrolije. Pokazat ću ti, čim uhvatimo vremena. Divit ćeš se njegovu znanju i vještini.

— Što znade, kaži, ako Boga vjeruješ?

— Brojati do 20, računati i čita!

— Zar moje magare? Ne moguće!

— Opće je mišljenje, da magare ništa ne može naučiti. Vidi ti ćeš. Pa kad je magarac naučio, kako ne bi ti. Isto sam tako uspjela sa jednom guskom, koja već pleše, kako joj sviram na usmenu harmeniku; pa Tereza nadoveže:

— Ha, ha, ha! Sva će naša kuća postati cirkus! Naši će se poslodavci začuditi.

Martin se zadovoljio; najradije bi se iz zahvalnosti bacio pred njene noge, poljubiti ju, ali se nije usudio; gledao je u njoj vanredno biće; zato joj reče:

— Obećajem ti Terezo, da ću biti strpljiv, pokoriti se tvojoj nauci, dok se u sve temeljito uputim.

I Martin se patio, slušao Terezu s uvjerenjem, da je ta nauka potrebna njegovom tijelu i duši, uskliknuvši:

Uživam neopisivo, kad ta djevojka diže ruku svoju, kad mi prstom zaprijeti; njen pogled dopire k srcu mom. Neka me samo rukovodi, neka radi samnom što ju volja, kao s magarcem i guskom. Bit ću stostruki umjetnik!

Terez je našla u tim bijednim stvorovima svoju nasladu, kad je osjetila, da im pod pritiskom njenih ruku pucaju kosti, pa kad je uvidila, da joj trud nije uzalud, reče:

— Ti si Martine već sada savršen umjetnik. Magarac čedan učenik; guska div-plesačica. U meni oživljuje nada!

3.

Terezikin je poslodavac gradski senator, čovjek blizu šesdesete, visok i krupan, prosijede kose i brkova, dobroćudan. Uz svoj odličan položaj posjeduje i malu ekonomiju. Zanima ga uzgoj svinja čistokrvne »sufolške« pasmine, koja je bila rijetkost. Uzgojene je egzemplare prodavao uz dobru cijenu. U tom mu je poslu Martin mnogo vrijedio, pa kad je vidio, da ga Tereza poučava u nedužnim varkama, nije se na to ni obazirao.

Tereza će Martinu:

Sve u čem sam te do sada poučila, previše mi je ozbiljno. Htjela bih, da odigraš i koju lakrdiju. Uzmimo za to jednog prašćića, koga ćemo dresirati kao zločudnoga hotelskoga gosta. Izazvat će buru smijeha.

— Izvrsno Terezo! Imadem prašćića krotkog i rekao bih zgodnog za takovu šalu. Dobro je prirode, pa često sumnjam, nije li u njemu ostan kakova učenjaka.

— Ja sam sigurna za uspjeh.

Gospodin senator dao si je kod krojača praviti novo odjelo. Mjeru mu je uzeo krojački pomoćnik Mirko Šljukić, još mlađ momak, koji je zaista nalik na pticu: šljuku, usto malen i sitan, malih crnih očica, duga šiljata nosa. Izgled mu je komičan, a kad pripovijeda pravi se velik i važan, da istakne svoj humor, koji prirodno ispada u protimbi s onim, što je zamislio i želio. Premda vrstan krojač, nije volio igle, što je priznavao.

— U mojoj lijepoj duši nosim skup želja, da krojačkom obrtu rekнем: »Adio domine!«

Već u ovim riječima i njegovom živom i nešto lukavom ponašanju razabrala je Tereza, da je neobičan čovjek.

Kad je slijedeći put došao u kuću senatora s haljinama, da ih senatorovu tijelu prilagodi, zatekao je Terezu u kuhinji igrajući zgodnu igru. Koliko mu se lijepa djevoj-

Negdje u kutu stajao je krojački pomoćnik Šljukić. S velikim je interesom pratio predstavu i svaki kret Tereze, pozorno slušao svaku riječ. Koliko se za predstave zabavljao i srdačno smijao, toliko se ga teško dojmilo pripovijedanje djevojičina života.

Sutradan, dode Šljukić Terezi, da joj saopći svoje utiske, pa joj reče muževno:

— Bio bih neobično sretan, kad bi ste mi omogućili Terezo, da vašu sudbinu skrenem na bolji put. Zamislih divnu ideju, da i mene, kao što ste i Martina, prenesete u drugi svijet!

— Uz vas bih mogao postići nevjerojatnu visinu, a nije isključena mogućnost, da bi vam mogao i osobno koristiti. Budem li uz vas morao svakdašnji krušac prositi, najveće trpljenje snositi ne će mi biti teško.

— Molite gospodina senatora za dozvolu, da vas smijem obučavati. Pristane li, moj ste učenik.

Mirko Šljukić pristupi pred senatora i njegovu suprugu. Plačno i svom odanošću umoli za dozvolu.

— Ako je njoj s voljom, ne protivimo se, rekoše mu.

Šljukić presretan i van sebe saopći Terezi:

— Terezo, sada je do vas, da me usrećite...

— Hoću, ali uz uvjet, da na sve pristajete, što ću od vas zahtijevati.

Dobro. Od danas je Mirko Šljukić moj dvorski luđak, ili kako se u umjetničkom svijetu naziva: komičar. Takav čovjek može imati veliku budućnost; dakle, odvažno i ustrajno naprijed. Budite bez prestanka dobro raspoložen, domišljat i nadasve šaljiv, da svuda, svakim činom, svakom riječi pobuđujete veselost i smijeh. Nije to lako, ne može se to naučiti po nekoj osnovi, za to treba prirodne snage i volje, što se može postići napornim vježbanjem svoga humora.

— Oh Terezice! Raspoložite samnom koliko vas je volja. Sve vaše želje, bile dobre ili zle slijedit ću pasjom vjernošću, ropskom dužnošću. Prilagodit ću se shvaćanju, koje će te mi nametnuti. Ipsisimus!

Dolazio je svake večeri bilo lijepo ili ružno vrijeme u kuću senatora na vježbe. Prve mu večeri Tereza objavi:

Negdje u kutu stajao je krojački pomoćnik Šljukić. S velikim je interesom pratio predstavu i svaki kret Tereze, pozorno slušao svaku riječ. Koliko se za predstave zabavljao i srdačno smijao, toliko se ga teško dojmilo pripovijedanje djevojičina života.

Sutradan, dođe Šljukić Terezi, da joj saopći svoje utiske, pa joj reče muževno:

— Bio bih neobično sretan, kad bi ste mi omogućili Terezo, da vašu sudbinu skrenem na bolji put. Zamislih divnu ideju, da i mene, kao što ste i Martina, prenesete u drugi svijet!

— Uz vas bih mogao postići nevjerojatnu visinu, a nije isključena mogućnost, da bi vam mogao i osobno koristiti. Budem li uz vas morao svakidašnji krušac prositi, najveće trpljenje snositi ne će mi biti teško.

— Molite gospodina senatora za dozvolu, da vas smijem obučavati. Pristane li, moj ste učenik.

Mirko Šljukić pristupi pred senatora i njegovu suprugu. Plačno i svom odanošću umoli za dozvolu.

— Ako je njoj s voljom, ne protivimo se, rekoše mu.

Šljukić presretan i van sebe saopći Terezi:

— Terezo, sada je do vas, da me usrećite . . .

— Hoću, ali uz uvjet, da na sve pristajete, što ću od vas zahtijevati.

Dobro. Od danas je Mirko Šljukić moj dvorski luđak, ili kako se u umjetničkom svijetu naziva: komičar. Takav čovjek može imati veliku budućnost; dakle, odvažno i ustrajno naprijed. Budite bez prestanka dobro raspoložen, domišljat i nadasve šaljiv, da svuda, svakim činom, svakom riječi pobuđujete veselost i smijeh. Nije to lako, ne može se to naučiti po nekoj osnovi, za to treba prirodne snage i volje, što se može postići napornim vježbanjem svoga humora.

— Oh Terezice! Raspolažite samnom koliko vas je volja. Sve vaše želje, bile dobre ili zle slijedit ću pasjom vjernošću, ropskom dužnošću. Prilagodit ću se shvaćanju, koje će te mi nametnuti. Ipsisimus!

Dolazio je svake večeri bilo lijepo ili ružno vrijeme u kuću senatora na vježbe. Prve mu večeri Tereza objavi:

— Svu sam vašu obuku podijelila u dva čina: Prvi u komični, koji je važniji, drugi u gombalački, ili kako se naziva: atletski. Ovaj drugi, ako je i sporedan, težak je i vratoloman!

Nemilo ga je lomila, često do potpune iznemoglosti i nesvijesti, dodajući ljubazno i blago.

— Svaku i najokrutniju — moj Šljukiću — zaodjenite u šaljiv prizor tako, da se vidi izvedba je naporna i atletski dotjerana, vama malenkost i neznatna šala. Samo na taj način biti će vam moguće svoga protivnika i najboljega glumca i atletu savladati.

Od Šljukića je zahtijevala da pravi »smrtne« skokove, skakanje na konja i s konja — predbježno samo na drvenom; da se provlači kroz stolice i ljestvenje prečke; da se okreće i vrti kao vreteno uz stup. Na visini da se drži mišićjem, leti s jedne na drugu prečku. S njim je postupala nemilosrdno, ali i srčano. I onda, kad je svršio koju vježbu, smatrao je, da to čini njoj za ljubav; bilo mu je katkada i žao, što ga štedi. Tereza mu za to dobacila samo ljubazan smiješak i vatren pogled, čim se zadovoljavao i otišao na počinak.

4.

Mirko Šljukić savladivao je sve poteškoće, pokazivao se vrijednim učenikom na jednomu i drugomu polju. U šalama i lakrdijama bio je nenatkrljiv. I gospodin se senator više puta čudio i srdačno nasmijao njegovim ispadima.

Sugestivna moć Tereze primila se senatora i njegove supruge. Zaljubili se u Terezijine kretnje; mnoge su si prisvojili. Kad bi kućni ariston zabrujio, zadržtale su im staračke žilice.

Jedne će večeri gospodin senator Terezi:

— Kako bi bilo da i nas uzmeš u školu, pa da nas uputiš u svoje mudrolije?

— Bilo bi dobro i korisno. Od srca bi vas poučavala i radovala se većma, nego da mi tko ponudi najbogatiji dar. Napose za vas gospodine senatore, bilo bi od prijeko nužde, da tjelovježbom uklonite suvišno salo s vašega poštovanoga tijela. To bi lakim načinom postigla; uvela

bi vas u ruske plesove koji osvježuju život. I gospođi senatorici ne bi bilo na odmet, da postigne ravnu liniju. Čemu se već sada dati okovati u verige starosti, podati se trulosti.

Prisutni Šljukić prekine i ubaci:

— I upasti u proces sa gospođom: smrti!

Ova zamisao prijala je senatorskom bračnom paru. Pričinilo im se, da stoje pred nekom nadprirodnom snagom, koja će ih pomladiti.

Tereza nastavi uvjerljivo:

— Imadem izvrsnu metodu, koju sam stekla u najranijoj dobi u cvijetu mladosti.

— Ne sjećaj nas mladosti, učili smo i mi i sve zaboravili. Sada ćemo obnoviti — doda odlučno senator.

— Posve ispravno — veselo će Tereza.

— Madam će brzo oživiti svoje umorne noge. Ruski plesovi »Kozáčok«, »Triпка« i »Harovod« nešto prekrasna, elektrizuju, spriječavaju otvrdnuća žila.

— Pokušajmo! odvaži se senator, prihvativši ruku djevojčinu.

— Terezo, uzet ćemo ti jednu djevojčicu za pripomoć u kućnim poslovima — važno će gospođa.

— Onda je uspjeh osiguran: doda Šljukić.

— Najprije ću s vama madam, jer želim, da mi budete u pomoći kad dođe na red gospodin senator. Evo ovako ćete:

Tereza prihvati skute sa obje strane bedara, pridigne ih da su joj se vidili listovi, kao mramor bijelih i glatkih joj nogu.

Ugledavši gospodin senator, a i Šljukić djevojačke nožice, drhtnuše. Senator pomisli: Tako sjajnih nožica nisam već davno vidio. Šljukiću se zaiskriše male očice. A gospođa senatora uzdahne i nečujno prošapće: Nekad su i moje noge bile tako blistave. Sad su na moju žalost kvrgave i žlijezdave.

Šljukić promatrajući Terezine noge, lukavo će:

— Prosvjetom upoznajemo vrijednosti ljepote!

I Tereza započe obukom:

— Ovako ćemo madam. Na jedan, desnu ispred lijeve. Na dva, sagnuti se, pružiti obje ruke kao krila. Na tri:

okret i na mjesto. Slika je gotova. Madam pokazuje razumijevanja i dražesne spretnosti.

— Kod mene će ići teže Terez, nasmijano će senator.

Tereza se zvonko nasmije i milo ga pogleda.

Senator osjeti da ga u grlu nešto škaklja, kod srca zagrijava...

— O molim, kad sam mogla dresirati životinje, ne će ni to biti teže. Imadem iskustva — energično odsiječe Tereza.

— Izvrsno, gospodine senatore. Sutra nastavljamo završi Terez.

Tereza se prihvati kućnoga posla, stvarajući u sebi novi program svojega budućega života... program nejasan i taman...

— Sve mi glatko teče. Sretno mi pošlo za rukom od Šljukića stvoriti svoje vrste dobra igrača. Rekla bih, pretekao je glasovitoga cirkuskoga klovna Sude-a, koji imade samo u toliko prednost, što je i glazbeno obrazovan, pa može publiku zaludivati svirkom na običnoj daščici. Nadam se, kad bude Šljukić slavio našu desetgodišnjicu, da ne će ni malo zaostajati za njim.

— I supruzi senatori dostojni su moga truda, da ih uvrstim među odlične plesače, što mi donosi specijalnu korist. I ako su stariji, nisam sumnjala u njihovu genijalnost u teške igre.

— Martin i moja ostala četveronožna družba pravi su virtuozni, samo je šteta, što ih ne mogu iskoristiti.

— Čekam sreću; moglo bi se okrenuti na bolje. Priznajem ako i nerado. U Šljukića polažem neku još nevidljivu, ali naslućenu nadu. Razborit je čovjek, mogao bi učiniti mnoga dobra. S njim se mora ozbiljno računati...

Dok se Tereza ovako tješila, pred njom se stvorio mali i okretni čovuljak, vičući svojim visokim tenorom:

— Dobar večer, zlatna naša pokroviteljice!

— Zašto baš zlatna Šljukiću? I ja vama uzvraćam isto. Čime me mislite iznenaditi?

— Ho — ho! Molim vas Terezo, večeras odustanite od običnih vježba, jer imadem ozbiljnih i važnih poslova, veselo će Šljukić.

— Valjda ne mislite ići u prozbu? našali se Tereza.
— Mnogo važnije; radi se o našoj budućnosti Terezo.
— Tako, onda vam moram unaprijed staviti do znanja, da nisam spremna na ratne zapletaje.

— Čast mi je Terezo saopćiti vam, da se zlato moje drage tetke, nesuzdrživo vraća u moju lisnicu!

— Zlato? Kada je od vas odbjeglo, da se vraća k vama?

— Pokojna tetka ostavila mi nasljedstvo, gotov novac u iznosu deset tisuća forinti. Prirodni razlozi. Tetka nije imala nikoga osim mene. Ispravnim se putem novac vratio k meni: danas ga dugoh. Hura! Vi ste mi Terezo jedina i najbliža srcu...

— Samo ne tako osjećajno... malo tiše...

— Dopustite da sve izrečem... koja zaustavljate valove, koji me zapljuskuju; koja me spasavate, da me bijesilo mora neproguta; stavljam vam pred noge čitavo moje nasljedstvo, da s njim, kao i samnom raspoložete, da izgradite brod, na komu ćemo dan i noć putovati. Zasludili ste mi život, podigli me, zato vas molim, primite taj poklon, kao osjećaj moje duboke hvale i privrženosti.

— Vi Šljukiću pretjerujete. Rugate se siromašnoj cirkuskoj djevojci. Ali recimo, kad bi to istina bila, ta bi vam sirotna djevojka samo čestitala; ne bi mogla za vas ništa više učiniti, već vam na daru zahvaliti... Zbilja sam naivna!

— Nipošto, sladka Terezo! Rekoh vam istinu ozbiljnu i najiskrenije. Moje riječi nisu nikad tako zvučale svečano i čisto kao u ovaj čas. Tako mi uspomene na sve što mi je najmilije!

— Sada vam vjerujem. Moje se sanje pretvaraju u stvarnost. Od kako ste vi Šljukiću pristali, da vas učinim cirkuskim umjetnikom, ja sam beskrajnom ljubavi prionula na rad, koji je usredotočen u onom, što sam u prvoj svojoj mladosti stekla. Želila sam doći u položaj... u novu žestoku borbu... cirkusku gradnju... gdje je moj ideal!

— Razumijem vas, pouzdajem se u vašu razboritost, a vi se uzdajte u mene. Žarkim se srcem dignite visoko

do pobjede. Ja ću s vama. Srce mi se talasa od zadovoljstva.

— Hvala vam dobri Šljukiću. Ganuta sam vašom ravnodušnošću i marom. Možemo se odma dogovoriti, kako ćemo jedan dio vašega nasljedstva uložiti u naše zajedničko poduzeće: cirkus. Vi dajete novčanu, a ja umnu glavnicu! Već na sutrašnjem sajmu potražiti ćemo vrsnoga jahača konja, na kojemu će me gledati kao sjajnu zvijezdu...

— A ja ću uz vas, kao blijedi mjesec...

— Zašto ne kao sunčani traci? Zvijezda mi na danu ne gine, oštre ju sunčane trake pobljeđuju, da zatim opet snažno zasja.

Uto se pojavi senator sa suprugom:

— Da li se svađate? Slušamo oštar razgovor. Gdje zapinje? upita senator ljubazno.

— Kolo sreće neprestano se okreće. Dotociljalo se i do nas. Što da tajimo pred vama. Sutra počinjamo novom snagom, na našoj novoj strukturi. Imati ćemo vlastiti cirkus. Zamislio sam zamoliti vas gospodine senatore, da nam prodate: magare, prase i gusku — razumije se s Martinom — izreče Šljukić u brzom tempu.

— A odkuda vam novac za cirkus, to nije tako lahka stvar?

— Cirkus osnivamo s mojim nasljedstvom. Težimo za življim i ljepšim svijetom, reče Šljukić.

— Iznenadujete me. Životinje ne prodajem. Ustije li Tereza, pokloniti ću joj. Zavrijedila si Terezo, vidim stalan dokaz tvoje ustrajnosti i vrijednosti. A što se odnosi na Martina, on davno pristaje uz Terezu, pa je sigurno da će i on dragovoljno stupiti u vaš cirkus. U njemu će te imati vjerna i marljiva druga.

Tereza u svojoj plamenoj sreći nije smogla riječi. Suze joj navriješe, pa pristupi senatoru, poljubi ga u ruku, a onda zagrlji gospodu i zajeca plačem. Gospoda ju uze tetošiti:

— Smiri se dijete moje. Ako ti je žao nas ostaviti, ostani s nama. Ako si se odlučila za daleki i široki svijet, sreća te neka prati — misli na nas.

Krasno je proljetno jutro. U gradu je sajamski dan. Povorke seljačkih kola lagano se valjaju ulicama spram sajmišta. Seljaci tjeraju blago na prodaju. Obrtnici hitaju, da podignu svoje čadore i namjeste robu i sirovine. Na ulazu u sajmište kordon je redarstva i gradskih namještenika, koji nadziru zdravstveno stanje životinja, izvršuju druge poslove. Vika je i buka. Svi se ugnjetavaju i guraju kroz uski ulaz naprijed, da ugrabe povoljnije mjesto.

Putem kl. sajmištu između nepreglednoga mnoštva, stupa mala skupina građana, između njih mlada i lijepa ženica. To je Tereza sa svojom pratnjom. Tu je gospodin senator, Šljukić, Martin i još jedan građan poznati sajmišni konjski mešetar. Gledaju preda se, malo govore, jer im smetaju prolaznici, koji hrle na sajam, guraju se, prestižu jedni druge, komešaju se.

Sajmište je pretrpano. Što se očima pregledati može krcato je. Žamor i buka zaglušuju. Trguje se, pogađa, udara dlanovima u znak pogodbe. Negdje se inate i smiju. Sajmom se probijaju prodavači peciva, sitne robe, hrane i pića, izvikuju i nude.

Ispred ulaza zaustavila se Tereza sa svojom pratnjom pa predloži:

— Šljukić i Martin sa mešetarom razgledati će sajmištem, gdje je smješten koji vrsniji jahači konj za prodaju. Ispitati će prilike i dojaviti mi. Gospodin senator i ja čekati ćemo dok se povratite.

Sat kasnije stigli su izvidnici i javili, da su pronašli dobrog i vanredno lijepoga jahačeg konja izloženoga na prodaju privezana uz seljačka kola.

— Koliko sam mogao razabrati — reče mešetar — pastuh je to savršene i plemenite pasmine.

— To prepustite meni, odgovori Tereza. — Što se odnosi na poznavanje konja, imadem temeljito iskustvo. Tolike sam godine sprovela nuz konje, mnoge sam izmijenila i upoznala. Bilo je svakakvih pasmina i bagra, starih i mladih, tustih i mršavih, pa i najpogibelnijih kad sam ih krotila, ali pod mojom rukom morali su se poko-

riti ili nestati. I u kupnju se razumijem. Kad je kupljen konj bez mene, s tim je cirkus stradao.

U razgovoru stigli su do označenoga pastuha. Približili su mu se, motreći ga. Tereza je zadovoljno kimala glavom.

— Lijep egzemplar. Zlataste boje, velikih očiju, svijetle guste dlake, duge grive, omašnoga repa, zdravih nogu i sjajnih kopita. Imade sve prednosti za cirkus. Potpuno je razvijen, čvrste građe, zdrav kao kremen. Da ga vidim iz bliza, oduševljeno će Tereza.

Oko pastuha skupili se ljudi. Iz daleka su ga mjerili i cijenili, nagađali o uvjetima i njegovim prednostima. Nekoliko se posrednika nudało vlasniku pastuha, da će uz proviziju naći kupca. Pastuh kao da je poznavao nametnike, ljutito je kopao zemlju i odbacivao oko sebe. Gledaoci su se morali natrag povlačiti i bježati u bojazni, da ih ne udari.

Sada se odvaži Tereza. Pođe pastuhu, ali ju Šljukić drhćući zaustavljaše. I senator ju opomenu, kad je opazio njenu smionost. Vlasnik pastuha oštro će joj:

— Gospođo, ne šalite se. Moglo bi vam se zlo dogoditi za koje ne preuzimam odgovornosti.

Tereza se nasmiješi i ne odgovarajući priđe pastuhu do glave i prije nego li je vlasnik mogao spriječiti, uze pastuha gladiti i češkati po čelenki i prsima, vukući ruku k njegovim nozdrvama, a zatim prihvati uzde, koje je vlasnik čvrsto u svojoj nuci držao.

— Ostavite prijatelju meni uzde. Želim pastuha kupiti. Ne plašite se za mene, poznata isu mi sva svojstva njegova.

Vlasnik se nije snašao i prepusti joj uzde.

Tereza je nastavila s pastuhom nježno postupati. Poravnala mu zlatnu grivu, pračkala ga po širokom vratu, pritiskala svoje lice na njegovu njušku.

Pastuh se premještao s noge na nogu, očito pod dojmom neke sugestivne ugodnosti, hrzao je preuzetno. Očima je milovidno pratio svaku njenu kretnju. Spuštao glavu do njezinih ramena i mirisao njenu uznojenu kosu.

Dražesni postupak djevojke, budio je u njega svu vatrenu čud.

Tome su se seljaci smijali i stavljali neumjesne prijetbe i šale.

— Već to, što je pastuh osedlan, siguran je znak, da se daje jašiti i da nije zločudan, pomisli Tereza.

Ponosna što ju prate tolike oči, što joj je životinja sklona i ne pokazuje otpora, odvaži se na vratolomiju. Nenadano, jakim se mišicama uhvati za sedlo, strijelovito se uzdigne i baci u sedlo.

Gledaoci se prestraviše. Čuli se glasovi uzbuđenosti. Prebaci uzde iznad glave pastuha, poravna haljinu, stisne koljenima pastuha tapkajući mu vrat, poleti naprijed. I vlasnik gleda u čudu za njima, progovori:

— Kako se pod rukom te žene promijenio i postao krotak. To mora da je neka posebna moć.

— Neustrašiva je. Prava hrvatska krv! doda Šljukić. Povrati se. Iskoči sa sedla, preda pastuha vlasniku.

— Kolika mu je cijena? upita Tereza vlasnika.

— Zar ga gospođa zbilja kani kupiti? Vidim junak ste, kao sveti Ilija! A šta će vama? Premlad je za vožnju nije zrio za rasplod...

— Zato će biti jeftiniji, presječe Tereza.

— Ako ga uopće imate volju kupiti... Pa šta da vam kažem? Ne bih rado, da ga prodam ispod vrijednosti, a ne bih rado precijeniti, da vas odbijem. Trogodišnjak je, pa mislim, na svaku godinu po tisuću forinata, to jest: tri tisuće i ispruži dlan, da Tereza udari u pogodbu.

Tereza mu pruži svoju desnicu i odsječe:

— Kupujem ga uz tu cijenu. Evo kapare, vi meni putnicu, pa ga povedite s nama...

Veselje je vladalo koliko kod Tereze, toliko i njezine pratnje. Gospodin je senator još sveudilj bio pod dojmom Terezijine srčanosti. Nije nasmagao pohvala i udivljenja što je bio svjedok njezine kako reče »drskosti«, pa zaključio:

— Terezijo, ja bi te imenovao konjičkim kapetanom! Šljukić brzo i šaljivo doda:

— A ja, kad bih imao tu moć, imenovao bi ju anđelom, koji zle duhove progoni i pakao!

Smijući se toj doskočici, dođoše do odjela za rogato blago. Tu Šljukić zakriješti:

— Terez, Terez! Molim vas, uslišite me. Kupite mi onoga jarca. Meni se ne da skakati na vašega pastuha. Jarac će me lakše podnijeti. Molim vas ne mojte me odbiti.

Zašto bi vas odbila. Vi Šljukiću i vaš jarac zabaviti ćete publiku, možda više nego ja i moj pastuh.

Od toga dana nije Tereza obnašala kućanske poslove.

Od jutra do noći vježbala je i svojom gvozdenom rukom krotila životinje i ljude — spremala se za novo svoje zvanje.

Gospodin će senator ushićeno svojoj supruzi:

Zanimivo je kako naša Tereza kroti životinje. Snjima postupa obzirnije nego s Martinom i Šljukićem. Bio sam mišljenja, da se životinje krote okrutnošću i tučnjavom. Ona imade sjajnu metodu, kakovu ne imaju ni majke kod uzgoja djece. Andeoska strpljivost, mirni i blagi postupak. Mora da je u nje silna sugestivna i hipnotička moć, snaga i taktika. U nekoliko dana učinila pravo čudo s pastuhom. Uvježbala ga i ukrotila kao janje. A da vidiš ludoga jarca.

— Da li pastuhu dala ime, upita gospođa?

— Jest, nazvala ga »Sultan«. Kaže, to ju ime sjeća na konja s kojim je ubrala prve lovorike. I doista zadobila je prevlast nad sobom i svojom družbom.

— To je sreća, kad se žena može osloniti na vlastitu snagu, primijeti gospođa; neizrecivo mi je milo, što je našla kod nas utočišće, gdje je mogla ostvariti svoje želje, staviti u gibanje svoj samostalan rad.

— Sada treba najveće pomoći, da ne zapne; završi senator.

6.

Dok je Tereza sve sile ulagala u obuku, dotle se i Šljukić brinuo da namakne što je za crkus najnužnije. Ipak nije ništa samovoljno poduzimao. Tražio je, da se s Terezom o svemu sporazumi i posavjetuje. Zaletio se koji put do senatora da čuje i njegovo mišljenje kao starijega, učenijega i profinjena gospodina. Tereza mu preporučila:

— Najprije moramo posjedovati cirkusku građu, konjski pribor i gombalačke sprave; onda kostime: meni jahači, vama harlekinski, Martinu klasični.

— Kostime ću sam sačiniti, označite mi forme. Ogradno platno sašiti. Time smo si mnogo uštedili, ponosito će Šljukić.

— Vrlo plemenito i praktično. Mnogo vrijedi, kad je glumac i savršeni rukotvorac — nasmijano će Tereza.

— Usuprot tome naš će temeljni kapital brzo biti iscrpljen, pa moramo razmisliti kako namaknuti daljnji. Moramo što prije u gradu pripremiti predstave, koje će nas novčano i duševno podići. O tomu sam govorio sa gospodinom senatorom i on nam je obećao svoju potporu.

— Obećao? Onda je uspjeh siguran. Prva će predstava biti svečana. Zamoliti ću ga za pokroviteljstvo; spomene Tereza.

— Izvrsno, a ja ću predstave oglašivati — uz gradski bubanj, koji su naše legije u ratu osvojile, te se do danas sačuvao na ponos naših građana. Ne zaboravite to naglasiti gospodinu senatoru i zamolite ga, da nam bubanj odstupi u tu delikatnu svrhu, lukavo će Šljukić.

Šljukić je neumorno radio, da što prije dođe do gala predstave, od koje je očekivao najveću korist i dobit.

Velikim je interesom dogotavljavao jahači kostim od sjajnoga ružičastoga brokata i pidžame za Terezu, koju je duševnim očima gledao u cirkuskom sjaju kao nenadkripljivu pobjednicu na tomu polju umjetnosti; a kad je svršio svoju haljinu, upao je u grčeviti smijeh nad izgledom svoga benavoga Augusta na jarcu, kako se natječe s proslavljenom cirkuskom divom, uskliknuvši: »To će biti grandiozna lakrdlija!«

Gradom je obilazio sitni čovjek u šarovitoj harlekinskoj odori. Na glavi mu je dvorepa kapa s koje zvekeću zvončići i praporčići. Tako i nogavica. Pred njim vojnički stari bubanj prepleten konopcima. Poznađu ga gradski dječaci, koji u čoporu slijede harlekina vikom i porugama:

— To je krojač Mirko! Poznamote! Naš je slavni bubanj veći od njega! Tko koga nosi? Bubanj Mirka, ili Mirko bubanj?

Harlekin se nije obzirao na raskalašenu deriščad. Na svakoj je uličnoj krivulji stao, jakim je udarcima po površini bubnja lupao i zatim pozivao poštovano građanstvo sa hartije:

— Još neviđena novost u našem slavnom, slobonom i plemenitom gradu! Pod pokroviteljstvom njihova časnoga gospodstva, najpoštovanijega našega gradskoga senatora i viteza građanske čete, daje se u našem predragom i nepobijeđenom gradu prva domaća građanska cirkuska predstava snabdjevena prvorazrednim umjetničkim silama i životinjama. To će biti svečana predstava, na koju se slavno građanstvo poziva i moli za odziv!

Pod uplivom toga originalnoga poziva pokrenuo se čitav grad. Željno se i neustrpljivo očekivao dan prve predstave, koja se imala odigrati nedjelom poslije podne. Prekrasan je dan kao naručen. Izmamio je staro i mlado u cirkus. Pred cirkusom je vreva. Građani su raspoloženi, građanke u svetačnim haljinama ponosne, vuku uzase i djecu. Govori se, da je gradski senator kao predsjednik gradskoga glazbenoga orkestra dozvolio, da u cirkusu glazba prati predstavu.

Predstava je počela u cirkusu dupkom punu pozdravom senatora, koji je naglasio:

— Najprije pozdravljam odvažnost djevojke, koja se ne žaca u našem gradu pokrenuti ovo poduzeće. Zatim pozdravljam plemenito naše građanstvo koje najpripravnije pripomaže svaku dobru stvar, daje podstrek društvenom životu. Tim otvaram prvi domaći naš cirkus, kome želim sreću i napredak kuda će svijetom prolaziti!

Zaurlao je benavi August. Uz pratnju brzopolke poletio je u središte cirkusa, potepe se i padne potrbuške na tlo uz jaku detonaciju. Pukao je volujski mjehur kao top, koji je bio u hlačama harlekina zgodno smješten. Žene se i djeca potresoše, našto harlekin stade naricati u lakrdijaškoj pozituri uz buru smijeha.

— Početak izvrstan, šapne senator svojoj supruzi.

Unišla je u arenu Tereza na urešenom vatrenom pastuhu. Dobaci općinstvu u znak pozdrava poljubac s ruke. Veličanstven nastup učinio je silan dojam. Izvodi su bili izvorni, puni čara i vratolomije. Gledaoci se osupnuše.

Gradanke stisle k sebi djecu. Zurilo se čudom na strastvenu i neustrašivu jahačicu, koja se na konju besprikorno bacala, skakala kroz zaprijeke i savijala.

I Šljukkić kao Don Pijetro, poput kakovog starovječnoga čarotana, imitirajući divu, na jarcu se dobro pomalo.

Tereza je na koncu otplesala nekoliko ruskih i rumunjskih plesova, uz gromovni pljesak i odobravanje.

Kritika je glasila: »Tereza je prekrasna, ljupka, vitka i krijepka. Svaki joj je potez tijela prirodni život, potpuna umjetnost. Kao jahačica, akrobatkinja, glumica i krotiteljica iznenađuje triumfira...

Benasti August izvrstan je komičar, zdravog humora. I naš je slavni gradski bubanj proživio ugodan dan... Nije nam žao! A do danas nepoznata Tereza, postala je ljubimica grada. Cirkus je financijski dobro prošao...«

7.

Tereza je umolila senatora i gospođu, da prisustvuju oprostnoj sjednici koju je održala prije odlaska sa svojom družinom. Pozivu se odazvaše.

— Karakter je ove sjednice — govoraše Tereza — za mene sudbonosan. Više oči više vide, više ljudi mnogo znadu. Zahtjev je, da dadem još koju predstavu u gradu. Godi mi što moje uredbe osvajaju. Našlo se ljudi, koji mi vaskaju, pa mi u licu dobacuju: Lijepa ste i hrabra. Obletavaju me ljubavnim ponudama, ženidbenim obećanjima, što mi nije po volji. Zato ne ću da sama odlučujem. Ne mogu dopustiti, da mi se itko približi i spriječi u mojim namjerama. Mene vodi samo jedna misao: Zaboraviti sebe, živo raditi da stignem svoj ideal, savršeno umjeće.

Nato senator odgovori:

— Mene to ni malo ne uznemiruje. Umjetnička je interpretacija potpuno zadovoljila. Građanstvo pokazuje intenzivan interes. Posve je shvatljivo, da se u tomu oduševljenju nađe i osobitih štovatelja i takovih koji prelaze granicu dopustivosti. To su oni opojeni, što te nesmije dovesti u nepriliku. Nisi ti Terez, ona mala djevojčica iz cirkusa, već odvažna i odabrana djevojka, koja imađe pravo na naslov: gospođe. Prema tome mogu se dati još

tri predstave. Ja sam lično na sve ponosan, zato predlažem, da cirkusu dademo zvučno i odlično ime: Triumf. Već sam poduzeo mjere, da mu se otvori put širom svijeta. Prvi je korak učinjen, da dobije koncesiju; daljnji, da u najbližim gradovima naiđe na susretljivost i topli primitak, tim i na potporu.

— Na osnovu toga — reče Tereza — održimo još dvije večernje predstave. Dotle će gospodin Šljukić, pardon Don Pijetro, spremiti sve za put. Početi ćemo s malim. A pošto se dijelimo s ovim dragim mjestom, polazeći cilju, dužna sam svoju duboku hvalu upraviti vama madame, koja ste mi bila više od rođene majke. Prigrlili ste me kao svoje dijete. Zato ću vam ostati harna i obvezana kroz sav život. To se dobročinstvo ne može naplatiti drugim, već uspomenom u duši.

Dok je Tereza tako čuvstveno govorila, gospođa očitogamuta, trla si suzne oči, a zatim progovori:

— Žalim Terezo što me ostavljaš. Ljubim te, jer si uvijek dobre i vesele čudi. Polaziš u svijet, neka te prati božji i moj blagoslov. Spremila sam ti opremu kako se dolikuje. Nisam škrtarila. Imati ćeš čestito rublje i nešta posteljine, koja će ti dobro doći, kad budeš imala svoj kariol. Ustrebaš li nas, slobodno ti je doći, vrata su ti otvorena do naših srdaca. Primi Terezo na uspomenu ovaj dar od mene...

Gospođa priđe k njoj. Tereza pane pred njom na koljena cjelivajući joj obe ruke, na kojim su se pomiješale njihove suze... Gospođa joj ovjesi oko vrata zlatan lančić s medaljonom, u komu je sličica senatora i supruge. Izljubiše se...

I gospodin senator pristupi Terezi, pruži joj omot:

— Uzmi i s moje strane dar za napredak i sreću, u znak, da pristajem uz riječi moje supruge.

U zamotu bio je zlatni ručni sat i koncesija »Triumfa«.

Tereza htjedne senatoru poljubiti ruku, što joj ne dopusti, već joj izljubi uplakano lice i naglo se okrene k Martinu sa smiješkom:

— A kako je s tobom Martine? Hoćeš li i ti u svijet, trbuhom za kruhom?

— To je moja davna želja; odgovori Martin.

— A ti idi, budi i nadalje vjeran i pošten!

— Kada ste gospodine senatore svakoga pošćropili vodicom, ne obidite ni mene... šaljivo će Don Pijetro... Ja sam najstariji mornar na ovome brodu... Svi se nasmijaše.

— Niste vi mornar, već ste podadmiral, ćovjek od srca Kristove ljubavi, pravednosti i svijesti. Samo sam vas s ove strane upoznao. Ne popustite!

Senator pruži Šljukiću desnicu.

— Obećajem gospodine senatore, da ću takav ostati do posljednjeg daha. Hvala vam!

8.

Pred domom gradskog senatora stoje dvojica dugaćka kola natovarena prtljagom, spremna za put u susjedni grad udaljen 25 kilometana. Za šarage prvih kola privezan je pastuh »Sultan«; neustpljivo udara kopitama prednjih nogu po tvrdom tlu ispod koga vrcaju sitni komadići kamenja. Lijepa mu se žuta griva spušta do koljenića; obazire se ćas na jednu, ćas na drugu stranu, kao da nešto očekuje.

U kolima je smješćeno sjedaćo na pera, u komu je s lijeva već zauzeo mjesto Don Pijetro, oslonjen lijevim laktom na naslon, ćaćkajući si zube slamćicom.

Pred njim sjedi spreda koćijaš šljgajući bićem postrance.

Ćeka se na Terezu koja se oprašta sa senatorovima.

U drugim je kolima na visokoj naslagi cirkuskoga tovara zauzeo mjesto Martin. Za kola je s jedne strane privezan senatorov magarac, s druge jarac. Magare ćupka stručke sijena koji proviruju kroz šarage, žvaćući flegmatićno. Jarac se srdito otima i nadima, kao da mu nije s voljom što mu stegnuše uže oko gizdavih laštećih se krupnih rogova.

Martin se zadubio u misli:

— Nedokućivi su boćji putevi. Gdje bi se ja ikada usudio i pomisliti, da ću u ćivotu postati cirkuski umjetnik. Tko bi mogao proreći, da će se moj magarac jednoga dana naći u ćasti ućenjaka, kome se svijet divi?

U taj se par javi guska gakanjem. Martin se probudi iz snatrenja:

— Neuznemiruj se draga »Rupia«. U tvomu kavezu ništa ti ne fali. Ostavljaš svoje jato, bezumni gusji rod, zato si nagrađena promaknućem u viši stepen. Postaješ čuvena plesačica, sigurna si da te ne će stići sudbina tvojih sestrica. Postaješ — kako ono reče Tereza — postaješ, da sjetio sam se: »Primadora«. Šta još tražiš?

— I ti moj sufolkski prašćiću — oprost — gospodićiću, nekako si nemiran u tvom zatvoru. Šta ću ti ja brate moj? Put života ti je odmjeran. Ti si cirkuski gospodin, sladakusac, koga će Martin opet lijepo poslužiti.

Iz senatorove kuće izade Tereza u pratnji ukućana.

Služavka je donijela kolima drveni stolac, da se Tereza na njem lakše popne u seljačka kola. Na svima se opaža nujnost s rastanka. Lica užarena, oči nabrekli i orošene.

Tereza je zauzela mjesto uz Don Pijetra. Bacila je još jedan topli pogled na svoje dobročinitelje, a oni joj srdačno rukama domahuju na pozdrav. Gospođa učini za njom križ, posljednji blagoslov. Kola krenuše cestom.

Don Pijetro i Martin pozdraviše senatora s kidanjem šešira s glave. Jarac se još sveudilj prkosno borio i upinjao prednjim nogama u nadi, da će zaustaviti voz, koji ga je nemilo potezao. Tomu se prizoru gospodin senator srdačno nasmijsao, pokazujući jarca srprugi reče:

— *Tako isto čine i mnogi ljudi... slijepo se bore, a sila se s njima poigrava...*

Terezija je tužno razmišljala i uporno šutila. Nije ni osjetila da ju žeže jarko sunce. Pijetro uze njen suncobran i rastvori ga nad njom.

— Hvala vam dobri Pijetro. Čim stignemo u grad požurite izgradnjom čadora. Ja ću obići vlast. Dat ću otisnuti objave za predstave. Mori me ipak stra. Vidila sam ja jačih i boljih cirkusa s velikim ensemblom, pa nisu uspjevali. Jesmo li mi ovako maleni i bijedni dorasli našoj zadaći? I još nešta: Družba smo maloga hrvatskoga naroda...

Don Pijetro će joj prijekorno:

— Mnogo ćemo lakše ploviti širokim vodama, ako napustite ovakove slutnje. Ustrajnost i uzdržljivost pobjeđuju.

— O ja budala! Čovjek uči dok je živ. Naši su građani bili listom uz vas. Vi bi za cijelo po njima postali poslanik. Dali bi vam bili i srce. A senator pokrovitelj. I ja nisam znao to izrabiti. Sada istom uviđam, da nisam pravi glumac.

— Trebao sam zatražiti da nam daruju onaj stari gradski bubanj, koji bi bolje pristajao cirkusu. Kad bi ga imao, da vidite čudesa, kakovu bi njime reklamu pravio. Sada ljudi Šljukiću izmišljaj novi trik! Zbilja smo maleni, sitni!

— Opazikla sam. Don Pijetro, da ste u glazbi bili trubač. Jeste li ponijeli sobom rog? Mogao bi nadoknaditi bubanj.

— Divna ideja. Jedno je zakučasto pitanje sretno riješeno. Opet smo Terezo veliki i jaki!

Tako su u razgovoru stigli u grad. Sve se odvijalo brzo i uredno. Pijetro je obletio grad. U svakoj je kući ostavio objavu uz duboki poklon.

Po svršenom tom poslu uputi se u trgovinu igračka. Kupi drvenoga konja. Vрати se u cirkus. Tu na dugački prut nasadi glavu konjića i dobije konja kakova jašu nestašni dječaci. Zaodjene se harlekinski, uzme rog, zajaši prutovoga konja i upravi korake kroz grad, uz veliku pratnju i buku djece.

Na svakom uglu ulice odsvira na rog nekoliko zvučova i pročita objavu predstava, domaćega još nevidena cirkusa. Uspjeh ove lakrdije bijaše odličan. Posjet iznad očekivanja. Tereza je osvajala; bila nagrađena cvijećem.

Tek sada se u nje probudi pravi smisao za sticanje slave. Legla je umorna na počinak, nije usnula. Tražila je nešto novo čim bi gledaoce zatravela. Sine joj misao:

— Gorući koluti, kroz koje će projuriti sa »Sultanom«.

Ova najsmionija atrakcija, budila je u mirnim građanima radost; graja je iz cirkusa provaljivala ushićeno i bijesno iz tisuće grla, kroz grad...

Ostavila je i taj grad — praćena srećom u daljnje.

Cirkus Triumph, morao je na svomu putovanju kolima proći jednom romantičnom pokrajinom. Tvrda cesta vijugala se po obroncima planine, obrasle gustim šumama. Sa ceste vidili su se daleko obrisi širokih i bogatih žitornodnih polja, zelenih livada, bogatih voćnjaka, bijela i čista hrvatska sela. S jedne uzvisine ugledaše putnici brdo, magruvano redovima seljačkih vinograda. Ispod brda žuboreći potok, uz njega nekoliko malih mlinova kašičara.

Divni krajobraz budio je u Don Pijetru ugodno čuvstvo. Na svom sjedalu vrtio se i zirkao na sve strane, kao da istražuje okolicu, misli, pred njim se narav zaodela u veličajno ruho.

Tereza je čitala iz knjige. Nije se obazirala na prirodne krasote, ali ju je smetao nemir Don Pijetra, pa ga opomenu:

— Don Pijetre, što ste se uzvrtili, kao da sjedite na čavlima?

— Ah Terezo! Šteta što ne promatrate ovu divnu okolicu, ovu veličanstvenu panoramu, prekrasnu prirodu, koju bih najvolio zajedno s vama progutati.

Tereza se glasno nasmije i odloži knjigu, da i ona promotri kraj, koji Pijetro pohvali. Za malo vremena pomisli:

— Pričinja mi se, da sam nekoć ovuda prolazila. Prekrasna i čarobna okolica. Moguće u snu. Ne pojnim od kuda su mi poznati ovi brežuljci, vinogradi, šume, potok? Kao da sam ovdje nešta ugodna doživila. I ono seoce, što ga opažam sa bijelim tornjićem zanima me. Kao prošli isčezli život. Obmama! Živila sam daleko na protivnoj strani domovine i izvan nje... Pa ipak mi nešta potiskuje duh, vuče me u ono ubavo seoce. Kakav je to nemir u mene ušao? Sve mi dovikuje, poziva da stanem, pa da sa ovim nepoznatim svijetom podijelim radost i bō... Ovo lijepo plavo nebo, čini mi se ljepše nego igđe. Zelenilo lišća, pijevo ptičica, miris prirode zovu me svom svojom nježnošću, dovikuju: Stani! Upoznaj se s nama, u našim je žilicama isto što u tvojim...

Po strani ceste, uz kuće, ugleda nekoliko seljaka i seljanka. I opet joj se čini, da su joj ti ljudi najbolji znan-

ci, a sve što je oko njih, da se diže u nebesa, diše neopisivim veseljem. Srce joj se smije, htjela bi, da je i ona seljanka. Od kuda, kad je cirkuska djevojka?

— Zaustavite! Stići su s kola, da se porazgovorim s ovim dobrim ljudima, da utvrdim uzroke svoga naziranja i da umirim živce.

Side. S rumenim i slađahnim licem pozdravi seljake. Odzdraviše joj umiljato. Zametne s njima razgovor, čudan, nepojmljiv, pouzdan. Osjeti se u središtu ljupkosti. Ti ljudi govore istim narječjem, istim žarom kao i ona... Među njima starija žena, upita ju:

— Molim vas lijepa gospođo, jeste li vi kakovi trgovci, ili selite?

— Ni jedno, ni drugo, dobra dušice. Mi smo na putovanju u grad sa cirkusom, ili kako vi kažete: komedijom.

— Razumijem vas. Eto tako se pred nekih 15 godina zaustavi na istom mjestu komedija, samo što je imala kućice na točkove. Ti su komedijaši ponijeli iz našega sela dijete — djevojčicu malenu — pa šta ja znam, nikad joj više ni traga ni glasa. Možda bi vi zlatna gospođo mogla što o njoj znati? upita seljakinja.

Sad je istom Terezi sinulo. Sjetila se i Tonkine sumnje, da su ukradene dospjele u cirkus.

— O Bože jaki i veliki! Nisam li ja ta djevojčica? Ne, prije da je nesretna Tonka. Ali meni se pričinilo sve poznato, pred mojim očima nisu to novi vidici... Molim vas, draga ženo, znate li ime nestale djevojčice?

— Kako ne bi znala. Ja sam joj tetka. Ime joj je Rezika.

— Jest, prepoznajem tetku, malo se je sjećam; ista je, pa nastavi:

— Hoćete li mi dušice, pokazati njezin dom iz koga je Rezika odvedena, i njezinu majku — ako je živa?

— Kako ne bi! veselo će seljakinja... Majka živi, isplakala je oči za djetetom. Ta znate majčino srce. Kaje se, što je dijete dala i izgubila za uvijek.

Pošle su u nedaleku nisku seosku otrcanu kućicu. Što je Tereza bliže dolazila, bivalo joj jasnije. Uskrsnule su uspomene na njeno najnježnije djetinjstvo. Prepoznavala

je pojedine djelove na kućici i oko nje. To je njezina rodna kuća, ništa se nije promijenilo.

Unišla je u dvorište, pogodila je svu nutarnjost, kao da je do jučer tu živila — ništa strano, mi tuđe. Sveto mjesto...

U sobici svijetloj i čistoj sjedila je za niskim tkalačkim stanom starija žena, uvadala je pređu u otku. Tereza ju pozdravi.

Žena ispusti otku, ustane; odloži naočali, pa odzdravi i nastavi:

— A, vi ste, naša nova gospojica učiteljka? Milo mi je!

— Nisam, dobra dušice. Ja sam strana, tiho će Tereza.

Skine s glave svilenu maramu i reče:

— Dobro me promotrite, možda ćete prepoznati; nekoć smo bile zajedno.

Žena namjesti očali i uze pomno razmatrati lice Tereze. Gleda ju oštro i odmjereno, a onda šapćući progovori:

— Usudila bi se ustvrditi, da ste mi gospođu poznati... Vašeg se lijepoga lišca sjećam... a, a, a ova brazgotinica kao u moje Rezike... u moga anđela...

— A šta ste vi bila Reziki? naglo upita Tereza.

— Srce moje miljeno, bila sam joj majka — nemajka! Dala sam ju komedijašima... Umirem za njom... Bog joj se smiluj...

— Majko! Slatka Majko! Ja sam tvoja Rezika, tvoje dijete; evo me k tebi žive i zdrave... Sretna sam!

Baci se majci u zagrljaj, cjelujući joj staračko i uvenulo lice. I starica ju obujmi i kroz plač govori:

— Jesi srećo moja! Prepoznala sam te... ona mala brazgotinica te odala...

Zaviruje Terezi u oči i ljubi joj lišca i ruke. Za čas se natisnuše u sobu mnoge seljanke, pitajući znatiželjno:

— Je li zbilja to naša sek' Rezika?

Gurale se k njoj, ljubile ju i zatrpavale pozdravima i pitanjima. Dodirivale se njene haljine, divile se njenoj ljepoti.

Tereza se sjeti svoje družine, pa će majci i rođakinjama:

— Strpite se, dok dadem odredbe svojimā.

— Don Pijetro! Vi ćete u grad. Ja ostajem ovdje do sutra. Radite kao da sam uz vas, dok dođem. Ne zabrinjavajte se za mene.

Pijetro se iznenadio i ne rekavši riječi prigovora, reče:

— Dodite što prije. Naći ćete sve u redu.

Tereza se snašla u svomu domu, kao da nije ni časa iz njega izbivala. Kad je legla na počinak u majčinu postelju, usnula je smireno i slatko kao nikad... Znala je, da joj u tom neznatnom seocu ništa ne prijeti, jer nad njom bdije majčino srce, braća, nevjeste, stričevi, tetke i sve selo, koje je s njenog povratka veselo.

10.

Dobar glas o cirkusu Triumfu stigao je prije dolaska u ovaj grad. Isčekivan je velikim interesom.

Preko polovicu građana vidilo je prikazivanja, veličalo Terezu i njezine sposobnosti. Mjesne su ju novine hvalile i priznavale da je nadasve interesantna »zvijezda« na polju akrobacije.

Tereza je sobom pvela i svoju majku, da uz nju provodi ugodni život. S njom će podijeliti sve što ima.

Kad je to saznao Don Pijetro ne oklijevajući reče Terezi:

— Vrijeme je, da si nabavimo kariol, koji ću dati najmodernije sagraditi i urediti za vaše stanovanje. Nabaviti ćemo par novih i mladih konja, koje ćemo dresirati za cirkus. Praktično i korisno. Terez je odluku Pijetra odobrila i kad je elegantni kariol bio gotov, krenuo je cirkus dalje, da Terezi donese: slavu i novac.

Cirkus »Triumf« donosio je svaki dan nešta novo: nova lica, stvari i životinje. Bogatio se vrsnim silama. Raskošno rasvijetljen iznosio je na vidjelo šarenilo svoga društva, postao je glasovit.

Don Pijetro je nesavladivom voljom pokazivao interes za cirkus, čas kao ravnatelj u fraku s bijelim ovratnikom i rukavicama, čas kao ludi August monoklom na oku, blistavo šminkana lica, i dugim nezgrapnim postolama, a da se nikada nije isticao kao suvlasnik cirkusa. Njegova je bila neobuzdana želja, da Tereza što dalje pro-

dire u svijet, svuda pobijeduje i osvaja kao cirkuska kraljica.

Često se opetovao:

— Nije lahko biti cirkuski glumac. I zato se mora imati u prvom redu zdravo srce, željeznu volju, cvatući talenat. Glumac, cirkuski komičar, mora sve znati, za sve biti sposoban i upotrebljiv.

11.

Mnogo je ljudi sa zanimanjem pratilo gradnju cirkusa Triumf.

Zakrčio je veliki komad zemljišta, po strani ležećeg gradskog trga, koji je služio kao tržište žitarica. Čim je istovaren prtljag i građa svi se članovi laćaju podizanja cirkuske arene. Svaki radnik ispunjuje svoje mjesto znanjem i vještinom. Jedni udaraju stupce, drugi razapinju i slažu teško platno, ogradu i krov; vežu i pričvršćuju, da bude sigurnost od mezgode i nevremena. Svaki ponesho, svi sve. I nutarnji dio veliki je posao. Izravnavaju i sipa teren trkališta, ograđuje, postavljaju svjetionici, njihalice i razne sprave gombalačke i penjačke. Na ulazu se otvaraju široka vrata s ogromnim zavjesama i blagajnom. Stražnji je dio za osoblje i životinje, povrh svega galerija za glazbu.

Sav taj ogromni i težak posao stoji pod strogim nadgledom Tereze. Brzo napreduje i za nekoliko sati rada, cirkus stoji kao veličanstveni hram čvrsto i ponosno, sa velikim nadpisom: »Cirkus Triumf«.

Taj se puta diže u velikom gradu uz veliku propagandu i reklamu kroz velike plakate i novinstvo, koje donosi slike, mnoge preporuke i pohvale, izvještaje i ocjene. Sve slavi umjetničku vrijednost Mis Tereze mlade i lijepe jahačice i krotiteljice zvijeradi.

Ime ove junakinje na svačijim je ustima, što je privlačiva i smiona. Za nju se interesiraju mladi ljudi i zanesenjaci. Raduju se da će im Tereza biti središte za njihove premalo duhovite razgovore, smicalice, ljubavne avanture i gluparije.

Prva je večer protekla slavno. Glas se prostro gradom. Drugu večer svaki si poželio sprovesti u cirkusu.

Negdje usred predstave digla se užasna i nepamćena oluja, pravi orkan, koji je zaglušivala glazba i burni poklici Mis Terezi. Pljesak i gromovi se natjecaše. Kiša je lijevala kao iz kabla, voda je prodirala u cirkus. Djeca se stiskala uz roditelje i od straha plakala i ako je Don Pietro sa svojim štatistima izvodio šale i lakrdije, da odvrati plašljivost. Istom što je Tereza na »Sultanu« slavo-dobitno napustila trkalište, uzdigao se strahoviti vjetar i u tren oka sruši čitavi cirkus, kao da je sagrađen od papira. Silna masa cirkuske građe zasula je gledalište i pod sobom pokopala gledaoce. Sva su svijetla u cirkusu i van njega ugasla. Nastala je crna tama, koju je na čas presijecala munja i trijes groma. Strava i zaprepaštenje pod teretom mokre građe i teških ponjava, bila je neopisiva, opasnost velika za mnoge živote. Djeca su vriskala. Odrasli bućili i zvali pomoć. Neki lakše ozlijeđeni upravo su tulili. Situacija grozna, u kojoj su se svi gubili. Nitko se u prvi čas nije snašao. Gusta kiša vladala je situacijom do očajnosti; prijetila je neslućenom katastrofom. Kroz tamu nije se moglo vidjeti šta se događa i što će uslijediti u slijedećem momentu. Predviđala se nesreća, kojoj se nitko nije znao oprijeti. I najhrabriji stajali su prokisli, bez prisuća duha.

U toj kobnoj pojavi, prva se snašla jedina: mis Tereza.

Uočivši pogibelj, samosvjesno zapovjedi osoblju, da upale baklje, pohranjene u podkrovlju kariola, za slučaj noćnoga putovanja. Sama hitno izvede »Sultana«, dade zapovjed, da se izvedu i ostali konji i magarac ohamljeni. Sve ih dade privezati uz ruševine cirkusa. Svom snagom, preko glava u blatu i vodi povaljanih gledaoća, izvuče veći dio građe i tako oslobodi općinstvo ispod ruševina i teškoga položaja. Za nekoliko minuta nestalo je pogibelji. Zastraseni razbjegli se na sve strane.

Slijedeći se dan o tom nesretnom slučaju mnogo pisalo i govorilo. Sve je bilo svedeno na elementarnu nepogodu, koja je na svu sreću protekla bez ljudskih žrtava i težih posljedica. Akcija za spasavanje došla je brzo i u pravi čas, što se mora priznati i zahvaliti hladnokrvnoj i hrabroj Mis Terezi...

Među stradalcima pod ruševinama cirkusa nalazio se i Don Pijetro. Kad se je prljavih haljina i blatnim licem ukazao Terezi, nije se mogla suzdržati od smijeha; upita ga:

— Jeste li se prepali kad vas je poklopilo?

— I te kako. Mislio sam, konac je svijeta. Jednoga sam starkelju, što se zgurio pokraj mene, upitao: Je li djeduška uz vas i vaša babuška? On mi srdito odsiječe: Poslala me u taj pakleni cirkus, a ona se s vrazima časti. U ostalom, gnjido, što brbljaš, molí se... oslobodi nas od zla!

Ruševine se digoše, djeduška iskoči kao zec iz grma, pa pobježe bez duše.

12.

U slijedećem gradu, gdje je cirkus gostovao, morao je silom okolnosti punih dvadeset dana boraviti. Poslove je pravio samo u toliko, da je mogao pokrivati troškove.

Uzrok toga dugoga zastoja prouzročio je Don Pijetro.

Gradom se pronašahu alarmantne vijesti. Na upravu zemlje dolazi novi poglavica, tuđinac, ljubimac mogućnika. Taj događaj izazvao je nezadovoljstvo i uzbuđenost u svoj zemlji, pa i u ovome gradu, u kom se otačbenička misao širila poput mirisa tamnjana pred oltarom. Vikalo se: »Van s tuđinom!« »Ne ćemo ga mi«. Građani su očajno branili svoju misao. Tvrđili su:

Njegova će ličnost prouzročiti u zemlji trzavice, u narodu raspiriti još veće nezadovoljstvo. Domovina je u pogibelji!

Sva se štampa digla na nj i ako je svoje nastupanje na vlast objavio programom, da donosi napredne reforme, koje će biti narodna blagodät, uvesti: »red i rad«.

Političke su stranke za sobom povukle pučanstvo, poljuljale povjerenje u vlastodršce i njihovog tuđinskog eksponenta.

Svuda je vriјalo i buktilo, pa i u ovom gradu. Nezadovoljnici su se grupirali, sastajali i dogovarali. Omiljelo im je mjesto pred cirkusom Triumf. Očajno se raspravljalo i tumačilo događaje. Seljaštvu se govorilo: Čvrsto stojte na braniku, prava su nam ugrožena, tuđinska vlast posve će nas zarobiti...

Don Pijetro i ako sitan čovjek, u domoljublju je jak i neobuzdan, ratoboran. Umješao se među nezadovoljnice oštrim riječima:

— U borbu za prava i slobodu. Zaštitimo se od tuđinske sile!

Naišo je na odziv u povlađivanju. Od naravi borben, osjetio je kucaje srca. Upali se. Iz nutrinje njegove poleti krilatica:

— Naša je sloboda čedo naše vjekovne borbe. Prije ćemo izginuti nego dati tuđincu da vlada!

Dolje s njim; Živila sloboda! Juriš na zgradu tuđinštine!

Kovački obrtnik s kožnom pregačom, presijecao je zrak čekićem u ruci. Vanredno jak, priskoči Don Pijetru, dignu ga u vis vrh sebe, uz poklik:

— Ovaj pravo govori. Za njim ćemo svi. Jao si ga onom, koji ga ne slijedi!

Spusti Pijetra na zemlju, gurne ga pred sebe, lomeći čekićem po zraku uz povike: Vrstajte se u redove! U tili časak stajala je ogromna povorka kao vojska sa trobojnom zastavom na čelu ispred Pijetra. Razdražena povorka pođe u grad u zaglušnoj buci. Kovač je po strani čekićem pravio red.

Vlast obavještena o raspoloženju gomile ljudi, svom se hitnjom spremila da oružanom silom spriječi pokret, uguši bunu. Pozva još u pomoć i vojnu snagu — konjaništvo — koja je u gradu stalno stacionirana.

Oružana sila zaustavi goloruku povorku.

Don Pijetro stupi napred, prosvjedujući:

— Narodni se duh ne da sapeti u ropstvo nepozvanom tuđincu!

Nabrojio je mnoge razloge narodne muke i boli. Iza njega svjetina urla, zvižda, odobrava Pijetru.

Oružnici pozivaju na razlaz, prijete. Među njih padne kamen. Podigoše puške na sprem. U taj tren nasrnu vojna konjica. Svijetina se natisne u bijeg...

I Don Pijetro i kovač s čekićem, skloniše se, da ne dospiju pod konjska kopita. Zabunu izrabi oružništvo i na brzu ruku pohapsi nekolicinu, među njima i Don Pijetra, dok je kovaču uspjelo pobjeći. Strpaše ih u uze.

Dvadeset i šest ljudi našlo se u tijesnoj tamnici, u kojoj je bio uski ležaj od dasaka za deset ljudi, drvena posuda za pitku vodu i druga za nuždu.

Don Pijetro nije u tamnici izgubio duha. U svom prirodnom humoru sokolio je supatnike; zavjeravao na evanđelje svoje narodne vjere, meslomive požrtvovnosti i odvažnosti. Veselim šaljivim tonom i pričama natjerivao ih na smijeh i dobru volju. Prikazivao im je cirkuske lakrdije i učio razne čarolije.

Dotle, dok je Pijetro čamio u zatvoru Mis Tereza poduzela je korake da ga izbavi i da mu tamnovanje olakša. Nije se na njega ljutila, ni onda, kad joj spočitnuše političku nepravilnost Pijetrovu. Tom je prilikom rekla:

— Opravdano je, da su moji namještenici u pitanju otačbeničtva sobom na čistu, da znadu i hoće muževno slijediti svoje misli, njima žrtvovati ustreba li i ličnu slobodu. Napose me veseli, da i na pozornici politike umiju igrati svoju ulogu...

Don Pijetro izašao je iz tamnice poslije četrnajst dana. Stupio je pred Terezu pokunjen. Tereza mu pruži svoju bijelu i punanu ruku, poklikom:

— Da ste mi zdravo, dragi Don Pijetro! Budite hrabar i vedra lica. Dižite i nadalje svoju narodnu svijest u obranu otačbine... I cirkuski klovn, može dati poticaj za narodne ideale!...

13.

Mnogo sam nezadovoljan s našim prikazivanjem. Uvijek jedno te isto. Rado bih nešto novo, nešta vanredna, smiona i borbena; izjavi Don Pijetro, Mis Terezi.

— Ne imadem ništa proti tome. Stavite shodan predlog.

— U susjednoj menažeriji, prodaju se dva mlada lavaća i jedna mala pantera. Mogli bi za korak naprijed. Kupimo ih. Vaša blagost i ustrpljivost, vaša neustrašivost u dresu stvoriti će od tih životinjica čudesa. Šta mislite, imati pod svojim nogama dva lava krotka kao mačkice? To bi bila atrakcija, pa onda lava uz vas na »Sultanu«. Svijet traži nešta potresna... Krvožedna pantera bila bi senzacija...

— To je lijepo rečeno, moj Pijetro. Idealno. Zaboravljate na silne poteškoće dok se životinje priuče na rad. Treba študirati dugo, dok se pronađu njihove mane i prednosti. Laviće preuzimam u ordinaciju. Jamčim, da će nam zaviditi mnogi. Panteru ne primam u školu. Ogavna je i himbena, tvrdoglava i pogibeljna. Ne pokorava se nikada, prkosi hipnozi, popušta pod bičem i oružjem, a ja to ne mogu. Ostaje divlja bestija...

— Ne ćete vi Terez, onda ću ja preuzeti kročenje pantere; nekako će Pijetro povrijeđeno.

— Ne bih vam savjetovala. I onako ste preterećen poslovima. Zašto vam još i taj vrlo težak i nezahvalan? Vaša će muka biti zaludna, a mogli bi i skupo platiti. Ne činite to, molim vas Pijetro...

Pijetro će uzrujano:

— Ne mogu odustati od svoje odluke. Meni se upravo sviđa navodna poteškoća, opaka ćud životinje i opasnosti. U tomu je pravo umjeće i srčanost krotitelja. Čim je zvijere pogibeljnije, tim je snaga i darovitost krotitelja veća. Prepustite to meni.

— Kad već hoćete u pogibelj, onda vam preporučam ovo:

— Zadržite mirnoću, djelujte na zvijer glasom i pogledom. Pazite na pojave, koje vas navode na najlakši način kročenja. Pronađite, što životinja voli. Pantere nisu darovite; a onda pomisli:

— Prvi je put što me Pijetro ne sluša i što odlučuje protiv moje volje. Sluti li to na zlo? Dobra ne očekujem.

Već slijedeći dan dao je Don Pijetro unijeti mladu divljač u kavez. Po propisima krotiteljske nauke potvrđena je prvoj instrukciji dok je najnježnija. Lavići su se brzo snašli u svojim ulogama; zato je Don Pijetro muku mučio. Redovito se kod svake vježbe kupao u znoju. Strpljivo je krotio panteru, ali si je često predbacivao, što to čini protivu volje Tereze. Bilo mu je žao, što je povrijedio njen osjećaj, a sada je osvjedočen, da je imala potpuno pravo i da ljudi griješe, kad preziru savjet žena.

Da ipak udobrovolji Mis Terezu i da popravi što je skrivio, reče:

— Terez! Ne znamo što nam nosi dan, što noć. Evo vam isprava koju čuvajte i samo za slučaj moje smrti otvorite. Ne mislim se još rastati s cirkusom, ali je dobro i na to pomišljati. To je moja posljednja volja, nasmejano će.

Minula je godina dana od kako je Don Pijetro uzeo u školu panteru, ipak nije ništa naučila. Bila je razdražljiva, surova i nasrtljiva, režala otvorenim raljama. Don Pijetro nije se ni malo u nju pouzdavao. Nепrestano ju držao na oku, oprezno slijedio svaki njen kretaj i stopu.

Jednoga je jutro Don Pijetro unišao u kavez panteri, da s njom prođe običajnu dnevnu vježbu. Na oko bila je zvijer spokojna. Ta mirnoća zavela je Pijetra i on zanemari pažnju.

Krvožedna je zvijer to morala predosjećati, neočekivano i strijelovitom brzinom zaskoči Pijetra...

Prije nego li je dospio zauzeti obranu, zvijer ga sruši poleđice. Živo se proderao na nju i pokušao spriječiti u napadaju. To je divlju zvijer još većma razdražilo, zagriže se u njegovo grlo svom oštrinom i snagom. Dok mu je cirkusko osoblje priteklo u pomoć, protekla je krv Don Pijetra kavezom. Navališe na zvijer željeznim motkama. Pobiješnjela, nije odma popuštala. Teško ju prisiliše na uzmak. Stisla se u kut kaveza lizajući krv sa šape. Nitko se nije usudio ući u kavez. Don Pijetro ležao je u bezsvijesti, a krv iz progrizena grla šibala je. Na panteru je ispaljen metak iz samokresa. Pogodena u glavu, protegla se i crkla. U taj je tren i Don Pijetro umro, a u cirkus unišla Mis Terez, čuvši prestravljenju viku i pucanj, naslutila je zlo:

— Šta se dogodilo? zaprepašteno će Tereza.

— U kavezu je mrtav Don Pijetro i pantera, odgovoriše.

— Strašna mesreća! zavapi očajno Tereza, pa bolno uzdahnu:

— Moja se bojazan ispunila.

Iz kaveza iznesoše dva mrtva lješa: ljudski i životinjski — oba mučenički! Jezoviti prizor — — — — —

Tereza je u znak žalosti obustavila predstave kroz osam dana. Sa cirkusa se vijala crna zastava.

Poslije sahrane Don Pijetra, priposlala je Mis Terezu gradonačelniku oveću svotu novca za pripomoć siromašnih građana. Gradonačelnik je lično došao k njoj i zahvalio na bogatom daru; izrazivši joj sućut nad gubitkom toliko vrijednoga člana.

Odgovarajući načelniku grada, reče:

— Kao što je za mornara časno, da umre na morskoj pučini, da mu tijelo ukopaju u morske dubine, tako smatram, da je i za cirkuskoga glumca najčasnije dovrši li svoj život u cirkusu u vršenju zvanja. Takovu si smrt i ja želim sama!

Majka podsjeti Terezu na pohranjenu ispravu. Tereza dađe ju otvoriti i pročitati pred svim cirkuskim osobama. Bila je pisana rukom Don Pijetra i potvrđena po javnom bilježniku, a glasila je doslovno:

»Ova je isprava moja oporuka, t. j.: posljednja volja.

Od prvog časa kako sam ugledao Mis Terezu, pa do moga posljednjega daha, bila je moja duša i sva moja čutila namjenjena jedinoj i posvećenoj skroz nesebičnoj ljubavi za Terezu, što joj nisam mogao — jer se nisam osudio — očitovati; zato sam joj vjerno i odano služio, samo za nju živio, uvijek prepun sreće, što sam uz nju. S njom sam dijelio naše zajedničke interese, podizao i unapređivao, koliko sam imao znanja, volje, radne sposobnosti i novca. Što smo stekli naša je zajednička skrb i muka, koja za slučaj moje smrti ima ostati jedinstvena cijelina i neograničena samovlasnost ljubljene Mis Tereze vlasnice cirkusa Triumf, koju imenujem ovim svojom universalnom baštinicom; ostajem njezin ponizni rob, kako za života, tako i preko groba.

Don Pijetro

suvlasnik cirkusa »Triumf«.

14.

Tereza je mislila, da sa takovim velikim poduzećem nije u stanju sama vladati. Odvaži-se, da namjesti impresarija, koji će dati talenat i snagu, prema poslu i vremenu; tumačila si:

— Prava će biti blagodat, bude li novi impresario posjedovao približnu vrijednost, koju sam izgubila s Don Pijetrom. Da je poživio, bili bismo na polju cirkuskoga

umijeća mnogo postigli. Sumnjam, da ću mu naći dostojnoga nasljednika.

U cirkus Triumf došao je akrobat, čovjek odabrane ljepote i herkulske snage. Bio je vješt u dizanju tereta, plesanju po užetu, gombalac i hrvač; univerzalan cirkuski elegantan glumac, usto neobično muzikalan, okretan, domišljat i kavalir. Slika muškarca.

Mis Terezi iskazivao je vanredno poštovanje i privrženost, koja je graničila sa puzavošću. Taj i takav sviđio se Mis Terezi. Duskora postavila si ga na oltar svojih ideala. Imenuje ga impresarijem, dade mu neograničeno povjerenje u čvrstoj predmjevi, da je nadvisio pokojnoga Pijetra. Malo po malo upoznala je i njegove loše strane, ali te su se u njegovomu mameluštvu spretno sakrivale. Svatko ga je cijenio, da je sva njegova fizična i umna sposobnost u službi njegove glavne osobine: pu-stolovnoga života. Toga nije Mis Tereza opažala. Sve mu je vjerovala, svaku oprostila, družeći se samo s njim. U njega je postavljala svu nadu, da će joj moralno i stručno biti od pomoći i privrede. Ozbiljno je pomišljala, da mu pruži ruku za bračni život, da budu sretni.

Kad se je učvrstio, bio siguran, da je zavladao čitavim njezinim bićem, stavio ju je na muke. Nije cijenio njene osjećaje ni ljubav, koju mu je u svoj podatnosti naklonila. Usuprot, gdje god je našao priliku izrabio je njenu slabost, a jakost znao je vješto u zametku ugnječiti.

Mis Terez pokušavala je, da ga privede na stazu razbora i čestitosti, da se prikloni k njoj, žrtvujući mu i materijalne svoje probiti. Uzalud. Bio je odviše jak glumac i zlonamjerni bezdušnik. Osjećala je svoj teški položaj, pa je sama sebi govorila:

— Neki je čovjek sličan panteri. Pantera ne podleže hipnozi, ni lijepom ni okrutnom postupku. Pred tobom je takav čovjek. U srcu me nešta steže, težina kamena — —
Skućena i tužna, pošla je u cirkus.

Namještenici su vježbali i trenirali se u produkcijama. On nije bio među njima. Na ulazu u cirkus susrela je Martina, koji ju učtivo pozdravi. Na konopcu je vodio cirkuskog jarca, koga je po smrti Pijetra preuzeo.

Martin je opazio njezinu potištenost. Zaustavi se pred njom. Tihim joj glasom reče:

— Šta je s tobom Terezo? Na očigled te nestaje, potištena si tjelesno i duševno. Kuda se gubiš? Zar radi onoga pustolova?

Tereza ga pogleda povjerljivo i bolno uzdahne:

— Da Martine, poradi njega... otkako je među nama nesretnik... sve propada... pa i ja..

— Lako za to Terezo. Riješimo ga se, dok nije gore!

— Nemoguće! Duboko sam pala u njegovu mrežu. Zarobio me!

— Zar tebe, koja možeš ukrotiti vatrena pastuha, divlju i krvožednu zvijerad? Prepustiga meni. Ima nas, koji ćemo s njim obračunati. I mi smo siti njegove tiranije. Zao je prema zvijeradi, gori spram ljudi. To se tebi upisuje u grijeh. Ovo nije više nekadanji naš veseli cirkus, već neka kažnjenička kolona. To govori muško i žensko osoblje; ljutito će Martin.

— Izbaciti ga mogu iz cirkusa, ali ne iz srca; potišteno će Tereza, zaklopiši svoje lijepe crne oči, provuče rukom preko čela.

— Ili ćemo svi još danas — kako smo se dogovorili. Hu, hu, sto mu gromova! Ja ću ga... Martin podigne u vis pesnicu i pritegne jarca k sebi tako čvrsto, da je prevrnuo oči i zadrečao.

— Martine! Ne još. Pričekajte — još danas. Predstava je zakazana, mjesta su pretplaćena. Zaustavi uzbuću — molim te!

Martinu se ponovno sažali. Povučee za sobom jarca i promrmlja:

— Samo tebi za ljubav, odgoditi ćemo na sutra!

15.

Tereza se popela u kariol. Prednja soba bila je njezinog impresarija i partnera. Htjela unići u drugu, svoju sobicu.

Pred velikim ogledalom sjedio je njezin partner, kovrčuci si bujnu kosu, fićukajući neku poskočnicu.

U ogledalu vidio je nju potištenu i plahu. Nije se na nju ni osvrnuo, htijući ju propustiti iza sebe.

Mis Tereza zaustavi se iza njegovih leđa. Gledala ga u ogledalu licem u lice. On joj drzovito isplazi jezik, grohotno se nasmije. Dala mu je vremena, da se zadovolji, a onda progovori nježno:

— Večeras se moramo publici prikazati. Cirkus je na dnevnoj blagajni primio lijep utržak. Ovaj put ćemo zajednički na visoku trapezu. Pokusnu sam vježbu apsolvirala. Molim te, uzmi to na znanje.

— Ostavimo za drugi put, danas nemam volju, surovo će partner.

— Ne može se. Program je već otisnut i rasturen.

— Bez moga znanja?! A šta sam ja ovdje? prodere se.

— Ne ljuti se dragi, kod programa se mora ostati, pa makar sva užeta popucala! odsiječe Tereza.

— Dobro, ali onaj šuft Martin, ne smije mi ni blizu, jer ću mu glavu pocijepati! Vama gospojice zabranjujem, da me nazivate: dragim... porugljivo će partner.

— Nemoj tako surovo. Martin je najstariji namještjenik naše družine, revan i pouzdan.

— Ne tiče me se! Ni riječi više — u protivnom letiti ćeš ti, pogledavši bijesno, pokaže joj kažiprstom vrata...

Terezi navru suze, okrene se i izađe na svježiji zrak.

— Ta mi djevojčura sjeda na živce. O naći ću joj medecinu. Jedan je od nas ovdje suvišan. Prvom boljom zgodom... Sva je sreća, da sam joj izmamio pismenu oporuku. Umre li, cirkus prelazi u moju vlasnost.. Oh, velikodušja, ako isplatim njenoj majci otpravninu, toliko skoro, što cirkus vrijedi. Ali ja ne mogu čekati... Bolje će biti ako izvedem svoju zamisao... Večeras ću s njom na visoku trapezu. Ludo bi bilo uklanjati se prilici. Što možeš danas, ne odgađaj na sutra. Sreća, što u mene ima velika doza ravnodušnosti. Ne ću da budem medvjed u rupi. Bezobzirnost vodi uspjehu, a to traži sadašnjica. Iskoristi položaj i razvijaj praktičnu djelatost, šaptao si impresario.

Mis Tereza otišla je u obližnje šetalište. Sjela je na klupu. Blagi vjetrić hladio joj užarena lica. Razmišlja, kako će se riješiti svoje nevolje. Mirnim putem ne ide. Silovito? S kim da obračunam: s njim ili sobom? Hoće li mi

ikad više sinuti sunce bolje budućnosti? Sanjarila sam, da ću se s njime usrećiti, a ono je obratno. Što imadem, mogu zahvaliti onima koji su me ljubili... Uz mene se prilijepio nesretnik; otima mi sve... I ako sam umorna, shrvana satrta, večeras ću još posljednji put s njim na visoku trapezu. Martin je odgodio svoju odluku na sutra. Veseli me, što ću na visokoj prečki s njime raspolagati po miloj volji, kao sa »Sultanom«. To će me osvježiti. Nije loše.

— O Majko božja! Nasmiješi mi se... Obrati ga!

16.

Toga je dana vladala ljetna žega i sparina. Sve se cirkusko osoblje, osim trojice ljudi, koji su imali nadzor na životinje, povuklo zajednički u debelu hladovinu šumice na periferiji grada, da se ohladi i odmori prije večernje predstave. Sjeli su na malu uzvisinu obraslu gustom travom. Zametnuše razgovor. Prvi će:

— Čuste li onog bezstidnog impresarija, kako se besćutno ponjo spram Doroteje, kao da mu je papuča. Duše mi, da sam na njezinu mjestu pribio bi mu zaušnicu, da bi se je sjetio svaki dan deset puta.

— Šta sam mogla — presječe ga Doroteja. Nitko od vas ni jednom riječi nije se zauzeo za mene. U nevolji poznađu se prijatelji. Žalosno.

— Takova se šta ne smije u buduće dogoditi — prijekorno će Martin. Ako smo i cirkuski glumci, nismo roblje. Imademo pravo i dužnost tražiti zadovoljštinu. Do sada smo za ljubav Mis Tereze podnosili i gutali, ali dalje ne ide. Naša strpljivost pada kao lišće kad ga mraz ofuri. Njegova ohola surovost prešla je granice. On ili mi! Sutra obračunajmo s njime. Za nas je ništica — otpuhnut ćemo ga evo ovako, i puhne između dva prsta.

Neki će glasno:

— Imaš pravo Martine! To je iskreno i pošteno. Svi ćemo uz tebe!

17.

Cirkus se opet napunio do posljednjega mjesta. Svijetina u žudnji za životom, ne gleda na tuđu bijedu i muku. Bliža li se koji patnik smrti, ne malazi smilovanja. U

što težim žrtvama, pa bile i golgotske, mnogi nalazi slasti i užitka. Zato je cirkus od najstarijih vremena pa do danas poprište, gdje se posred sviju ljepota i savršenstva užitkom promatraju najpogibeljnije igre, pa i smrt. Umakne li umjetnik smrti, smatraju ga gledaoci: srčanim i slavnim, popraćuju ga smiješkom usana i prolaznim pljeskom.

Plinske svijetiljke obasjavale su cirkus jarkim zrakama. U središte cirkusa uletiše dva divotna mladenačka života. Znade publika da je ona cirkuska zvijezda i vlasnica cirkusa; radi njene ljepote i nenatkriljive igre prozvana: Mis Tereza. On je njezin partner u najsmjelijim produkcijama i ravnatelj cirkusa. Oboje žilavi, svježi i zdravi s mišicama poput tuča. Šapuće se, da su ljubavnici i da se spremaju u bračni život. Nitko ne vidi žalosno stanje njihovih duša.

Dobaciše gledištu nekoliko pozdravnih poljubaca. Penju se u visinu nedohitnom brzinom i lakoćom hvataju trapeze u potkrovlju cirkusa. Ovjesiše se nogama o prečke; rukama jedno drugog prebacuje kao loptu. Gledaoce hvata jeza. Sjedaju na njihalice, vedro promatraju začarane goste, koji bučno odobravaju svaki izvod. Jednakim tempom i suglasnom kretnjom dovode do najveće gombalačke vratolomije i po život pogibeljne, svakako umjetničke igre.

— Lijet anđela! oglasi redatelj.

Mis Tereza poletiti će s jedne krajne trapeze na drugu. Dočekati će ju na trapezi partner i prigrliti u svoj naručaj, dignuti povrh sebe i osoviti na obje noge, a zatim ju namjestiti na svojim ramenima.

Ma da su ovu igru izvodili bezbrojno i uzorno i bez poteškoće, gledaoci strepe, ježi im se koža, strahuju čas za jednog, čas za drugoga igrača. Zatiskuju oči, da ne vide lijet čudnovatog anđela. Zinu i zapanjeno motre, dive se i ne smažu riječi i pohvala.

— Jesu li to pravi anđeli s neba? Ne vidimo im krila i slično, propitavaju djeca roditelje.

Trapezna se prečnica Mis Tereze njiše, očekuje se grozničavo tren poleta na drugu stranu.

— Hola! usklikne i poleti pruženih ruku u susret svomu partneru. On ju dočekuje s druge strane na svojoj prečnici... Poleti — ali polet nije uspio — nije dokučila njegovih ruku — — — — —

Njezino se lijepo tijelo u zraku prevrnu, svom se snagom surva u dubinu cirkusa — tresnuvši o tvrdu zemlju. Mukli je tutanj glazba zatomila. Nije se čuo ni njen vrisak. Nasta tajac. Publika zamrije od zaprepaštenja i užasa. Tek se čuo glas:

— Grozna katastrofa! Andeo se ubio! Liječnika! Pomoć!

Njezin partner puže s trapeza uzrujan drhćući. Pođe k smrkanu tijelu Mis Tereze, nijemo i besćutno..., pomisli: *Nije prva ni posljednja.*

Publika preskače klupe i ogradu, hrli u središte, da vidi još zadnje trzaje nesretne Mis Tereze.

Začuje se u pozadini cirkusa grozna krika, vrisak i plač njezine majke, koja je očekivala svršetak igre i svoje ljubljeno dijete...

Liječnik se sagiba nad tijelo unesrećene, sluša ima li još zera života u njoj, mahne rukom i reče odrješito: »Svršila je!«

Glazba je umukla, glazbenici se rasuli. Između svijetlinje guraju se glumci i glumice do svoje poslodavke, oplakujući ju... Martin ju pokrije konjskim čebetom. Redarstveni činovnik zapovijeda:

— Ovako ostaje netaknuta, dok stigne povjerenstvo. Cirkus se ima isprazniti.

Slomljenu majku izvedoše iz cirkusa. Uz mrtvu Mis Terezu ostala je redarstvena straža.

Pred cirkusom je galama. Komentiraju se dojmovi strašnoga događaja, pitaju se međusobno:

— Kako se dogodilo? Na kome je krivnja? Sumnje uskrsavaju...

Cirkuski namještenici strašnom mržnjom prate impresarija, guše se u plaču, okrivljuju njega... Impresario izgubi se u noć — — — — —

18.

Cirkus Triumf po drugi put je obudovio. Miruje i tuguje. Na ulazu je osmrtnica i ista crna zastava koja je izvješena bila za Pijetra.

Namještenici lutaju gradom. Impresario se vucari od gostione do gostione, neispavan, krvavih očiju, smušen. Ne traži mir savjesti.

Raznijela se vijest među cirkuskim osobljem, da je impresario oporučni nasljednik cirkusa Triumf. Traži način, kako bi otpremio majku Mis Tereze. U njima se budi nemir i spoznaja smrti njihove poslodavke. Savjetuju staru gospođu da pobija valjanost oporuci i da Martina kao prvog utemeljitelja imenuje upraviteljem.

Novi vlasnik cirkusa, izbjegava susret s majkom, kao i osobljem. U nikoga se nepouzdaje. Najradije bi sve rastjerati i s novim silama početi. Zadaje si brige o načinu, kako će nastupiti kao novi vlasnik.

— U ovom sam gradu doigrao, kuda i kako da krenem? Znadem da se starica, po želji i savjetima namještenika pouzdaje samo u Martina. U svima gledam svoje neprijatelje.

— Snujem kako ću ih nadmudriti. Moj razum slabi, nestaje mi poleta, koji mi je do sada vjerno služio. Živim od stare tečevine, koju sam ugrabio za života Tereze. Želim biti neograničeni gospodar, da mi se pokore ljudi i životinje. Sve mi je prerano došlo. Nesretni taj Martin... Uz tebe nezaboravna Terezo, bio sam nešta — sada sam ništa!

— Ne, nije istina! Lažem sebi. Ne prigibam koljena. Najprije ću obračunati s Martinom. Pokopana je ona koja ga je štitila...

Slijedeći se dan u cirkusu pojaviše dva oružnika. Pitaju za Martina. Kad im se predstavi, izjavi stariji:

— U ime zakona, uhićen ste kao vojni bjegunac.

Dok su ga oružnici vezali, strkali se k njima artisti pitajući:

— Zašto? U čijem je to interesu?

Martin je smrknuto bacio pogled na kavez, u komu su dva snažna lava, ljubimci Mis Tereze, a njegovi štićenici urlali. Uprli su u njega električne oči, a s njegova se lica spustiše suze. Lavovi zapiljiše oštre nokte u podnice svoje tamnice.

19.

Plaçidruzi! Petnaest je dana što smo na mukama. Novi vlasnik cirkusa Triumf gospođin Jež poručuje nam,

da rastavimo arenu i sve spremimo za odlazak u grad 40 kilometara udaljen. Ne pita nas imademo li sredstava. Od kako smo sahranili Mis Terezu sve ide naopako. Zasluženo nismo primili. Kad ne bi imali mi smilovanja sa životinjama izginule bi. Slon »Bepo« obolio od tuge za Mis Terezom. Ne da nikome k' sebi. Lavovi su razdraženi. Te životinje imaju boljih osjećaja od onog bezdušnika, i... Mi se lomimo, gladujemo, a on se vuče od krčme do krčme. Gledamo u neizvjesnost i crnu budućnost. Osvjedočeni smo i optužujemo ga, da je skrivio smrt Mis Tereze, ali vlasti traže pozitivnih dokaza. Oko nas je pusta nesreća. I stara gospođa uzalud traži pravo na ostavštinu. Šta da radimo?

Dižu se ogorčeni poklici:

Provedimo krzmanje, bojkot! Ubijmo tirana! Podignimo tužbu kod suda za našu zaslužbu, koja iznosi tolike tisuće! Zaplijenimo cirkus!

— Težak je taj put. Gdje će se pseto klati s lavom?

U cirkusu je zaglušna vika. Trideset se glasova mješa, svaki viče svoje. Nitko nikoga ne sluša. K toj se buci pridružio nemir životinja, bijesno urlanje i lavež, trešnja kaveznih rešetki; plač djece u naručajima majka.

Jedan se artist mnogo žesti, uzbuđeno dokazuje kolegama kretnjama svega tijela svoje negodovanje. Žurno se penje na glazbenu galeriju s namjerom, da obuzda i ušutka ludačku krik i viku, uspostavi red. Grabi veliki bubanj i po njem bjesomučki udara žestinom i gnjevom da arena tutnji.

Odjednoč sve umuknu. Mahniti ih udarci o bubanj prisili na šutnju. Upriješe poglede u čovjeka na galeriji, koji podigavši u vis topuzinu bubnjarsku, vikne što mu je grlo dalo:

— Svi predloženi postupci ne pomažu. Ja znadem radikalnije sretstvo. Samo razbor! Vršanjem dužnosti možemo k' cilju. Ako smo složni i jedinstveni, jači smo od jednoga pustolova. Interes je u gradu na našoj strani. U tom metežu možemo samo mi pobijediti. Redarstvena vlast uviđa opravdanost naše borbe, naše pravo zahtjeva na opstanak, podupire našu obranu, jer se uviđa da je tu pogibelj i naša propast neminovna. Prihvatimo se prisilnoga

rada! Nastavimo predstavama u ovom gradu na vlastitu ruku, protiva onoga koji nas je doveo u ovu situaciju. Ne mičimo se iz grada sve dotle, dok se stanje stvari konačno ne svrši nama u prilog. Proglasimo druga Lovrenčića privremenim skrbnikom cirkuskog čina. Vladajmo se, kao da se u našem društvu sve normalno razvija. Jeste li tim predlogom sporazumni?

— Jesmo, jesmo, dobar je! Živio Slavko! kliknuše.

Na galeriju se popne Lovrenčić, i on će:

— Bez okolišanja, svaki na svoje mjesto, kako je to bilo u času smrti Mis Tereze. Budući vlasnici cirkusa, kao i redarstvena vlast, biti će o našem zaključku shodno obavješteni i upućeni. Napred generalnomu pokusu, za večerašnju predstavu. Krotitelj životinjama, akrobati na sprave, glumci ulogama, dona Arija na »Sultana«. Glazbenici s mjesta u grad oglašivanju. Od ovoga časa prestaje u cirkusu vlast gospodina Ježa; slušajte moje odredbe.

Pred ulazom u cirkus stajao je nasljedni vlasnik cirkusa, gospodin Jež. Svoj je štap sa pozlaćenim drškom, koga mu je darovala Mis Tereza zario u vlažnu zemlju. Prisluškuje i crveni se od jada. Kod posljednje riječi Lovrenčićeve, izvuče štap iz zemlje i naglo stupi na ulaz cirkusa. Odgrne debele teške zavjese, stane. Jarkim pogledom prođe cirkusom.

Njemu ususret pođe Lovrenčić i ustoboči se pred njim.

— Jež u stavu svoga gospodstva nasrdno dovikne:

— Kako vidim, ovdje se roti proti meni! Prerano ste otkrili svoje osnove. Ovdje sam ja jedini gospodar i odlučujući faktor. Cirkus Triumf je moja baština s kojom ja triumfiram! Ne trebam vas ni jednoga. Čistite iz moga cirkusa! Nitkovi! Gadovi...!

Na tu će uvrijedu Lovrenčić mirno, dajući znak družini, da ga sluša:

— Obuzdajte se gospodine Triumfiroviću. Niti smotkovi, niti gadovi. Po nitkovu i gadu osuđeni smo na propast, dakle smo patnici, dok se vi gradom razmećete i rasipljete — poslije zagonetne smrti Mis Tereze; rasipljete njenu ostavštinu, snagu našeg cirkusa, u koji ulažemo svoje živote. Ne osporujemo vam vlasnost, ali osporujemo, da nas tjelesno i duševno uništujete, da radite na

štetu vaše suvlasnice i majke Mis Tereze! Vi ste naš dužnik. Stara je gospođa, kao i redarstvena vlast uz nas; mi stojimo u nužnoj obrani protiv vas.

Jež problijedi, raširi noge i rikne:

— Napolje bando! Da vas je čitava pukovnija ne plašim se! Zar će meni dripci diktirati?

— Ne želimo diktirati — nastavi Lovrenčić mirno. Pozivamo vas na miran rad i sporazum s nama. Pokorite se našem zaključku; okanite se sile i budalaština; promijenite svoju ćud. Ili ćete s nama, ili ćemo vas posvema onemogućiti.

— Zar s takovom marvom?! Isprsi se; plane, digne štap s nakanom, da udari Lovrenčića. U taj tren skoči pred Ježa crnac Herkul, uhvati ga za vrat, zavrne mu ruku po propisu džiu-džicu, i izbaci ga iz cirkusa.

Cirkusko osoblje potrči veselo k ulazu, kličući:

— Bravo Herkul! Tako valja! Junak si, živio!

Lovrenčić uspostavi opet red i reče:

— Na žalost s takovim se silnikom mora ovako. Taj nema ni atom osjećaja za materijalno i duševno dobro nuzčovjeka o komu živi. Možda će ga ovo izliječiti?

20.

Gospodin Jež uvrijeđen u svojoj taštini obletio je sve mjesne vlasti, tražeći zaštite i zadovoljštinu za nanešenu mu uvrijetu; pokušao spriječiti po namještenicima preduzete cirkuske predstave.

Gdjegod je pokucao, nisu ga razumili. Nagomilalo se mnogo što mu je smetalo i kvarilo uspjeh. Lažno je svuda nastupao, nastojeći da vlast zavede. Osobitom se žestinom oborio na crnca Herkula, mladog čovjeka orijaša, divske snage i mišica.

I Jež nije bio slabiji. Više puta se u cirkusu s crncem hrvao. Prema raspoloženju ubirali su jednaku slavu. Ipak je crnac očividno bio sposobniji i hrabriji, pristojniji i pošteniji. Baš to je bila Ježu najveća povrijeta čuvstvava, da crna rasa imade nadmoć nad njim. I crni Herkul posmatrao je svoga suparnika, bijelog Ježa, ispod svoje snage i svojstava.

Ta se dva ljuta protivnika nađoše pred licem stroge vlasti. Mrko se pogledaše. Jež je optuživao crnca i sipao

nanj pogrde. A crnac porugljivim posmijehom odgovara i dokazuje nečovječnost Ježa. Crnac mu oštro zagleda u oči.

— Požderat me misli, taj crni đavo! zavapi Jež.

— Stobom bi se i ljudožderi otrovali, odgovori Herkul. Međutim, ovdje je svjedok Vjenceslav Hubanek, do da crnac.

Vjenceslav stupi napred i ne čekajući na pitanje po brza.

— Da, da. Čim pogledamo pana Ježa, već smo gotovo otrovani.

Jež bude tužbom odbijen po redarstvenoj vlasti.

Razdraženi Jež požuri sudbenoj vlasti, da zatraži hitno provedenje ostavštine. Majci Mis Tereze pošalje poruku: »Ne pristane li na njegovu ponudu izazvati će dugotrajnu parnicu i lišiti ju svega.«

Privremeni skrbnik Lovrenčić, na ovu prijetnju Ježa, pozove cirkuskoga klovna Slavka, da na raspravi zastupa staricu majku.

Slavko je upućen u pravne poslove, govorio je sedam jezika, bio literat, napisavši nekoliko uspjelih političkih članaka i jednu pjesničku dramu, više cirkuskih lakrdija i rugalica, kojima je osvajao cirkuske posjetioce.

Nije mu bilo teško preuzeti zastupanje. Radovao se što će se sukobiti s Ježom, koga je odavno poznavao iz drugih cirkusa, s njime megdane dijelio u mnogim gradovima širokoga svijeta, promatrajući njegovu sotonsku nasrtljivost i taštinu, koja ga je navela na stranputice.

Pred sudom stoje dva jaka protivnika. Jedan crne duše i pokvarena srca, drugi nadahnut čovjekoljubljem i gentlemanstvom. Jedan osjećajima podlaca, drugi plemenštinom srca.

Jež žudi za pljačkom ostavštine, misli na svaki način iztisnuti za sebe deblji kraj, ne štedeći riječi; beskrajnom drskošću i cinizmom pokvarenjaka nastoji oslabiti tražbinu starice majke.

U duši Slavka bučila je bura pravde. Kad mu je bilo previše, pozove Ježa ustranu, pa mu šapne:

— Do ovoga sam se časa smiješio tvom bludnom životu. Sada je prevršilo. Da si opak zločinac znadem; da

si pet puta izbjegao okovima i tamnici i to znadem; ali da si toliko okužen zloćom, to vidim sada. Dalje ni korak. Za čas, okružiti ćete tama i lisičine. Izručiti ću te onamo, kamo odavna spadaš — ako se smjesta ne odrečeš svakog prava na nasljedstvo u korist majke Mis Tereze koju si prevario i usmrtio... Ni jedne riječi više!

— Dobro, odričem se, kako želiš! A šta onda, kad dadem izjavu? prestravljeno će Jež.

— Onda se izgubi, kao svagda, kad si svoju lupeštinu odigrao, završi Slavko.

Jež se na oko hladno odrekao baštine u korist starice majke. Okrene leđa Slavku i izgubi se netragom.

Kad se Slavko pojavio u cirkusu poletije mu drugovi ususret, veselo, čestitajući na uspjehu.

Starici majci saopćio je Slavko uspjeh svoga zastupanja i pobjede.

U suzama radosnicama poljubila je starica Slavka, zahvaljujući mu na uloženom trudu i završi:

— Bog je bacio đavla u pakao!

21.

Tek što je nestao nesuđeni vlasnik cirkusa Triumf, pojavili su se prvi znanci njegova razvratna života.

Nekoliko vjerovnika, gostioničara, koji su Ježu kreditirali, davali mu i novaca na mjenicu, tražili su predbježnu ovršnu pljenidbu i prenos zaplijene, do osiguranja svojih tražbina. S njima je ovršni povjerenik sa asistencijom. Vjerovnici ne uvažuju iznešene prigovore Lovrenčićeve. Stavljaju zahtjev, da se pod ovrhu uzmu dva cirkuska slona.

Sakupljeni cirkuski namještenici smijali su se plašljivosti vjerovnika. Bojaše se, da im ne bi koja životinja iz kaveza nazvala: dobrodošlicu.

— Kad bi gospoda vjerovnici bili u pravu, ja bi im sam odveo slonove na određeno mjesto, reče Slavko, koji je upravljao sa slonovima.

Neki se glumac našali:

— Budite na oprezu; moglo bi biti trke.

Ta je primjetba uplašila vjerovnike, stoga odlučiše, da do daljnega ostaju slonovi u cirkusu na njihovu trošku.

Slavko stupi slonovima, povuče svakoga za uho i otmeno im reče:

— Čestiti moji kolege, slavna je komisija odlučila, da ostajemo i nadalje zajedno. Jeste li zadovoljni?

Oba slona dadoše glavama znak da su sporazumni.

Zatim Slavko svakom slonu šapne u uho.

Slonovi se okrenu pokazavši vjerovnicima stražnju stranu, dignuše desne stražnje noge i učiniše kao da im daju: nogomet; okrenu se i stanu grozno rikati i rilima prijetiti. U tom im pomogoše i glasovi ostalih životinja. Taj koncert prisili komisiju i vjerovnike na odlaz.

Na večernjoj predstavi odigran je živahni igrokaz: »Za hlačama gospodina Ježa.«

Novinska kritika o toj predstavi glasi:

«Dona Arija iznenadila je skokovima na »Sultanu«. Klovnovi su ne nadkriljivi u šalama i lakrdijama, napose Slavko u ulozi, u potrazi za hlačama gospodina Ježa, koje su pronašli dva psa: Poluks i Kastor i spasili za muzej. Lovrenčićeve smione produkcije s lavovima naprosto zapanjuju. Artistica Doroteja, dala je ritmičkim plesovima fantastično obilježje. Hrvači su fair, disciplinirani. Herkul je redom pobijeđivao. Slavko je predveo svoja dva slona, dva prava indijska mudraca. Lakrdijaši su zgodno aplicirali šale na bijeg Ježa i njihove vjerovnike. Izenada je u arenu pala kita ruža, za koju je nastala borba između Slavka i slona. Konačno je osvojio ruže Slavko. Slon ga obujmi rilom i prebaci na svoj vrat. Ruže ispanu, slon ih rilom digne zahvaljujući općinstvu glavom i klecanjem prednjih nogu, a zatim ruže proždere. Ta životinjska inteligencija očarava. Cirkus Triumf dao je potpunu sliku o živom i gracioznom izraživanju ljudskih i životinjskih sposobnosti. Raspoloženje u općinstvu bijaše izvrsno.

22.

Tri godine je cirkus Triumf prolazio svijetom praćen priznanjem solidnosti i zreloga shvaćanja pučke umjetnosti, športa i šale, prikupljajući i stvorenja iz carstva životinja u poučne svrhe.

Životinjskim dijelom rukovodio je Slavko. Uprava i osobni park bio je na brizi Lovrenčiću.

Dobar glas cirkus Triumfa prošao je kroz mnoge zemlje i države.

Namještenici su visoko cijenili staricu majku. Brinuli se da družina bude što brojnija na dostojnoj visini prave umjetnosti, kako to savremeno doba traži i da cirkus Triumf ne padne u krizu, jer to je smrt svakoga cirkusa.

U gradovima gdje je cirkus naišao na unosan prihod, istaknuo se i humanitarni karakter, kroz što je naišao na mnogo simpatija šire javnosti.

Starica, majka Mis Tereze, radovala se napredku i sreći koja prati cirkus.

Četvrte godine osjeti starica, da joj se primiče konac života. Nije se otimala, da ga produlji, veselila se, da će se u nebesima sastati sa svojom Rezom, koja je bila temeljac kamen Triumfu.

Jednoga je dana starica majka pozvala k sebi javnoga bilježnika, da napiše njezino posljednje i neoporecivo očitovanje:

»Svoj cirkus Triumf sa svim što k njemu spada i što posjedujem u gotovu novcu i uložnicama banaka, po mojoj skoroj smrti, prelazi u vlasništvo i fizičko uživanje svega cirkuskoga osoblja, bez obzira na znanje, zvanje, položaj i dobu. Novac se smatra nepotrošivom glavnicom od koje će se kamati upotrebiti isključivo za nabavu egzotičnih životinja cirkusa Triumf.«

Nekoliko nedjelja iza toga, umrla je starica majka spokojno, okružena velikim brojem sretnih i zadovoljnih cirkuskih namještenika. Uz svu radost, što su postali suvlasnici velikoga i proslavljenoga cirkusa, osjećali su žalost za svojom dobročinkom.

Interesantan je bio sprovod. Lijes sa mrtvom starijom majkom, nošen je na ledima cirkuskih slonova, pred kojima je stupao svećenik. Iza slonova sva cirkuska družina.

Talasi radosti.

Na ulaznim vratima velegradskog stana, čuje se oštro kucanje štapom. Došljak se ne obzire na kućno zvono.

Služavka Julka sluti, da je stranac. Skokne k vratima, da vidi tko kuca. Proviri na okance u vratima mjeđenim limom obloženo. Prepozna čovjeka iz svoga zavijača; radosno klikne:

— Čiko Živane! Vi k nama?!

Otvori mu vrata, rukom označi, da uđe u hodnik. Preko ramena ovjesio je seljačina vrećicu od debela platna. U lijevici mu štap i košarica pokriva ubrusom.

— Dobar dan sek' Julko! Prepoznala si me. Da li je kod kuće naš velemožni narodni zastupnik?

Djevojka potvrdi jesno, kimanjem glave.

— Odložite čiko. Uvesti ću vas u sobu gospodinu.

Na vratima sobe pojavi se narodni zastupnik Ivo Spomenić, visok, plečat, čovjek otmjenog držanja, četrdesetih godina, plavokos. Ugledavši Živana uzduvana i pod teretom, usklikne:

— Dobro mi došli, dragi Živane! Koja sreća?

— Hvaljen Isus, dobar moj velemožni gospodine i bolje našo. Skine vreću, postavi ju uza zid, do nje košaricu. Pristupi Spomeniću, pruži mu svoju široku žuljevitu desnicu, uzdahnuvši:

— Nisam mislio, da ste tako daleko. Od jučer četir, pa svu noć do sada sjediti u željeznici, ni oka zaklopiti. Proteglo se u bezkonačnost. Misliš, na kraju ste svijeta. Bogu hvala, eto me kod Vas.

— Samo kad ste zdravo, Živane. Sve će se popraviti.

— Biti ću radostan!

Živan se vrati svojoj vrećici, skine s nje uzicu. Vadi iz vrećice: komad maslaca u veličini djetinje glave, pružajući u ruke djevojci:

— Ponio sam vam, velemožni, malo milošte, nemojte zamjeriti. U nas je toga dosta. Idi Julko spremi, pa opet

dodi. Znadem kako se teško živi u gradu. Sve na krajcari. Kako ću k vama goli ruku?

Nastavi vrećicu prazniti: oku, deset godina stare komovače žute kao zlato, zamotak oraha, suha voća, slanine debele dlan, suhi gljiva, sira i sa dna čađavi svinjski but. Isprazniji vrećicu pokaže djevojki košaricu s jajima.

— Čemu to, moj Živane? Kad bi svaki tako, koji se k meni zaleti, uskoro bi bio bolji gazda od vas.

— Bože dao da budete. Vi ste nama dobri. Eto Živane, kako si zaboravan! Još nešta.

Otkopča surku, ispod nje izvuče snopić duhana, na uzici nanizana osušena lišća.

— To je moj ovogodišnji, žut kao vosak, čist i bistar kao ondeoske oči.

— Hvala Živane za sve, ali to niste marili. Ne pušim, mogli ste ga lijepo unovčiti.

— Ne dao bog! Najljepši strukovi vama, po želji njihovih domara; pa kad ne pušite, a vi ga ovjesite u sobi na vidno mjesto, neka svatko vidi, tko k vama dođe — samo ne financ — da je od mene. Želio sam vas vidjeti. Zdravi ste, znam, mnogo ste zaposleni, odma ću natrag kući, putem kojim dođo...

— To nikako Živane; moj ste gost. Razgledat ćete Zagreb, taj krasni naš grad. Jeste li kad bili u njem?

— Bio sam jednoč, kad je bila neka parada. Dovuklo nas, ne znam zašto. Zalutao sam, jedva sam našao željezničku stanicu. I sada me još hvata stra.

— Svuda ćete uz moju pratnju.

— Pa kako bi vi velemožni gospodine s' ovako prostim čovjekom — seljakom? Nemojte se sramotiti, umiljato će Živan.

— Tako ne smijete misliti Živane. I ja sam seljačko dijete. Moj je rođak svaki seljak. Ne razlikujem se od vas. S vama se ponosim. Pred Bogom smo svi jednaki. Tko vas vidi, znade, da ste čovjek iz hrvatskog naroda...

Živan se raznježi, pa presiječe:

— Radosno slušam takove lijepe riječi.

Zastupnik povede Živana gradom. Pokazivao mu znamenitosti. Živan često zastajao udivljen. Svratiše se u prvostolnu crkvu. Pomoliše se, našto će Živan:

— Neki zli ljudi govore: nema raja. U ovoj je crkvi raj. Oltari sve ljepši od ljepšega. U svakog bi stala naša kapelica svetog Mitra, koja je neuredna. Kad to motrim, stid me je što je takova. Poradit ću, da bude dotjerana, dostojna svetoga mjesta. Tako mi života!

— Ta vam valja Živane. Hoće li naš narod biti sretan, crkva mu biti mora nadasve, jer ona pretstavlja Boga i svu ljudsku dobrotu. I ja ću pomoći, da vam se omogući stanovita potpora.

Živanove oči zasjaše kao dvije zvijezde na nebu; s blagim izražajem svoga ideala, istisnu:

— Hvala. Tim ćemo proslaviti božje i svoje ime.

Treći se dan spremi Živan na odlazak. Po stoti se put zahvaljivao zastupniku i njegovoj supruzi na gostoprimitvu; onda će molećim glasom:

— Ja sam vama velemožni uzajmio, a vi mi vratite što prije.

Izenadilo ga, kad je pred stanom ugledao auto i kad mu je zastupnik rekao, da uđe.

— Zar ja? Nikad se nisam vozio ni u kočiji, zar da sada sjednem u toga... Budi Bog s' nama!

— Ulazite samo Živane, sve će biti dobro.

Auto se potrese, Živan se usplahiri, obim rukama hvata se grčevito za kola i viče:

— Zaustavite! Prevalit će nas! Razbit će se!

Stigoše na kolodvor. Živan kupi biljetu trećeg razreda, a zastupnik peronsku kartu, da ga isprati u voz. Živan koliko ponosit što ga prati zastupnik u toliko veselo, što je mnogo šta doživio u Zagrebu, našto nije ni slutio, pa je u tom užitku, nekoliko puta ponovio:

— Ne zaboravite na svetoga Mitra, ne će ni on na vas. Razglasiti ću, da ćete uskoro k' nama.

Spomenić pomisli:

— Konac djelo krasi. Uvesti ću Živana u voz drugog razreda. Naplatiti razliku.

Ulje goše u drugi razred. Živan će tiho, nezadovoljno:

— Kuda ste me doveli? Što ću ja među ovima...?

— Sjednite i mirujte. Možete počivati udobno.

— Nije to za mene! Volim pješke, nego da se sramotim. Idem ja među poštene svijet — ne zamjerite!

Živan strugnu kroz vagon, ne reče ni s Bogom.

Bilo je nešta vremena do odlaska vlaka. Spomenić poleti kroz vagone tražeći Živana. Nađe ga u posljednjem i snjim se oprosti. Živan mu šapne:

— Dodite, dat ću ispeći praščića od pô godine!

—///—

Bilo to u oči Sveta tri kralja. Pritisla zima, zapao snijeg. Narodni se zastupnik spremi da obiđe svoj izborni kotar. Srce ga vuče onamo gdje je Bog kroz vijekove čuvao lijepi dio drage domovine Hrvatske, gdje je sve, što ugada ljudskom srcu i duši.

— Najprije ću u Živanovo selo. Vratit ću mu ljubav.

Stigao je vlakom do željezničke stanice u P . . . .

Ljuta je zima. Na stanici nije bilo podvoza. Odluči da će u Živanovo selo, sedam kilometara udaljeno, pješke.

Jedva što je prošao kilometar puta, stiže ga seljak Zelić iz Živanova sela. Škripe saonice, a pod njima su upregnuta dva vilovita žerava. Na nozdrvama i dlakama uhvatilo se inje, frcaju i oštro grabe da dođu što prije u toplu staju.

U saonama sjede, čvrsto umotani gazda Zelić sa suprugom. Vraćaju se iz grada gdje su nakupovali štošta za sutrašnji blagdan, koga seljaci slave, po zagovoru za sreću i napredak u živinogojstvu.

Ugledavši zastupnika, teškim naporom zaustaviše bijesne hatove.

— Pa zar vi velemožni pješice po tom vremenu i zimi? Zašto nam niste javili, bilo bi vas dočekalo toliko kola, koliko je brojeva u našem selu. K' mojoj ćete kući. A ti ženo, sjedi u šaraglje, zapovijedi Zelić.

— Od svega vam srca zahvaljujem Zeliću. Godi mi ovako pješke.

Zelić nepopusti i žena ustane.

— Ne dopuštam, da gazdarica presjeda, odlučno će Spomenić.

— Ako vam ne smeta sjesti ćemo u troje?

Zastupnik se popne u saone i sjedne među njih.

Nitko radosniji i ponosniji od Zelića. Svečano je priregnuo vođice, da žeravi pravilno dižu noge, jednolično udaraju kopitama o zamrzlu zemlju. uzdignutih glava i

repova. Postrance pucketa bičem, čim označuje živo raspoloženje. Zvončići i praporčići s konjskih bedara zveče, kao da navještaju slavlje i veselje. Takove rijetke zvukove prepoznavaju seljaci nekim tajinstvenim osjećajima, zato, kad dopru do njihovih ušiju, zirkaju na prozore, svjesni, da će se pojaviti koja životna sjenka, stvoriti raspoloženje, razbukniti žar srčaca.

Tek što je Zelić zaustavio pred svojim vratima, već je sve selo znalo, da je stigao narodni zastupnik. Smiješkom na ustima raznosili se glasovi od kuće do kuće, da će se manifestirati seljačke misli, osjećaji materijalnih prilika i društvenog života u prisutnosti onoga, koji je vidljiv i priznat predstavnik utjecaja na narodnu svijest. Radost i sreća pojavila se u svemu selu, kao u proljeće, kad procvatu bijeli šljivici prepuni mirisa i nasmijane nade.

Gazda Zelić izrazi želju, da narodni zastupnik bude njegov gost. Zastupnik mu se ispriča:

— Od srca rado, ali bi tim Živana duboko povrijedio, bio bi ponižen, nikada ne bi oprostio ni meni, ni Vama.

U taj se par pojavi u kući Zelićevoj Živan u pratnji svojih rođaka i susjeda. Raširenim rukama i radosnim srcem leti zastupniku u susret, klicajući:

— Pozdravljam vas srdačno. Živio! Živio!

I seljaci podigoše šešire u vis, zaoriše potresno: Živio!

Dok su se seljaci natiskivali jedan iza drugoga, da se sa zastupnikom izrukuju, dotle su momčići otišli na ulicu, da uzbune sve selo.

Sa Zelićevih taraba visila je klepčica. Sa dva drvena batića skladno udaraše po daščici. To je klepanje davalo znak, da se ljudi skupe pred Zelićevim domom. Za tili čas napuni se dvorište, što muškim, što ženskim svijetom, pa kad se pročulo, da će narodni zastupnik biti gost sela, pitali su se:

— Hoće li dugo ostati? Običi svaku kuću?

— Održati ćemo zbor pod vedrim nebom, proglasi seoski knez Zelić, što seljaci odobriše, a zastupnik stade obrazlagati i tumačiti događaje. Slušalo se pomno. Govorio je stvarno, poučno i uvjerljivo, o ljepoti njihova zavičaja, koga grli ponosni Papuk, zelena Krndija, oholi Psunj,

milovidni Dilj; natapaju ga bistri potoci: Veličanka, Vetovka, Orljava, Pakra, Rešetarica i Šumetlica; bajoslovni slap Jankovački, Sovsko jezero i Sara-babin vir; špilje, bogati darovi prirode: šume i rudnici. Sve to pod nježnim imenom »*Šijačija*« koju je već g. 1851 opjevao fra Oto Šijaković, davni učitelj na požeškoj gimnaziji.

Osobito im se svidio svršetak govora gdje reče:

Besprimjernim junaštvom oslobodili smo se Turaka, pa tako ćemo se svakoga dušmana! Tajinstvena snaga naše kršćanske civilizacije krijepiti će nas i voditi narodnom vjerovanju u pravdu i slobodu.

Kad je još navijestio, da je selo za popravak kapelice dobilo pripomoć, nastalo je svečano raspoloženje. Saslušavao je narodne potrebe i bilježio u knjižicu, davao savjete. Po svršetku, uputi se u dom Živana.

—///—

Tek sada su seljaci zapravo svatili što je njima narodni zastupnik, ako je doista onakav, kako im ga je nedavno Živan prikazivao na javnom sastanku, povrativši se iz Zagreba:

— Dobrodušnosti njegovoj — govorio je — zahvaljujem, što sam sve vidio i čuo, više, nego da živim još sto godina.

Ispripovijedao im svakakve događaje, a na koncu i o sebi, da svoje suseljane rastrese:

— U domu zastupnika priđe mi njegova mala kći, pa će mi milo: Čiko, ćut' ćeš kako cigo pazari konja... O bože moj, šta to dijete zna za cigu i pazar, pomislim? U sanduku mašina, navuče ju i ona razgovara. Ma slušam našega cigu Đoku! Skida i namješta drugu pločicu, a to prepire se baka Kata sa svetim Petrom. Silom će u raj. Da pukneš od smijeha. Gledam pločice, na njima sitna slova i svako govori, kao ja s vama. Poslije podne odosmo, kako kažu u kino. Tu živi stvorovi hodaju po platnu razapetom o zid, izlaze iz male školje iz pozadine.

— Uveče u kazalište. Kuća neiskazanih ljepota, sva u zlatu i srebru, sjaji kao sunce o Ivanju. Svijeta, kao u mravinjaku. Dođe vam barun Trenk, pa naši panduri, seljaci kao mi, snaše, djevojke, svatovi, a kolo se okreće ludo, pocikuje uz gajdaša, baš kao u našem selu. U mene igra

srce, ja bi s njima... Ustanem sa sjedala, da bolje pri- gledam, a neki me gospodin, što sjedaše meni iza leđa stade gurati, viče mi: sjedni! Ne mogu, izderem se ja. I ja sam iz Trenkova sela, moj je djed bio Trenkov pandur, to zna sve selo. Ovdje imam i ja neko pravo, pa onda, onda htjedoh sjesti od inata, ali tužna mene — zaboravio sam, da se sjedalo priklopilo i ja pljus, u onu rupu. Nastade grohot smijeha oko mene, a mene spopade bijes i stra i da ne bijaše zastupnika, koji me umiri, čudesa bi bio počinio... Kad svrši odosmo u kavanu. Tu su velika gos- poda, presvijetla i velemožna. Svi prilaze k' meni, pru- žaju mi ruke, ispituju me, ali ja nemam volje s njima gu- biti vrijeme; umorne mi se oči sklapaju, noge mi gore, hoće da odpanu od mnoga lutanja gradom. Sada vam je jasno, zašto se u gradu živi teže, nego li u selu.

— Sutradan poveo me zastupnik u hrvatski sabor. To me najvećma radovalo. Kor je kao u našoj župnoj crkvi, popnem se i slušam. Neki zastupnik mrmlja, čini mi se, moli! Rekoše mi: čita zakon. Pa što ne čita, da ga sav svijet čuje, dreknem glasno... Narodni zastupnici gleda- ju se mrko, viču i galame, grde se, a ja čekam, hoće li se pobiti — bože prosti, kao u birtiji! Zvonce zabruji, a oni svi šutac, slušaju pokorno, kako ih prezident psuje...

— Ustade i naš zastupnik. Gledam ga kao vas — lju- deskara — udrobi svega i svašta. Nema toga, ko bi mu blizu. Srce mi se rastapa. Sagibam se preko zida, e da mu mogu pomoći, prišapnuti, što ja znadem, pa da vidite rusvaja...

— Pred večer će mi opet: Hajde čiko s nama! Ne ću ostavite me s Julkom, da se ispriповijedamo o našem selu. Idite, kud vas volja, nije to za mene.

— A jel' baj Živane, — upita neki — jesi si išao gle- dati onog čovjeka, što nema tijelo, a glava mu sama, živa, govori i s očima žmiga.

— Nisam, ali sam bio u kući gdje su — kažu — stari- ne, od kako svijet postoji...

— Hoće li naš zastupnik tako svakom pokazivati?

— Mora, viru mu njegovu, zato smo ga izabrali, pre- siječe Joza Božičev.

— Sad slušajte nešta šale, što se meni desilo, nastavi Živan uz smijeh.

— Spavam prvu noć u domu zastupnika, kao grof. Probudim se i pođem u nužnik. Sobica kao ogledalo. Pripalim elektriку. Povrh moje glave neka posuda, s nje visi lančić. Čemu to? Ne da mi nešta mira, povučem. U taj tren ruknu i voda poleti svom snagom. Uplašim se, pa poletim Julkinoj sobici. Lupam o vrata obim šakama; vičem: Julko! Julko! Ako boga znaš, zaustavi vodu u nužniku — potopi nas! Istina, Julka priskoči i lomljava vode presta. Julka se udri cerekati u sav glas pa mi reče: Idite čiko spavati...

— A šta je to bilo? upita strina Eva.

— I opet neka gospodska mudrolija — posuda, koja sama ispire nužnik, završi Živan, tresući se od smijeha.

I još nešta. U jednoj sobički je limeno korito. Iza nje ga bakreni kotao. Ogledam i promatram. Kako samo ta gospoda u tom kotlu pale rakiju? Dobijem volju, da kupim takav kotao. Dođe naš gospodin zastupnik. Ja ću njemu:

— Gdje bi mogao kupiti takav rakijski kotao?

— Čiko Živane, to nije kotao za rakiju. Taj je kotao za grijanje vode. Vruća se voda spusti u limenu kacu, pa se u njoj kupamo.

Eto tako postaje naš čovjek pametniji, kad sve vidi u gradu.

—///—

Podne je prošlo. U domu Živana sve blista od čistoće. U očekivanju narodnoga zastupnika, snaše se čisto zadržanuše. Mnogo si tru glave, čim će ga počastiti? Strogi post Svetim trima kraljima. Na to će ozbiljno najmlada snaša Lucija:

— E, pa tako veliki gospodin ne mora postiti.

Puno je žena na okupu, svaka svoju o postu i grijehu mrsa; čitav spor i vašar. Buku prekida dolazak zastupnika. U kući se uskomešaše. Živan sakupi svu svoju družbu u sobu, postavi ih u red; spreda djecu, za njima ženske, onda odrasle muške, da svakog člana lako predstavi. Kućna zadruga broji trideset lica; pet oženjenih parova. Živan je najstariji, udovac, i gazda u zadruzi. Lijep je

broj djece, među njima dječaćić trogodišnji, umno razvijeni, ljubimac svih zadrugara. Njega je mlada i lijepa majka prvog privela pred zastupnika, s crvenom jabukom u ruci, da ga pozdravi. Sve su oči uprte u mališa, prate ga radošću. I taj sitni božji stvor pruži odvažno zastupniku jabuku, tepajući:

— Živio sto godina, nas "podin!

Dirljiv prizor, koji je srca prisutnih raspalio i oni klicahu: Živio! Živio! To su bili talasi čiste radosti, juriš nepatvorene ljubavi...

U zadruzi je pet udatih žena i dvije djevojke za udaju, jedna od druge zornija i ljepša, dovoljno obrazovane. I muškarci su snažni i jedri. Vidi im se na svakoj riječi odvažnost, čestitost i urednost svakidašnjeg života. Ti muževi odgovaraju našoj kulturi.

Pristupi zastupniku najstarija žena upitom:

— Čime, da vas častimo? Danas postimo. Večera je toli skroma, vrlo žalim, što nismo za vas spremile; nismo znale, da ćete doći. Što zaželite radosno ćemo vam pružiti.

— Nadasve sam vam zahvalan — reče zastupnik. Uvjeravam vas, na poštenu riječ, radostan sam, što ću s vama zajednički obaviti post u čast i slavu sutrašnjih svetaca. Post je za pravog kršćana blagotvorna božanska ustanova. Koliki bi ljudi sretniji bili kad bi htjeli i znali postiti. Mnogim bi procvala izgubljena rajska ljepota. U molitvi i postu mogu se privrijediti nove milosti...

Slušaju žene ove riječi pa pogledavaju muževe, a muževi žene, našto će Živan:

— Dotle dok se večera spremi gospodin će zastupnik pregledati naše zadržno gospodarstvo.

Bogata je Živanova zadruga. Ne oskudijeva. Staje su i hambari prepuni, nabijeni blagom i svakovrsnim živim. Pod svakom se stopom osjeća uzoran red i blagostanje. Svuda svježina, sve umnožano i poljepšano.

— Recite mi po duši, Živane, kako to, da u vas sve napreduje i cvate?

— U mene je stalna misao, vrijedna za sve moje suzadrugare, skojom ustajemo i legamo:

— Jednoč sam čuo u propovijedi: »Uči dok si živ. Bdi i budi oprezan, jer se boriš s podmuklim i lukavim neprijateljem. Radi i iskoristi život i božja dobročinstva. Trpi i ljubi!« — Tko se toga drži sretan je i uvijek radostan.

Tako su u razgovoru stigli kraju dvorišta do posljednje zgrade. Iz nje je sukljao dim i smrad.

— Šta je u toj zgradi, upita radoznavo zastupnik?

— Da vam pravo kažem: Prva stepenica u pakao! Ali šta ćemo, ljudi smo. Tu je pecara. Sada se proizvodi rakija od koma; nasmijano će Živan.

Unišli su u pecaru. Ogromni bakreni kotao na lomači. Unaokolo njega sjedi nekoliko seljaka. Neki su dobro nakresani, povalili se po tlu. Svi buče i razmahivaju se. Osjetivši da je među njima narodni zastupnik, neki se tromo digoše i pozdraviše sa: Živio!

Jedan zagrabi s limenom posudicom u škafu mlačne rakije i ponudi zastupniku štucajući:

— U vaše zdravlje gos — go — spo — di — di ne!
Da vam je sre — t — t — no i ra — ra — dosno!

Zastupnik prihvati, lizne rakiju i vrati posudicu.

— Ta, pi — pi — te, dobra je, baš go — o — di!

— Možda bi bolje bilo za sve nas, kad ne bi ugadala. Bezbroj je našeg svijeta pod njenim utjecajem i ugadanjem propalo, izgubilo pamet i dušu...

Iz jednog se kutića ču glas:

— I naši su stari rakiju pili, mnogo više od nas, živili su bolje nego mi, a pomrli su kao što ćemo i mi.

Nato zaori čovjek pjesmu, glasom slavulja:

Uz kazan noću bditi,

I toplu »mučenicu« piti,

To je prava slast!

Nuz kazan gusku peči,

I radostan kumu reči:

Dragom Bogu hvala, čast!

Na vratima se pojavi snaša i dovikne:

— Strika Živane, večera je na stolu!

Zastupnik zaželi pečenjarima sreću i pođe uz Živana u kuću.

Na klupi proćelja stola pripremiše zastupniku »prijestolje«, jastuk s bijelom prevlakom za mekano sjedalo. Stijene uresiše vezivom.

Samo su odrasli pristupili k stolu. Stojeći se pomoliše prije jela. I zastupnik s njima. Jela su posna. Ukućani se dive i govore međusobom:

— Tako veliki gospodin, pa voli kod sirotinjskog stola moliti i blagovati, biti malen i radostan; našto snaša Manda doda:

— Takovom bi ćovjeku moj pokojni otac — smilovao mu se Bog duši — rekao: »Odložio je oholost i taštinu, za grijehje svoje...«

Poslije večere skupilo se u velikoj zadružnoj sobi sve selo. Bila je nesnosna vrućina, otvoriše prozore, pred kojima su stajale hrpe svijeta, slušajući zastupnikovu nauku; govorio je:

— Ćovjek ne smije biti rob svoga samoljublja i malođušja. Duša treba hrane, kao i tijelo. Ona je posrednik između Boga i ljudi; ona je sunce koje grije ljubav, usrećuje nas i otaćbinu...«

Na dan Sveta tri kralja bila je u kući radost, kad je donešeno na raćnju pečeno krme od pđ cente, pa kad je narodni zastupnik nazdravio Źivanu, zadrugi i svemu selu, koje utješljivim pouzdanjem ide budućnosti u susret. Radostan što vidi slogu, napredak i zapt, saćuvane krasote starih hrvatskih obićaja, narodne nošnje i rukotvorine.

—///—

Isti dan poslije objeda, dade Źivan odvesti narodnoga zastupnika u selo: Źarkovac.

Ulazeći u saonice usprotivi se, da ga žene utrpavaju u jastuke.

U Źarkovcu je odsjeo u domu kolarskog obrtnika Lojza i tu prenoći, da slijedeći dan obiće svoje izbornike pravoslavne vjere, koji slave: Božić. Najprije je posjetio seljaka Dimitriju Kuprešanića, komu se zaprijetio njegov sinovac, što je privržen narodnom zastupniku, a i parok mu porući, da ga ne će sahraniti u groblju.

Već to je dalo dovoljno povoda, da narodni zastupnik pribavi svom prijatelju Dimitriji zadovoljštinu, da do-

kaže, koliko poštuje i njegov vjerezakon, jer kao takav, dužan je širiti i njegovati kršćansku ljubav bez obzira, kojoj tko stranci pripada i one koji silu provode privesti međusobnoj snošljivosti i poštivanju.

Nenadano banuo je s majstorom Lojzom. Dimitriju je zatekao u krugu brojne družine kod zajutarka. Koliko iznenađenje, tolika radost. Dimitrija izljubi zastupnika i posadi nuza se.

Ma da je Dimitrija priprost čovjek, pod njegovom košuljom bija plemenito srce. Na pozdravu odgovori:

— Što nema više plemenitih i nesebičnih ljudi kao u stara vremena, krivnja je, što ponestaje hrišćanske ljubavi.

Malo riječi, ali velika istina, potvrdi majstor Lojza...

Slijedeći dan sazva majstor Lojza narodni sastanak, da se narodni zastupnik upozna s' potrebama svojih izbornika.

U svom govoru spočituje zastupnik loš narodni običaj, što se daju darovi i mita. Opominje, da se djeca šalju u škole. Seljak treba, da je obrazovan, jer sva naša težnja ide zatim, da se seljački stalež ojača, visoko pridigne narodno i vjerski.

Na svršetku upita majstor Lojza:

— Tko će odvesti narodnoga zastupnika na željezničku stanicu, deset kilometara udaljenu?

Nato prvi odgovori seljak Klanfarić:

— Svaki je spreman, ali ja ne dopuštam predase. U staji počivaju četir žerava, sve ću upregnuti.

I narodni se zastupnik spremaše na odlazak. Snaše iz sela nose mu darove.

— Zar ste već zaboravile, što sam vam govorio?

Supruga majstora Lojza, predvede djevojke koje ga obdariše vezenim ručnikom s narodnim ornamentima i utkanim nadpisom: Živio zastupnik Ivo Spomenić! Jedna mu djevojka deklamova nježnu pjesmu spjevanu od Ljubice, supruge Lojze, koja završi:

— Lijepo nas poučavate, da ostavimo običaj: davanja. Ovo što vam mi pružamo nije dar iz koristoljublja i sebičnih ciljeva, već je to *narodni talas radosti*. Što vam dajemo, od srca je i ljubavi!

Narodni zastupnik primi darove. Zahvaljujući, htjede djevojkama dati uzdarje, no one se jednodušno i živo opriješe. Uspevši se na saonice još progovori:

Braćo! Složno i požrtvovno, puni pouzdanja i ljubavi, čuvajmo svoju svetu vjeru, dragu otačbinu, živote i narodne običaje. Bratska sloga neka vlada među nama!

Četiri čilaša, kao vile, upregnuti pod lake saonice, povezoše narodnoga zastupnika Ivu Spomenića, uz gromko klicanje, dok ga nije nestalo sa vidika. To bijahu zaista živi narodni talasi radosti!

—///—

Snijeg prši. Zameo je cestu, jedva joj se trag raspoznaje. Jaki sjevero-zapadnjak pravi zapuše. Konji prte preko sniježnih gomila.

U pò puta polomio se svorić. Konji kasom poletiše s rudom napred. Saonice lišene ruda stanu i zaostanu. Momci što su jašili na dva sprega konja zagrnuti u čove preko ušiju, nisu čuli dozivanja sa saona. Istom kad je pratioc sašao sa saona i pojurio za konjanicima stali su i povratiše se. Rudo sapeše ularom uz saone. Ta mala upadica praćena je smijehom i radošću.

Unišli su u grad. Pred kućom kovača Stjepana Mikića pokidao se ular, i rudo opet iskočilo.

— Tu je na sreću kovač; brzo će skovati novi željezni klin, dotle ćemo se ogrijati, savjetova Klamfarić.

Kovač na daleko poznati domoljub, koga politika vrlo zanima, uočivši Spomenića, pljesne obim rukama od radosti, poleti mu srdačno u susret. Oči mu se zasjaše, brci nasmijaše. Ne sluša što mu seljaci govore, da izradi svorić. Hvata za rame zastupnika i vuče u sobu. Poziva i njegovu pratnju.

— Ožalostili bi me, kad bi me obišli; — dovikuje si ženi i kćerima:

— Nosite na stô što imate, da počastimo drage goste! Ti Ilija uzmi dvocijevku, pa pucaj u slavu. A ti Luka, kuj klin, ali se ne žuri, još je vremena do vlaka.

Gospođa Mikićka i kćeri rede stol i nose jela i pića. Kovač navraća na politiku, izaziva šalama smijeh i graju.

Mikićevi prijatelji i politički istomišljenici u gradu saznali su brzo, da je kod njega Spomenić. Za čas se sku-

piše oko njega, svi u vatrenoj ljubavi i radosnom oduševljenju. Na okupu je društvo zadojeno jednom misli i težnjom. Padaju riječi, koje ga uzdižu, vode domoljubnom podstreku, kršćanskim nazorima. Sve to umno zagrijava i podupire kovačeva kći učiteljica, koja je kod roditelja u radosti i veselju završavala toga dana božićne blagdane.

Na rastanku će Klamfarić kovaču:

— Šta imadem platiti za kovani klin?

— Danas je u mene sve badava, sutra za plaću!

Strpaše se svi u saonice da isprate narodroga zastupnika do željezničke stanice. Pune saonice radosti!

Kod prvog zaokreta neki poviče:

— Stani! stani! Evo nam ususret dolazi Joza gajdaš! Povezimo ga sobom. Neka se zna čija kuća mrsi. I gajdaš ulazi u saonice, sjeda i zasvira »bećarca«.

Usput naletiše na gdje koga političkog protivnika, koji se zagleda u raspojasanu družbu; ovi mu se narugoše. Da im ipak ne ostane dužan sagne se, dokuči grudu snijega i baci se za saonicama, ne pogodivši ni jednoga protivnika. »Prevrnuli se, da Bog da!« mrmljaše.

Sniježna vijavica prouzročila je zakašnjenje vlaka za puna dva sata.

U čekaonici smjestiše se tri seljaka iz sela S . . . neustrpljivo očekuju vlak. K' njima stupi Spomenić, upita ih kuda namjeravaju, po čijoj zimi?

— U Zagreb — odgovoriše, da požurimo riješenje prodaje zrele šume za siječu i kupnju vlastelinske na domaku sela. Nije nam put s voljom, ali selo traži, šalje nas, a mi moramo.

— Zato nije potrebno trošiti, niti se vama patiti. I ako niste moji izbornici, radosno ću vam stvar urediti, za što vam jamčim, a vi se vratite kući, reče Spomenić.

Seljaci prihvatiše ponudu, uvjereni, da je uspjeh njihove akcije u dobroj ruci. I nisu se prevarili . . .

Zastupnik Spomenić zadahnut idealima svoje vedre duše, ostavi prijatelje, koji ga zanosno spremiše u topli vagon.

Sjedeći u vagonu, zurio je na zahukani prozor, razmatrao je sniježnu prirodu, slike i pojave, koje se prosuše gorskim vijencem blagoslovljene požeške kotline. Raz-

mišljao je o svom trodnevnom boravku među ljudima povezanim s njim žicama narodnih osjećaja.

— To su pravi talasi radosti, tajni ključevi do srdaca onih, koji shvaćaju zamah života, sklad između naroda i njegova istinskoga odabranika; pa završi:

Žar narodnih srdaca što sijeća,
U zlatno se cvijeće prelijeva,
Nad dnevne se brige uznosi,
Dobrim ljudma blage čase nosi.

U ljudskoj duši usađena sreća,
Božanske ljubavi vijek nas sjeća.
Gledajmo se kao braća draga,
Jer u tom živi naša snaga.

Radosti je puna svaka duša,
Kad brat brata rado sluša,
Ljubimo se zato, zdravo živo,
Misao naša, neće poći krivo!

Kad nas zapljusnu talasi radosti,
Krv je naša, pučina nježnosti.
Tad' razumom ljupka nada teče,
Mislimo, blizu smo: luci sreće!

Čija su ta mjesta?

Novoga zapovjednika graničarske satnije pozdraviše mještani dobrodošlicom. U ime vojnika graničara, kao i domaće malobrojne gospode govorio je župnik.

Kapetan se Grivičić zahvalio na pozdravu i pažnji razdragan:

— Što se tiče graničara i njihovih porodica, bdit ću strogo, da zadovolje svim zakonitim dužnostima, uz to ću se brinuti, da se prosvjetno i gospodarski razvijaju.

Nenaravni, možda i lakomisleni život pojedinaca da se spriječi i ukloni. Za svaki neuspjeh odgovoran sam državi, stoga je moja prava dužnost stati na put svemu, što bi moglo potresti stanje mojega službenoga područja. Po tomu ću paziti i pravedno prosuđivati svaki čin. Od graničara tražim, da prema duhu vremena, počevši od djece pa do staraca, budu vezani na pravilan društveni i obiteljski život, kako će dokazati, da su značajni i plemeniti ljudi.

Kapetan je dosljedno svom nastupnom govoru postupao i radio. Do kasno doba noći sjedio je za pisačim stolom, a kad je u zoru pred satnijskim domom trublja budila, prolazio je pokraj glavne straže diljem jednog pa onda drugog sela, da se osvjedoči, jesu li desetnici na svojim mjestima, da li je u svakoj kući upaljena uljenica u znak budnosti i radinosti.

Kapetan je bio oštar vojnik. Tu je vrlinu prenosio i na vojnike graničare. Kraj toga brinuo se za odnošaje i ostaloga pučanstva, nastojeći upoznati svaku obitelj i steći osvjedočenje, da je utrt put napretku: a koliko nije, pobrinuo se za to. Nije mu bilo teško zaviriti u domove, da prigleda i ženski rad, pa je i ženskom svijetu davao savjete i govorio:

— Mnogome zlu u obitelji krive su žene. Žena treba da je ravnalicom mužu.

Napose je žene poučavao i davao odredbe u stvarima zdravlja, čudorednosti i uzgoja djece. Na tom polju rada zaposlivao je domaću gospodu i gospođe, kojima je pri dijelio svoje oficire i podoficire. S njima je redovito svaki mjesec održao domjenke i tu se najozbiljnije raspravljalo o svakoj životnoj i privrednoj grani. Na taj su se način dizale fizične i duševne vrline, udareni su temelji i odlike trajne vrijednosti za daleku budućnost.

Kapetanova okolina uvidjela je brzo ozbiljnost svoje-ga zapovjednika. S njim je pravila osnove sreće; u njemu je gledala čovjeka, na koga se obraćala s pouzdanjem i ljubavi. Toj se pojavi i kapetan radovao, nije stoga škrtario priznanjem svakomu, koji je što pridonio za opći napredak.

Bilo je uz to i časova, kad se sa svojim suradnicima sastajao u društvu i doličnoj zabavi, pri čemu nije dopuštao prelaz granica umjerenosti i ugladenosti.

Spremala se proslava dvadeset godišnjice kapetanova javnoga rada. Žitelji satnije veselo očekivahu taj dan. Skupili se ljudi i žene čitave satnije želeći mu daljnju sreću. Na to je kapetan bio spreman, zato odluči da će graničare počastiti. Dao je ispeći dva velika brava i svakom muškarcu pljosku vina. Veselje vanredno u prisutnosti pukovnika, koji mu je došao čestitati. Najugledniji seljak graničar pozdravio je kapetana. Razdragani i strogi vojnik — kapetan, zahvaljivao je suznim očima.

U svom domu počastio je sabranu gospodu objedom. Gosti su opazili, da su u pročelju stola tri počasna mjesta, urešena i iskićena vezivom, cvijećem i drugim nakitom. Pomisliše, ta su mjesta: za pukovnika, svečara i njegovu suprugu, a možda i još za kojega boljega i odličnijega uzvanika.

Sam je svečar razmjestio goste. Na mjesta u pročelju nije posadio nikoga. Pukovnika, župnika, liječnika i ostale redao je dalje, a sam je s domaćicom zauzeo mjesta na protivnoj strani pročelja, dakle posljednja. Tome se gosti čudili. Zurili su na ukrašene stolice u pročelju, pa čim su se vrata otvorila, pomišljali su, na otmene goste, koji će svečaru ukazati čast, pripremiti još veće veselje. Nijesu takve vidjeli; — Čija su dakle ta mjesta?

Satnijskom je liječniku namijenjena dužnost, da ravna stolom. Bio je u očitoj neprilici radi onih praznih mjesta. Ustade i oslovi kapetana:

— Ugodna mi je dužnost u dio pala, što mi je gospodin domaćina povjerio da ravnam ovim odličnim i rodoljubnim društvom. Prije, negoli ću se prihvatiti ove odlike, uzimam slobodu postaviti pitanje na svečara, pitanje, koje nam se taj hip namiće svima: Čija su tri počasna mjesta u pročelju stola, da prema tome mogu svoju dužnost ispuniti dostojno i dosljedno našim starim lijepim običajima?

Domaćin ni malo tim upitom iznenađen, odgovori:

— Milo mi je, da vam mogu dati objašnjenja, čija su ta mjesta. Kao što me u svim poslovima vodi načelo čisto

i nepokvareno: učiti i po toj nauci živjeti, tako i kod ove čanašnje proslave dajem na prvom mjestu izražaj svojim čudorednim osjećajima, s kojima želim istaknuti pojmove prave i nepatvorene obrazovanosti — iako se gotovo nitko toga danas ne drži.

— Prvo mjesto u pročelju pripada najuzvišenijem i najčasnijem momu gostu: ISUSU KRISTU! Ostala dva pobočna mjesta: mojim roditeljima, premda nijesu živi, njima dugujem zahvalnost. Jer žalosno bi bilo naše društvo, kad ne bi poštivali njihove žrtve, nesavjesno i himbeno uživali plodove njihovih muka.

Ta se izjava duboko usjekla u duše svijuu, te se dugo i dugo svuda spominjala.

Uhoda.

Na vrhu Psunja šumovite planine, ispod granatog cere, zasijedalo je vijeće »Zelenog kadera«. Sedam je vojnih izbjeglica, starijih ljudi, obraštenih gustom dlakom, sa dugačkim brcima, sačinjavalo zadružno vijeće i sud. Ovi, uz njih i stotine drugih zaklonili se u planine i guste šume presiti ratnih muka. Vijeću je dužnost skrbiti za svu tu družinu, koja se sletila sa sve četiri strane svijeta, gdje je ratna neman harala.

Zapovjednik »Zelene zadruge« bio je pješački vodnik Tomo Ivanišević, čovjek pedesete godine, razborit i obrazovan seljak, koji je svoj nedaleki dom, sa dvadeset jutara zemljišta ostavio na brizi svojoj brojnoj porodici.

Uz njega su petorica isto toliko ozbiljna seljaka i jedan intelektualac: pravnik. Taj je zapravo organizator i duša »Zelene zadruge«, savjetnik vijeća, učitelj svijuu. Oko njega sabirali se danju i noći; zatrpavali ga beskonačnim pitanjima, moleći ga razne usluge, često i takove, da se čitavi logor tresao od smijeha. Prvi je ustajao, posljednji

legao, davao odredbe za razne poslove. Da bude u taboru i razbi-brige — gospodin je »jurista« kako su ga općenito nazivali — čitao iz njemačke knjige šale i lakrdije, te ih prevodio na hrvatski.

Predsjednik vijeća zapovijedi službujućem momku od dana, da prizove husarskog desetnika, koji je ovih dana prispio u »Zeleni kader«, odbijegavši iz hodnog bataljuna određena na Soču.

Taj je momak došao potpuno oružan u posve novim bojnim haljinama. Kod primanja u kader, kad je »jurista« preuzimao od njega opis (generalija) na upit: Ima li uza se novaca? odgovorio je: *niječno*.

Netko je vijeću došapnuo, da je novac utajio i da ga nosi sakrivena ispod košulje.

Pozvan je na prijavak, bude tjelesno pretražen, novac u većem iznosu u njega pronađen oduzet i predan u zadržnu blagajnu. Taj novac donio mu zlo! Ispitan za porijetlo novca, smeo se i ševrdao svakojako, a kad se posumnjalo, da je poslan u »Zeleni kader« kao uhoda, izgubio je prisutnost duha. Zaklinjao se, da je u »Zeleni kader« dospio, gonjen mržnjom u srcu na tuđince, koji ga rinuše u prokletstvo. Čvrstog dokaza nije smogao, da dokáže svoj značaj i ispravnu namjeru. Sumnja ga radi uhodjenja, sve jače pritiskivala. Određeno je, da se proti njemu povedu izvidi, zatim stavi pred prijeki sud »Zelenog kadera«. Baciše ga u podzemnu tamnicu izgrađenu u šumi za zločinca na smrt suđene. Za njim zaškrinuše teška vrata, zagušljiv zrak zaustavi mu dah. Vidi, život mu je u opasnosti, oči mu se zamutiše; živ je u grobu, čeka ga smrt, nađe li se i najmanji dokaz, da je ovamo smiono usrnio. Dva utamničenika, što su u podzemnici čučala, kašljala i pljučkala u tamu vlažne jame, staviše nanj neka nesuvisla pitanja, koje je popratio samo jecajem i duševnom tjeskobom.

Tri sata kasnije sastao se prijeki sud. Svi u »Zelenom kaderu« znadu, o čemu se radi, kome će se i za što suditi. Čitav se kader smjestio naokolo sudija, da prate tok rasprave, proglašenje i ovršenje osude.

Okrivljenik je izašao iz podzemlja plaho. Pogledi se ustrijemiše onamo od kuda su se čuli koraci koji su ozva-

njali po kamenju. Mladi je čovjek stupao skršeno tarući si oči, nabrekle, što od plača, što od svijetla. Pratile ga osam jakih muževa poredanih u okrugu. Nijema je tišina vladala u šumi.

Stupio je pred sudije, koji su zauzeli mjesta na stolčićima od granja zbijenim.

»Jurista« mu saopći kratku nepisanu optužbu. Pozva ga, da se brani, a može si pozvati dvojicu između slušatelja, da mu pomognu u obrani. Okrivljeni nije mogao ništa nova navesti, a ono što je naveo, nije bilo dovoljno, da ga riješe krivnje.

Predsjedatelj postavi na sudije pitanje:

— Braćo sudije! Izjavite se po duši, da li je kriv?

Svi kadraši što su slušali, udariše vikati:

— Kriv je! Kriv je!

I sudije jednodušno odgovoriše:

— Smatramo ga krivcem!

I predsjednik, neoklijevajući ustane. Za njim svi ostali. Nasta grobna tišina. Napeše uši, da bolje čuju: smrtnu osudu.

U taj trenutak puče negdje puška. I drugi hitac.

Svi se preneraziše. Znak, da se bliža opasnost; opomena, da svaki bude na oprezu i da traži zaklonište.

Proglašenje je osude onemogućeno i odgođeno. Zapovjed je glasila:

— Okrivljenika natrag u tamnicu, a čvrste straže, da ga čuvaju!

Straža što je čuvala ulaz u nutarnjost šume do kaderških nastanba, dala je i treći znak. U to je zaustavila pridolazeću kočiju. U stražnjem dijelu sjedile su dvije gospođe, stara i mlada. Sprijeda uz kirijaša, mladić. Za leđima žena smješten je kovčec i dva zavežljaja. Straža pozva putnike, da se izjasne, što ih vodi u planinu? Odgovoriše joj:

— Tražimo mladog husarskog desetnika, koji je ovih dana odbjegao u planinu Psunj. Prije toga javio nam je svoju odluku pismom i umolio, da ga hitno potražimo i donesemo mu civilnu robu i živeža za neko vrijeme. Put će nam označiti svećenik na podnožju planine kod koga je ostavio poruku. Mlada mu je žena supruga.

— Razumijemo. To je momak, koga taj čas sude na smrt. On je uhoda!

Obje žene probljediše i vrisnuše od užasa:

— To je kobna zabluda! Nemoguće!

— Žurno, žurno napred, dok nije prekasno! Straža dade opet pucnjavom znak: »Svi na obranu!« Sa svake strane kočije uspeo se na stupalicu, jedan oboružan momak, kao pratnja.

I ako je put bio nepravilan i brdovit, kočija se penjala uz brdo. Upjenjeni konji grabili su koliko su daha smagali. Žene su se tresle od uzbuđenja i grčevito se hvatale za glavu.

Kočiji ususret poslana je jaka izvidnica. Momci sa kočije domahivali su. Izvidnica se razdvoji i dade putnicima mjesta za prolaz do zapovjednika, koji je ne daleko stajao sa čitavom posadom, spreman na borbu i otpor.

Kočija stane. Iz nje ispuziše dvije gospođe slomljene i zaprepastene, gorko plačući i naricajući; pale su pred zapovjednika, očajnom vikom:

— Milost! Milost! Imajte smilovanja! Nije on uhoda! Sve ćemo priznati! Ne ubijte!

Zapovjednik im pođe hladno ususret:

— Tko ste, što želite, govorite jasno?

— Ja sam žena nesretnika, koga sudite na smrt. Ova gospođa mu je majka. Mladić, sin. Moj muž nije uhoda. Nedužan je, bjegunac. Evo pisma, što mi ga je pisao s puta. Donijele smo mu što traži od nas. Smilujte se!

Zapovjednik preuzme pismo, pak će blago:

— To je sve lijepo, ali odakle mu toliki novac? Nije čista stvar. Ne može se opravdati.

— Novac sam mu ja poslala — reče majka; a žena produži:

— U pismu potvrđuje primitak svote i dodaje, da će novac čuvati, za najteže časove; savjetuje me, da na put uzmem samo toliko, koliko je najnužnije.

Prizvan je »jurista« da dade svoje mišljenje. Ovo je bilo povoljno već i s razloga, što je mlada ženica bila neobično odvažna i dražesna.

Određeno je, da se neodvlačno sastane prijeki sud i da se proces obnovi.

Straža je predvela mladog desetnika. Ugledav svoje najmilije u blizini, u najkritičnijem času, zateturao je. Tuga mu se pretvarala u neočekivanu sreću, u nove obasjane osjećaje, a iz uplakanih očiju prosulo se vrelo suza.

Ženama bje naređeno, da mu se ne približuju do svršetka rasprave; no kad ga ugledaše, izvio se iz njihovih usta bolni krik.

Majka je, gotovo obezumljena vikala:

— Sam Bog nas je doveo, još u pravi čas!

Žena je glasno molila: »... budi volja Tvoja, kako na nebu, tako i na zemlji...«

»Jurista« je proglasio obnovu procesa; javno pročitao pismo i izjavio, da je ustanovio dovoljan dokaz nevinosti desetnika, stoga predloži, da ga sud odriješi krivnje. Predlog prihvatiše sudije, našto zapovjednik izreče konačnu odluku:

— Husarski desetnik, nije krivac uhođarstva, daje mu se potpuna sloboda: »Zelenoga druga«. Određuje se, da se sa svojim povuče u jednu ispražnjenu kolibu, na osami razgovor. Misli li i nadalje ostati u »Zelenoj zadrugi«, razgovor ne može dulji biti od jednog sata. Hoće li se izlučiti i napustiti »Zeleni kader«, položiti će zakletvu, da će vječito šutiti, o događajima u taboru! Tad završi: — »Na molitvu!« Skinuše kape i pomoliše se.

Razgovor je potrajao čitav sat. Desetnik je izjavio, da ostaje u »zadrugi«. Straža je otpratila putnike do bližnjega sela, a u taboru je nastao normalan život. Desetniku je ostalo ime »Uhoda«. Pod tim je imenom do svršetka rata bio u taboru »Zelene zadruge« skladištar, nabavljajući za svoj novac živež za zadrugu.

Petdnevni astronomski tečaj.

Bila je lijepa ljetna noć, svijetla kao dan. Lagodni istočnjak blažio je usijani uzduh. U župnom parku kupališta Krapinskih Toplica sjedio sam sa sada već pokojnim Lukom Turčićem župnikom kaličkim, kasnije novogradiskim.

Negdje je u svemiru sijevnula zvijezda, rasprsnuvši se u bezbroj raznobojnih sitnih krijesnica, obasjavši obzorje poput munje. Često sam gledao slične pojave, što takova do toga trena, nisam vidio:

— Vječna šteta — rekoh — što čovjek nije upućen u svemirske tajne. Bilo bi zanimljivo saznati, koji su uzroci, da se ona zvijezda survala?

I ako sam Luku Turčića poznavao kao odličnog hrvatskog otačbenika, nisam znao, da se zanima prirodnim znanostima i da je vrst astronoma.

Luka mi se nasmiješi i stane mi učenjački predavati o nebeskim tjelesima, stvarnije, nego što sam čitao u knjigama; pa mi reče:

— Sav sam život privatno posvetio toj velebnoj nauci, promatrajući prirodu, njene sile i tvari. Sutra ću vam pokazati svoje pismene studije, koje sam netom izradio u Rogaškoj Slatini, za liječenja srčane bolesti.

Slijedeći dan pokazao mi je rukopise, pročitavši neka važna opažanja i mišljenja. Dao mi je nekoliko svojih tiskanih brošura. Predočio mi crnu pločicu nebišta posutog zvijezdama, s pomičnom kazaljkom (koja se i danas nalazi na zidu župnog ureda u Novoj Gradiški, gdje je Luka umro). Iz kufera je izvukao dugačku zurnu sa staklenom lećom, kao dlan velikom.

Pet smo dana sproveli zajedno. Za to čitavo vrijeme trudio se Luka, da me upozna sa nebeskim tjelesima, da mi, kako reče, privuče srce i dušu k nebu, pa da se u dokolici vinem u neizmjerni svemir. Tumačio mi o pojavama i stanovnicima nekih planeta, opisujući njihov život i veličinu. Govorio je ushićeno o umnoj i fizičkoj snazi, o sposobnosti stvorova na Marsu, Merkuru i Jupiteru, orijašima i divovima s brojnim sjetilima, pa i patuljcima, prisposobljavajući ih sa životom milijunskih životinjica što žive u nedostižnom svemiru kao i u kaplji vode. Pa tko može dokazati, da nisu napučena silna nebeska tjelesa?! Poučavao me u elemente pojedinih planeta i zemlje, kao da će me predvesti pred ispitno povjerenstvo velike mature. Svoju nauku potkrijepio je opažanjima mnogih znamenitih učenjaka, tumačeći o umjetno stvorenim kanalima Marsa, koji prostorom i građevinskom vrijednošću pre-

laze znanje ljudi na zemlji, tako, da se i nehotice izvija tvrdnja, da u svemiru imade bujna života i duha.

Pitao me: »Vidite li ovu — pa onu tamo — zvijezdu, upirući u svaku prstom? Potvrdio sam, da vidim i shvaćam i ako je bilo protivno. Slušao sam ga s interesom, ozbiljno udubljen u svemirske probleme. Čitava me priroda osvojila i privlačila, pa kad smo se kasnom noći rastali, još sam tumarao i tiho snatrio po bezkrajnom svodu i božanskom uresu.

Posljednju večer ponudi mi dobroćudni Luka zurmu. Otro je obje leče i namjestio dogledalo. Tim me u veliko obradovao. Popeo sam se na brdo iza kupališta. Zurio sam na zvijezde i mjesec, na »kumovsku slamu«, htijući proniknuti u divne tajne; opetovao sam Lukine riječi. Sit nebeskog sklada i svjetlucanja sjajnih boja spustio sam se zadovoljno nizbrdice ka kupalištu. Strpljivo bacajući nogu pred nogu po strmini, ujednoč me snašla bijeda. Nenadano zapela mi noga o korijen drveta. Strovalio sam se u nizinu, s visine pet metara! Već kod prvog posrtaja, udario sam zurmom o kamen. Leča — ona velika kao otvor vinske čaše — frknula je. Poradi tame nisam je ni pokušao potražiti pa sam odlučio uraniti da je nađem. Kako sam se užasnua, kad sam je našao razbitu u desetak komada. Žalio sam to većma, što ću Luku rastužiti. Uništio sam mu toli vrijednu stvar. Bio sam u strahu s njim se sastati. Sinula mi dobra misao.

Oдох župniku Rukavini, ispričam mu nezgodu. Umolih ga, da kod zajutarka pripravi Luku i uvjeri, da ću štetu naknaditi.

Po sata kasnije bio je Luka obavješten.

Ne rekavši Luka ni riječi, prosljedi ravno u kupalište. Susretosmo se na terasi. Kad sam ga ugledao, bilo mi je kao zločestom dječaku koji kaznu očekuje, za opako djelo. Misao mi proleti mozgom: »Kako se izvući iz te tjeskobe?« A Luka, zapazivši me, pohrli k meni raširenim rukama, blagim licem i čuvstvenim povikom:

— Čuo sam za nezgodu. Žalim iz sve duše! Jeste li se ozlijedili? Ima li teških posljedica? Ja sam krivac, što sam vam dao zurmu. Zlo je: moglo je biti gore. Bog vas očuvao!

— To je manja nesreća, velečasni. Veća je što...

— Ništa, ništa, prijatelju moj! Glavno je da ste živ i čitav!

— Ali molim, šteta je, koja me se neugodno dojima. Pobrinut ću se, da...

— Ne govorite o toj sitnici. Šaka stakla. Veseo sam, da ne ima drugih posljedica. Zurna i leća bit će, ali nas ne će biti. Ne srdite se na me!

— Velečasni, protestiram da ste vi krivac mojoj nesmotrenosti. Znete li onu narodnu poslovicu: »Djevojko ne gledaj u zvijezde, već pred sebe?«

— Kanite se takovih misli, pa rađe mi pružite bratsku desnicu, da se čestito izmirimo.

Pružismo si ruke i izljubismo se.

Luka je bio na proputovanju, a u kupalištu se zadržao u posjetima. Slijedeći se dan spremio na odlazak. Skupismo se oko njega, da ga ispratimo. Kad je pristupio k meni na oproštaj, prozborih mu umiljato i srdačno:

»Nitko na zemlji nije našao prave sreće,

Nit na planeti kojoj nebi bilo veće,

Da li bi se tamo klanjao vječnoj moći,

Il lutao u moru crne hladne noći.

Mekromegas, da je sišo sa nebeskog planeta,

Ne bi mogao bolje, tajne neba, da odgoneta

Zato hvala tebi, mili moj dobri druže,

Što petdnevni astronomski tečaj svrši toli brže.

Pozdravljam te kao astronoma i čelična popa,

Mori me tuga, što odlaziš bez teleskopa!

Slavodobitna osveta.

U pjevačko društvo »Jorgovan« stupio je kao izršujući član mladi mjernik: Dragan Botić.

Glazbeno obrazovan, kritički je rasuđivao važnost i vrijednost svake pjesme.

Njegova stručna sposobnost, nije u društvu primljena na simpatično. Izazivala je neko podmuklo negodovanje

kod vodstva društva. Urotiše se proti njemu. Javno i otvoreno nisu se usudili. Svoju su nenaklonost iskazivali, kad im se pružila zgoda.

Dragan je donio društvu skladbu »Slavuj na jorgovanu« pripremljenu za sve glasove, s pripomenom:

— Želja mi je da u ovoj pjesmi pjevam solo partiju.

Zborovođa primi skladbu, suhoparno odgovori:

— Ovisi o odluci glazbenog odbora.

Glazbeni odbor zaključi:

— Skladba se prima zahvalom. Solo pjevanje povjerala članu Mirku Bariću, koji je i do sada ubirao priznanje slušatelja.

Dragan Botić uvrijeđeno će sebi:

— Ako i ne rado, pokoravam se odluci. Doći će vrijeme za odmazdu! Moji su protivnici odviše smioni. Sprječavaju mi ovo malo ljubavi za stvar skroz idealnu. Moje dobre namjere važu na pokvarenoj tezulji. Nije mi poznato zašto? Ne tražim razjašnjenja.

Dragan je Botić strpljivo podnosio taj bojkot, ustrajno je polazio večernje pjevačke vježbe iz ljubavi za narodnu pjesmu.

Društvo se »Jorgovan« spremalo na proslavu dvadesetpetgodišnjice pjevačkoga društva »Zapad« u dalekom gradu domovine.

Radi velikih troškova i daleka puta, nije mogao poći na proslavu čitavi zbor »Jorgovana«, već samo dvostruki muški četveropijev, koji će na matineji pjevati pjesmu »Slavulj na jorgovanu«; time se natjecati za počasni dar jubilarnoga društva. Glazbeni odbor opet zaključi, da će solo pjevati Mirko Barić, unatoč što se je Dragan Botić ponovno prijavio.

Takova je odluka duboko povrijedila njegove osjećaje, zato smisli osvetu.

— Poći ću sam o sebi na proslavu »Zapada« pa i na matineju. Idem radi užitka, snage i veličine narodne pjesme. Osvjedočen sam, vodstvo će »Jorgovana« moj posjet smatrati demonstracijom. Neka se grizu! Ja sam uvredu progutao, a njih će peći...

Jubilarno je društvo »Zapad« sve strane pjevače, koji stiгоše proslavi, gostoljubivo smjestilo u kuće svojih sugrađana.

Glavni funkcionar nastanbenog odbora bio je mladi mjernik Ferić, intimni prijatelj Dragana Botića. Dan prije stigao je Dragan k njemu, pa ga umoli:

— Učini mi ljubav. Smjesti kod sebe solistu Mirka Barića. Slavičan je to čovjek. Silom hoće da pjeva solo. Društvo je »Jorgovan« u neprilici, da će s njim doživiti fijasko, zato ga se mora ukloniti na umjetan način. Uznastoj, da ga učiniš nesposobnim za matineju. Ja ću ga posve sigurno zamijeniti. Lako ćeš ga svladati, rado gleda u čašicu, dade se častiti i zaboravlja se.

— Zašto ti to ne bi učinio? Mislim, tu ću komediju već tebi za volju sjajno odigrati. Kod toga ću i ja naći užitak. Moj me stari humor još ne ostavlja. Upotrebit ću svu svoju vještinu. Za drugo se ti brini...

Inžinir Ferić pozva Mirka Barića na doručak.

Postavi mu nekoliko stupica, da u svom poslu bude siguran. Sve je teklo matematičkom točnošću. Ferić je prednjačio i Bariću ponudio bratstvo.

Barić je pogledao na dobnik, koji se bezbrižno pomicao naprijed i ne sluteći, da je namješten za čitav sat unatrag, po odredbi njegovoga najmlađega pobratima. Našao je užitak, što ga brat časti i priča mnoge pikanterije iz života, tješi ga, da će na matineju stići na vrijeme, jer se zato pobrinuo Ferić, da budu pozvani.

I Barić je bio svladan, prije reda...

Dok se je solista Mirko Barić u restoranu kod »Lalice« borio s omaglicom i neposlušnom svojih nogu, dotle su se prvaci društva »Jorgovan«, u dvorani društvenoga doma, usplahireno vrtili, kao u kolu vještica. Tri su točke programa prebačene. »Jorgovan« je na petoj. Barića nema. Trag mu se zameo.

Kod četvrte točke pristupi k' njima Dragan Botić.

— Opažam — reče — neka vas pečal mori? Možda zato što nije Barić ovdje?!

— To je za nas grozna sramota! Čim da se opravda? nervozno će predsjednik »Jorgovana«.

Dosjetljivi zborovođa brat Čeh nadoveže:

— Sreća je, da je u pravi čas došao Botić. Znadem spreman je na zamjenu Barića. Hoćete li, Botiću?

— Kako ne bi. Siguran sam za uspjeh — no prije toga tražim od vodstva, da požali, što me već dvije godine bojkotuje i svoje noseve frnji na me!

Iznenadeni tim uvjetom, predsjednik ipak brzo do-
baci:

— Izvucite nas iz tog neugodnog položaja, jamčim vam na poštenu riječ, da ćemo vam dati zadovoljštinu i zahvalno se odužiti...

— Naprijed »Jorgovan«, naprijed! ori se dvoranom.

Pjesma »Slavulj na Jorgovanu« odlično je otpjevana. Dvorana ječi od pljeska i odobravanja. Imenom izaziva — neprisutnog — solistu Mirka Barića.

Dragan Botić morade se povratiti na pozornicu, da slušateljstvo umiri i naklonom zahvali.

Predsjednik svečanostnog odbora pristupi Draganu Botiću i čestita na uspjehu.

Dragan Botić kroz bradu promrsi:

— Uspjeh, slavodobitne osvete!

Posljednja točka: Uručenje počasnih darova. Predsjednik proglaši:

— Prvi počasni dar pjevačkom društvu »Jorgovan«.
Povrh toga solisti Mirku Bariću: zlatna igla briljantom....

I publika zaori: Živio solista Barić!

Uskrsnulo zvono.

Na trokršću sela Životnjaka lijepa je i prostrana crk-
vica. Seljacima je mila kao rođena majčica. Ponos im je.
Ukrasiše ju po svom ukusu. Godinama je predmet njiho-
va domačeg razgovora o sretnoj zamisli, da je grade;
svoju joj ljubav naklanjaju, u njoj se mole.

Čestiti gazda Tomašević Tomo kod prve zamisli da
se crkvice podigne zajamčio je selu, da će nabaviti zvono.

U selu je veselje i slavlje. Svršava se gradnja crkvice. Zidari polažu posljednju žbuku i mljaskaju jezicima, kako će biti počašćeni.

Dan posvete crkvice mora se veličajno sprovesti. Odrediše seljani, gdje će ugostiti odličnike i goste. Pripremiše barut za pucjavu u slavu. Svaka se kuća opskrbila narodnom zastavom. Djevojke odabiru vezivo, kojim će kititi prozore kuća i ulaza. Učitelj u Trnakovcu vježba mladež u skladnom pjevanju crkvenih i narodnih pjesama. U župnoj crkvi župnik spominje one, koji su doprinijeli za gradnju. Hvali Bogu na uspjehu, a župljane će upisati u zlatnu spomen knjigu, kao vjerne kršćane, čestite domoljube.

Na dan posvete selo se zavilo u svečano ruho, u uzbuđeno raspoloženje. Jedni ukrasuju zidove crkve, drugi svoje kuće, treći dižu na ulazu u selo visoki slavaluk, s natpisom: Slava Bogu na visini! Djevojke žurno donose zeleno granje i cvijeće. Djeca pocikuju, raduju se medičaru i pekaru koji ne smije manjkakti. Žene se znoje u kuhinjama, nastoje da posvršavaju, pa da i one prate svečani ulaz procesije u selo.

Prvi ispaljeni hitac iz mužara javlja dolazak procesije. Djeca se uzvikala: Idu, idu! Tri su svećenika. U selu je bogobojazan zanos. Pred slavalukom domaći svijet pobožno očekuje procesiju. Stari Tomašević stupa svećenicima s pozdravom, pruža im u znak kršćanske ljubavi kruh i sol.

Župnik u propovijedi hvali napose Tomaševića, koji je za gradnju najviše doprineo, povrh svega nabavio blagozvučno zvono. Tumači značenje zvona. Svi su pogledi uprti u Tomaševića, a on se topi od milja i zadovoljstva, pa sve tare suze. Taj mu se dan zario u dušu kao slatka uspomena.

Tim sjećanjem starina Tomašević ustaje, radi i polazi na počinak. Potajno si željkuje doživiti još jedan takav dan...

Selom se prosu glas. Stiže strogi nalog, da se skinе zvono i otpremi u ratne svrhe.

Seljani se uzbuniše: Zar će od dragog nam zvona lijevati topove, bombe i granate? Ne damo ga. O bezbož-

nog li posla. Do sada nam je navještalo: mir i ljubav; od sada: ubijanje i uništenje. Nekršćanski.

Ta je glasina prenerazila starca Tomaševića. Iz prva nije vjerovao, no ubrzo uvidi zbilju, pa promrmlja u pol glasa: Sa zvonom nestaje moga ponosa i slave. Šta li sam doživio? Upita seoskog starješinu: Može li dopustiti, da naše kršćansko selo bude bez zvona? Oduzeti crkvi zvono, isto je, kao da generalu oduzmeš mač. Bez zvona ne znaš za petak ni svetak. Pobožni glas zvona većma vrijeđi od urlanja ratne nemani. Idi pitaj: Tko će dati oduška radosti kad nastupi — mir?

Starac je upadao u sve jači jad. Seoski starješina zadržao je ramenima i suhoparno odgovori: Kume, imate pravo, ali ja ga moram skinuti i otpremiti onamo od kuda mi je zapovjed stigla.

Starac zaplače i uzdahne bolno: Ah moje zlatno zvono... Seoski starješina pokuša ga utješiti: Rat traži svuda žrtava. Tomašević kimnu i reče: Da, ratu je geslo: daj sve što imaš...

U sobi je stajao i slušao taj razgovor Marko unuk starog Tomaševića, mladić od devetnaest godina. I on je osjećao isto sa svojim djedom i pomisli: Rat guta sve. Progutao je moga oca — doskora će i mene... ali zvono naše ne će. Kunem se. Žao mi je djeda. Zvono mora ostati u crkvi. Za rat neka traže drugdje materijal. Zvono ću ukrasti, Bog da mi oprost. Smrsi i izađe iz sobe.

Pred kućom nađe svoga druga Jurića, pa mu šapne: Jesi li čuo, što namjeravaju s našim zvonom? Osudiše ga na smrt. Sutra će u tvornicu za topove. Spasimo ga. Udarise dlan o dlan.

Slijedeće noći, kad je selo tvrdo spavalo, popeše se dva čvrsta momka na toranj crkvice. Zvono umotaše u ponjavu, sapeše ga jakim konopom, podigoše na ramena i spustiše lagano i tajinstveno na zemlju. Bijaše tama. Jurić dopremi kola upregnuta za dva vola. Naporno podigoše zvono na kola. Kroz selo provezoše ga neopaženo u šumu. Iskopaše mu grob i zatrpaše zemljom, nastriješe grana i lišća.

Dok su momci taj posao svršavali, dotle se stari Tomašević vrzao i prebacivao u postelji. Nije mogao spavati. Pitaše se:

— Smije li to da bude? Odgovori si: Sila je jača od sela. Želja mi je, da još čujem glas moga zvona. Nikad ga više slušati ne ću... Za časak nastavi: Šta to znači? Zora puca a zvono ne naviješta pozdrav Gospi? Noć sam probdio. Nijesam gluh, pa ipak ne čujem zvono?

Ustade i pođe zvonaru. Budi ga i pita: Zašto ne zvoniš, doba je za pozdrav? Zvonar ga iznenadi odgovorom: Bio sam u crkvi, zvono je nestalo netragom.

Valjda ga je starješina krišom otpremio.

Starac se prekriži, zastenje i satrven se vrati svojoj kući. U jutro skupilo se oko crkve selo. Prisutan je i starješina. Zabrinuto govori: Kunem se, ne znam kud je zvono dospjelo. Opominje: Ljudi, ne vucite zla na selo. Kazujte gdje je zvono? Tražite ga svud. Ratno je doba, mogla bi nas ta šala glave stajati. Proglasiti će nas buntovnicima. Navalit će nam u selo vojsku.

Ljudi se zbunjeno pogledavaju. Čude se i odgovaraju: Nit znamo, kuda je, nit smo ga odnijeli. Dogodi se čudovište.

Starješina podnese prijavu vlasti. Stigoše u selo oružnici, tragaju za zvonom. Prekopaše u kući Tomaševića svaki kutić. Zvono ne otkriše. Ono počiva i čeka uskrsnuće, rekoše si mladići Marko i Jurić.

Oba momka moradoše u vojsku. Pitaše se: Hoćemo li sobom ponijeti i tajnu zvona? Ne vratimo li se iz rata, zvono će trunuti kao i mi. Ne rekoše nikom ništa. Odoše.

Vojevali su na svim ratištima i povratili se u selo živi i zdravi. Dvostruko su uživali u svomu povratku. Iznenaditi će selo, kad otkriju tajnu zvona.

Puče selom glas: Našlo se naše zvono. U seljačkim kućama nastade radosno raspoloženje. Govorilo se samo o zvonu i smionosti Marka i Jurića spasitelja zvona.

Dobrza i župnik, ravno u dom starog Tomaševića. Nađe starca razdragana. Opazio starac župnika, poviče: U ovome ratu dvije sam rane prebolio. Gubitak sina i moga zlatnog zvona. Srcu mi je lakše, kad se našlo zvono...

Seljaci se dogovoriše sa župnikom, da će svečano proslaviti uskrsnuće zvona.

Taj je dan opet bio znamenit za čitavo selo, a za starog Tomaševića sretan.

Podigoše zvono u zvonik. Zazvonilo je milopojno. Sa zvučima zvona miješala se tiha molitva seljačkih duša uz pratnju cvrkuta lastavica. Bijaše to himna božjoj Providnosti.

Nastupio je mir. Uskrslo zvono dalo je oduška radošti sela Životnjaka.

Dva čauša.

— U svem se selu govori, da je Martin Lukin najbolji pjevač. Svi ga zato zovu u svatove — reče mladoženja, drugom pjevaču Iliji Dragića.

— Znadem; odgovori Ilija, malo mrzovoljno.

— Ne bi rekao, da je bolji od mene, pa Martin ne ima u svojoj glavi, kao ni u glavama svih njegovih ukučana, ni toliko soli, koliko imadem ja u malom prstu.

— Sporazumimo se Ilija. Priznajem, da si mudar i zato te volim, pa ipak ću, razumije se, uz tebe uzeti i Martina, kao drugog čauša. Kad se složite, bit će svatovske huke i buke. Spremi se, što najbolje umiješ.

— Rodaci smo, pa kad nije drugčije pristajem. Ja ću sa posve novim mudrolijama pjevati, kakovih pjesama Martin nije još čuo; reče Ilija.

Mladoženja ode prezadovoljan do Martina Lukina.

— Martine brate, ti ćeš mi u svatove kao čauš. Krcat si mudrolijama, nitko ti ravan nije. Ne će te smetati, što će uz tebe, kao drugi čauš, moj baj' Ilija. Ti si mudriji, pa ćeš kolo voditi. Ilija ti nije ravan. Biti će čuda, kad se složite.

— Nikako! Čast tebi brajne. Ja i Ilija ne možemo u jedan lonac — okosi se Martin.

— Znadeš brate Martine — laskavo će mladoženja.

— Bez tebe ne će biti mojih svatova, a Ilija mi je rođak,

pa ga ne smijem napustiti. Volim se neženiti, nego da me odbiješ i tako sramotiš.

— To je Martina smekšalo, i ako se u njem budio ljubomor na Iliju, koga smatra svojim suparnikom u pjesmi i nadmudrivanju, koji mu kvari posao, otima slavu, jer je od nekoga čuo, da Ilija imade bolji i ugodniji glas, kao slavulj ptica, a to ga uzrujava.

— E, kad nije drugačije pristajem samo tebi za volju! Sabrati ću što najboljeg imadem, neka bude spomena na tvoje gizdave svatove, e da bude sve selo — veselo!

— I bit će — potvrdi veselo mladoženja. Pridodat ću ti Simu gajdaša, staru bečarinu, pa da vidi svijet, šta će biti, od njegova nadimanja, od tvoga rovaša i Ilijina prikaha!

U oči svatbenoga dana skupiše se u domu mladoženje sva trojica — službenih lica. Digle se vesele snaše i seke, da ih okite bogato. Zatrpale ih šarenim vrpcama, umjetnim cvijećem i vezenim peškirimama od vrh glave do koljena.

Svakom čaušu uvališe čuturu s medenom rakijom. Za šešire utakoše im još i gušću kreljut, kao simbol poleta i slobodne kretnje; kao znak vlasti, crvenu jabuku sa ružmarinom. Gajdaša Simu za tili čas prerušiše u Indijanca.

Taj trolist zaputi se selom. Tko ga je samo pogledao prasnuo je u grohotan smijeh. Praćeni svirkom gajdaša, pođoše pozivati svatove, s namjerom, da ih unapred svojom duhovitošću i šalama u pjesmi i prozi razigraju i raspolože za svatbeni dan.

Dva se čauša sastaše bez međusobnog osjećaja i prijateljske sklonosti. Mehanično su sad jedan, sad drugi, izmijenjivali svoje pjesme i mudrolije pred uzvanicima, nekako srdito i ognjevito svaki u srcu svome. Ta srdžba kao da podstrekava njihova umijeća. Natjecali i inatili se, a da se ni negledaše. Uzvanici im se srdačno smijali i s njima činili šale, dok se u njima žuč prelijevao... Pa ipak ih nešto zadržavalo na mjestima... Seoski su svatovi raskošni i bajni — plamen sjajni! Oba čauša ostaše postojano u dužnosti, bili su žedne bene, ptice rugalice, svatovima poslastice.

I dok se oko njih sav taj svadbeni život i bijes vrtio,

sladak smijeh trošio, u njima je buktila međusobna zavist i mržnja. U takovu raspoloženju zapjevao je Martin u zvučnome baritonu:

Oj svatovi, mladoženjo i debeli kume,
Prođite se Ilije, uzdajte se ume.
U mene je braćo lijep golem glas,
A Ilija razvalio ralje kao bijesan pas!

Sada će Ilija, da odbije tu uvrijedu zapjevati tankovito i žalovito:

Nevjerujte ljudi Martinu čaratanu,
Čoravu po bijelome danu.
Obolio od konjske sakagije,
Kog zarazi pomoći mu nije!

Martin nadoveže gnjevno:

Loše gađa smeteni Ilija,
S gnjeva mu puca opaklija.
Teško svatovima, Ilija kad drijema,
Teže Iliji što pameti nema.

Na to će Ilija ljuto:

Oj Martine, prazna ti je slava,
Od mudrosti puče ti glava.
Skinu kapu duboko mi se pokloni,
Il ušuti, il mi se ukloni!

U taj tren plane Martin, razjaren poleti na Iliju. Zamahne čuturicom što ju je držao na kajišu i njom tresne svom snagom Iliju među oči. Ilija se svali. Podom proteče iz čuture proliveno vino, Ilijinom krvlju pomiješano.

Umuknu gajdaševa svirka. Zaustaviše se plesači. Podigoše Iliju s poda, a netko zaprepašteno klikne:

— *Izbio mu desno oko!*

Martin pobježe u polje. Ranjenog Iliju otpremiše u grad u bolnicu. Drugi se dan sam Martin prijavio oružnicima.

Slavenofil.

Karakteristika našega čovjeka:

Tamo na rijeci Uni bio je trgovac mješovitom robom. Zvali ga: gazda Mišo. Živio je u sretnim prilikama. Čovjek u godinama, imao mnogo mlađu ženu i dva sinčića. Zato se osjećao sretnim i zadovoljnim.

Ipak je njegovo zadovoljstvo bilo katkada pomućeno. Vatren hrvatski domoljub usto i čelični Slavenofil, upirao je svoje oči u majčicu *Rusiju*, koja će sve Slavene ujediniti u neslomivu cjelinu.

Nadaren i obrazovan u graničarskoj realci, bio je gotov filozof; snabdjeven većim znanjem, nego mu je trebalo. Uz znanstvenu literaturu probdijevao noći. Vješt jezicima, napose njemačkom, nije bio u neprilici, kod rješavanja ma kojega pitanja. Nije volio smicalica. Poslovno okretan i oprezan, išao je otvoreno i ravnim putem. Bio je jak kršćanski intelektualac i zato je imao zavidnike. Smatrahu ga škrcem.

Kraj tolike životne i kulturne spremne, neograničeno je zazirao Nijemce, premda je najvećma čitao njemačke knjige, upoznavao novosti i metode njemačke prirode. Upravo to mu je davalo podstrek, da je ljubomorom pratio svaki njemački pokret, organizatorsku sposobnost i prevlast Nijemaca.

Njegovo neraspoloženje spram Nijemaca nije se moglo obuzdati, ma da si je utuvio, da je i najposljednji njemački učitelj stvaraoc njemačke veličine.

Dok se je na jednoj strani bunila njegova duša, na drugoj je isticao pojedine Nijemce, njihovo pregalaštvo za znanost, napredak i veličinu. Hvalio je njemačku omladinu, koja sluša i pokazuje snagu ljudskoga uma.

Često se opetovao: »Slaveni bi se morali ugledati u Nijemce, jačati svoj duh i značaj!«

U to je buknuo rat između Rusije i Japana (g. 1905.). Miso ga je pripisivao utjecaju Njemačke, koja ga je u mržnji na Rusiju raspirila »kroz desetu ruku.«

Bujice riječi tekle su iz Mišinih usta u prilog Rusima. Grozničavo je pratio svaki kret zaraćenih. Stalno je ra-

čunao na rusku neslomivost. Vjerovao je u silnu moralnu i vojnu snagu nepobjedive Rusije, koja je moguća do kraja uzdržati vjerom u: Sveslavenstvo.

Razočaran, što Japan zadivljuje svijet, reče:

»Presretnim bi se osjećao, kad bi svi Slaveni sastavili dobrovoljačke armije i jurnuli na daleki Istok! Polovicu bi svog imetka žrtvovao za to.«

Njegovo je srce krvarilo, kad je ruska flota skršena kod Čusime. Plakao je nad padom Port-Artura. Bijesnio, što se Rusija odrekla Koreje. Bolno tugovao s napuštanja Mandžura i otstupa Japanu dijela Sahalina. »U što prođe toliko dragocjene slavenske krvi?« uzdisao je Mišo.

U taj se par gazda Mišo nalazio u gostima svoga prijatelja, hrvatskoga rodoljuba J... Zaokupljen brigama — ne svojima — koliko otadžbeničkim, kidao se od muke, na pomisao ponižene Rusije, slom Sveslavenstva.

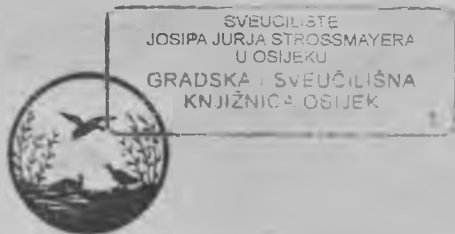
Njegovo se slavenofilsko srce lomilo. Planulo je svom žestinom. U duševnoj krizi okomi se neobuzdanim gnijevom na njemačkoga cara Vilima II, koji je, po njegovu mišljenju, iz ruskog poraza izvukao najbolji plijen, približio se cilju ideje: »Drang nach Osten!« Razdraži se, dade srcu oduška nemilosrdnom i strašnom duševnom resignacijom i usklikom:

»Navieštam tebi, Vilime, rat, propast carevanju tvojemu! Ti ćeš u progonstvo, poput Napoleona II!«

»To ti navještava gazda Mišo!«

I sva se Mišina okolina nijemo pogledala...

Uz malu iznimku, nije ga slavenofilska mašta prevarila.

Sadržaj

Posveta — — — — —	2
Predgovor — — — — —	3
Uvod — — — — —	4
Plamena srca — — — — —	5
Prva pedesetgodišnjica — — — — —	12
U kitnjastom perivoju — — — — —	15
Dužnost nada sve — — — — —	17
Kurir — — — — —	20
Studenac pod Susedgradom — — — — —	23
Djevojka iz cirkusa — — — — —	24
Talasi radosti — — — — —	76
Čija su ta mjesta — — — — —	90
Uroda — — — — —	93
Petdnevni astronomski tečaj — — — — —	97
Slavodobitna osveta — — — — —	100
Iskrsnulo zvono — — — — —	103
Dva čauša — — — — —	107
Slavenofil — — — — —	110

